

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

KONYA ISLAH-I MEDÂRİS-İ İSLAMİYE MEDRESESİ

MUHİTTİN POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. BEKİR BİÇER**

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhittin POLAT		
	Numarası	138105011010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tezin Adı	Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Muhittin POLAT

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhittin POLAT
	Numarası	138105011010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih
	Programı	Yüksek Lisans Tez
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Bekir BİÇER
	Tezin Adı	Konya İslah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Konya İslah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. Caner	Caner ARABACI	
2	Doç. Dr. Bekir	Bekir BİÇER	
3	Öğr. Üyesi	Gökçetay BENDİR	

ÖN SÖZ

Türkler tarih boyunca eğitime önem vermiş bir millettir. Her gittikleri yerlere eğitim ve bilim faaliyetlerini taşımışlardır. Gaza ve fetih ruhunu ilim ve irşat ile birleştirmişlerdir. X. yüzyıldan itibaren de Türk- İslam dünyasının bilim ve uygarlıkta öncüsü olmuşlardır. X. ve XII. yüzyılları arası kurulan medreseler sayesinde devrin siyasi, ilmi ve dini hayatın şekillenmesinde büyük etki yaratmışlardır. Türk İslam devletleri bilim ve sanat adamlarının hamisi olmuştur. Medreselerin kurulması ve sistemli hale gelmesiyle Türkler eğitim faaliyetlerine yeni bir boyut ivme kazandırmışlardır. XII. yüzyıldan itibaren sultan, halife ve devlet adamları kendi adlarına birçok medrese inşa etmişlerdir. Bu da devlet adamlarının eğitim ve öğretim faaliyetlerini desteklemesi ve sahip çıkması sonucunda oluşmuştur. Devletlerin siyasi desteği, âlimlerin ve sûfîlerin çalışması sonucu İslam coğrafyası dünyanın bilim ve uygarlık merkezi olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti döneminde Nizâmülmülk'ün Nizamiye Medreselerini kurması ile eğitim kurumları tam teşekküllü hale gelmiştir. Nizamiye Medreseleri kendisinden sonra kurulan bütün medreseleri etkilemiş ve model olmuştur. Türkiye Selçukluları Anadolu'ya geldikten sonra çeşitli şehirlerde çok sayıda medrese inşa etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde ilk medrese Orhan Bey zamanında 1330 yılında Orhan Gazi Medresesi adıyla İznik'te kurulmuştur. Fakat bu konu hakkında tam bir mutabakat yoktur. İlk Osmanlı medresesi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bazı tarihçiler İzmit'te Süleyman Paşa Medresesi'nin Osmanlılarda ilk medrese olduğunu, İzmit'in memleket merkezinin uzağında olması sebebiyle fazla şöhret bulmadığı belirtilmektedir. Genel kanat ise Osmanlılarda ilk medresenin Orhan Bey tarafından beyliğin merkezi olan İznik'te yaptırılmış olmasıdır. Orhan Gazi tarafından 1331 tarihinde Osmanlı beyliğinin merkezi olan İznik'te bir cami imaretiyle beraber medrese de yaptırılmıştır. XIII. yüzyılda başlayan ilk dönem Osmanlı medreseleri daha çok sultanlar tarafından yapılmakta idi. Devlet yeni kurulduğu için ilk dönem Osmanlı medreselerine âlimler daha çok Anadolu'dan gelmiştir. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Medreseleri kurumsallaşmış ve ülkede yaygınlaşmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u

fethetmesi ile birlikte İstanbul'a inşaat ettirdiği Sahnı Seman medreseleri ile eğitim faaliyetleri yükselme çağına girmiştir. Sahn-ı Seman medreseleri klasik Osmanlı medreselerinin başlangıcı olmuş ve mimari olarak yeni bir üslupla yapılmıştır.

Osmanlı devletinin bel kemiği olarak sayılan medreseler XVII. Yüzyıldan itibaren, bütün kurumlarında olduğu gibi medreselerde de gerileme dönemi başlamıştır. Bu gerileme döneminde medreselerde Osmanlı eğitim sistemi büyük oranda bozulmuştur. Medreselerin gerilemesinin sebeplerinden biri teşkilattaki bozulma, kuralların uygulanmaması, çeşitli ilmi mevkilere ulaşmada rüşvet ve kayırmacılığın artması etkili olmuştur. Medreselerin yönetiminde en büyük sorumluluk vakıfların mütevellilerinde ve devleti yöneten bürokraside idi. İdareciler iltimasla medreselerde mevkii elde ettiler. Bu yanlışlıklar XVIII. yüzyılda eğitim sisteminin bozulmasına ve ilk zamanlardaki eleştirci, araştırmacı, analize dayalı dayalı uygulamanın terk edilmesine yol açmıştır.

Osmanlı devleti medrese kültürü, medrese mirası açısından oldukça zengindir. Osmanlılar yapmış oldukları medreseler sayesinde hem toplumun eğitim seviyesini artırmış hem de sosyal yapının değişmesine katkı sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğun bütün büyük şehirlerinde olduğu gibi Konya'da da çok sayıda medrese açmış veya var olan medreseleri ıslah etmiştir. Konya medreseler açısından oldukça zengin olup çok şanslıdır. Öte yandan halk ve yöneticiler medreseleri sürekli desteklemiş ve zengin vakıflarla beslemiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkentliğini yapan Konya adeta hoşgörü merkezi haline gelmişti. Zengin vakıflarla beslenen Konya medreseleri Anadolu Selçuklu devleti zamanında yapılmaya başlanmış ve zamanla birçok yere yayılmıştır. Başlıca Konya medreseleri şunlardır: Atabekiye Medresesi, İnce Minare Medresesi (Darü'l-Hadis Medresesi), İplikçi Medresesi (Altunapa Medresesi), Karatay Medresesi (Karatay-ı Kebir Medresesi), Konya Sırçalı Medresesi vs. bu medreseler daha çok ilk dönem yani Anadolu Selçuklu Devleti'nin özelliğini göstermekte idi. Osmanlı devleti zamanında Konya'da yapılan medreseler ise Taşkapu Medresesi, Saraçzâde (Saraçoğlu) Medresesi, Zincirli Medresesi, Nakiboğlu Medresesi, Yağmuroğlu Medresesi, Gevraki (Fettahiye) Medresesi, Ovalıoğlu Medresesi, Yusuf Ağa Medresesi gibi medreselerdir.

Osmanlı Devlet'inin son döneminde yapılan en önemli medrese ise Ebubekir Sami Paşa Medresesi (Paşa Dairesi) dir. Osmanlı Devletinde son dönemde yapılan ıslahatların başarısız olması üzerine yeni çözüm arayışları başlamış ve bu çerçevede yeni eğitim sistemleri araştırılmış ve yeni eğitim kurumları açılmıştır. Fakat o dönemde yaşanan bir takım olaylar yüzünden bu yeni medresenin önemi anlaşılmamış ve bu güzel girişim başarılı olamamıştır. Buna rağmen bu medresede yetişen öğrenciler ve çalışan hocalar sonraki dönem için eğitimde birikim olmuştur. Paşa Dairesi Medresesinde yetişen önemli âlimler, müderrisler bu medresenin devamı sayılabilecek Islah-ı Medâris' te görev almıştır.

Muhammed Bahaeddin Efendi, çocukları Zeynelabidin, Rıfat ve Ahmet Ziya Efendilere Konya'da hem beşeri hem de dini ilim veren bir medrese kurulması tavsiyesinde bulunmuştur. Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi, kısaca Islah, II. Meşrutiyet'in verdiği hürriyet havası içinde, 1909 yılında "Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyeti Hayriye"si tarafından Sami Paşa Medresesi üzerine kurulur. Islah-ı Medâris'te maalesef değişik sebeplerle tam başarılı olamamıştır.

Islah-ı Medâris programlanırken dersler toplumun bütün ihtiyacına cevap verecek şekilde hazırlanmıştır. Islah, öğrenciler sadece ders almakla kalmamış aynı zamanda ahlaki eğitim de almıştır. Eğitim yatılı olup, gündüz ikindi gece vs. olmuştur. Öğrenci bu ilim yuvasında, sadece bilgi ile tanıştırılıp bırakılmamış, bilginin onda ahlak, kişilik ve hal olarak tecellisi ve Allah resulünün getirdiklerini eylemlerinde/ameli hayatında ve davranışlarında uygulama da öğretilmiştir.

İslahta görev yapan hocalardan bazıları şunlardır. Mesleklerine göre sahalarında birer otorite olan: Şeyhzâde Zeynelabidin Efendi, Şeyhzâde Rıfat Efendi (idareci konumundaydı ve öğrencilerle daha yakından ilgileniyordu), Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi (eğitimin yükünü çekiyordu), Refik Bey (Konya Hukuk Mektebi müdürü), Hacı Veyis Efendi, Hadimli Fahreddin Kulu, Kadir Şeyh zâde Ali Sami (Yücesoy, Kadir Şeyhzâde), Ali Rıza Kudsi, Hacıveyiszâde Mustafa Efendi, Musa Kazım (Şeriiye vekili ve Konya mebusu, avukat), Senirkentli Rıza, Ali Rıza Bey (Kiçimuslalı avukat), Bozkırlı Abdullah (Tanrıkulu) Beyşehirli Ömer Lütfi Efendi (Arapça öğretmeni), İbrahim Hakkı Konyalı, Ağrılı Tevfik Efendi gibi bilginler

Islah-ı Medâris'te müderrislik yapmışlardır. Fransızca öğretmeni ise bir Ermeni idi. Bu müderrislerin çoğu fahri olarak bu işi yürütüyor ve ücret almıyorlardı.

Islah, 1909-1917 yıllarında eğitim öğretim faaliyetine devam etmiş ve medrese on yılını tamamlayamadan kapatılmıştır. Medrese binası 1917'den 1924 yılına kadar yetimler mektebi ve yurdu olarak kullanıldı. Daha sonra dönemin belediye başkanı binayı kamulaştırarak yıktırdı.

Islah-ı Medâris'in kapanma sebeplerine kısaca değinecek olursak:

-Islah-ı Medâris Hürriyet itilaf ve ittihatçı çekişmesine kurban oldu. Çünkü Islah'ın kurucularından Zeynelabidin Efendi hem bir şeyh, müderris hem de bir siyaset adamı idi. Mensubu olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'na rakip olmuştu burum medreseyi olumsuz etkiledi.

- Birinci dünya savaşında medresenin hoca ve talebelerinin cepheye gitmesi medreseyi öğrencisiz bıraktı.

- Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesi ülkeyi yoksullaştırdı ve vakıfları fakirleştirdi. Zengin vakıflara sahip olan medrese savaş döneminde sahihsiz kaldı. Bu benzeri sebepler medresenin kapanmasına yol açtı. XX. yüzyılda Konya'da yapılan bu ıslahat hareketi de başarısız olmuş fakat bu ıslahat hareketi gerek XVI. ve XVII. yüzyılda yapılmak istenen gerekse XVIII. ve XIX. yüzyıldakinden çok farklı bir tecrübe olmuştur. Halkın büyük bir desteğini alan bu ıslah hareketi sadece Konya ile sınırlı kalmıştır. Buna rağmen bu güzel girişim dönemin hükümeti tarafından ıslah hareketini örnek alarak İstanbul'da denemek istemişse de o da başarısız olmuştur.

Bu araştırmayı yapmamda yardımcı olan Ahmet ÇELİK'e, Yrd. Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ'ye, Konya Aydınlar Ocağı başkanı Mustafa GÜÇLÜ'ye, Ali Osman KOÇKUZU'ya, Koyunoğlu Müzesi Müdürü Hasan YAŞAR'a, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü Bekir ŞAHİN'e Yrd. Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK'e, Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ'ye, Mehmet Ali UZ'a tezimi yazarken konular hakkında bilgi alışverişi yaptığımız Ahmet YORULMAZ'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tezimin olgunlaşması için çaba gösteren danışmanım Doç. Dr. Bekir BİÇER hocama ve kitabı ve kendisi bana yol gösterici olan Prof. Dr. Caner ARABACI hocama ve Çağatay BENHÜR hocama emekleri ve katkıları için çok teşekkür ederim.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhittin POLAT		
	Numarası	138105011010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Bekir BİÇER		
	Tezin Adı	Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi		

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda giriştiği reform ve batılılaşma çabalarının en belirgin olduğu dönem Tanzimat dönemidir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde medreseler, Tanzimat'la beraber kendi haline terk edilerek devlet yardım ve desteğinden mahrum kalmıştır. Reform hareketleri daha çok İstanbul medreselerini kapsamıştır. İlk defa Tanzimat'la birlikte reform hareketleri bir ivme kazanmıştır. Reform hareketleri kişi odaklı olmuş, görevli şahıs gidince reform hareketleri de bitmiştir. II. Abdülhamit dönemindeki eğitimde reform hareketleri daha etkili ve kalıcı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son devri olan II. meşrutiyet dönemi medreselerin ıslahı için bir dönüm noktasıdır. II. Meşrutiyet döneminde yapılmaya çalışılan medrese ıslah faaliyetleri, bu kurumları zamanın gelişen şartlarına ve eğitim anlayışlarına uygun hale getirmek için ortaya konan en kapsamlı ve en köklü girişimlerdir. Bu girişimlerden ilki Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin yayınlanması diğeri ise Islah-ı

Medâris Nizamnâmesi'nin yayınlanmasıdır. Bu reform çalışmalarından önce Konya'da 1909 yılında Islah-ı Medâris Nizamnâmesi yayınlanmıştır.

Islah-ı Medâris Konya'da üç kardeş tarafından daha önce tasarlanmış ve harekete geçilen bir fikirdir. Âlim, bürokrat ve halkın desteğiyle kurduğu " Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi" ile medreselerin modernleşme sürecine büyük katkıda bulunulmuştur. Islah-ı Medâris, Konyalı âlimler, sûfiler, esnaf tarafından kurulan bir vakıf bünyesinde kurulmuştur. Islah sadece bir medrese değil aynı zamanda tekke işlevi de görmüştür. Konya'daki ilk yenilikçi eğitim kurumlarından olan Paşa Dairesi'nin yerine yapılmıştır. Bu medrese geleneksel eğitim kurumu ile modern eğitim sisteminin kaynaştığı yeni bir eğitim projesidir. Islah-ı Medâris-i İslamiye'yi anlamak ve değerlendirmek için dönemin siyasi ve sosyal yapısını iyi bilmek gerekir. Bu kurum lise ve üniversite düzeyinde eğitim yapmayı amaçlamıştır. Islah-ı Medâris Konya'da kaliteli ve nitelikli insan yetiştirmek amacıyla açılan en önemli eğitim kurumudur.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhittin POLAT		
	Student Number	138105011010		
	Department	History/History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Bekir BİÇER		
	Title of the Thesis/Dissertation	The Islah-ı Islamic Madrasas of Konya		

The most striking period of the reforms and westernization efforts that Ottomans attempted in the XIXth century is Tanzimat reform era. With Tanzimat, during the last stages of the Ottomans, Madrasas were left alone and deprived of governmental supports and aids. Despite reformist activities, this included only İstanbul madrasas. Reformists activities, with Tanzimat, accelerated for the first time. Reformists activities became individually centralized, and so they faded when the individual didn't exist any more. Therefore, reformist activities were thought to get formally recognized. Those in education having started during the reign of Abdülhamid field improved in the XXth century.

The Constitutional Monarchy II. , which was the last era of Ottomans is the turning point of madrasa-reforms. Madrasa refinement acts during the Constitutional Monarchy are the most elaborate and radical attempts to adjust these institutions to the conditions and concepts of the time. The former of these attempts is publishing of Medâris-i İlmiye Regulation and the latter is Konya Islah-ı Madrasas Regulation. Prior to these reform acts, Islah-ı Madrasas Regulation was published in 1909.

Islah-ı Madrasas is an idea that was previously scheduled and materialized by 3 siblings. Konya Islah-ı Madrasas islamic madrasa, which was founded with the support of scholars, bureaucrats and public, contributed greatly to modernization of the madrasas. Madrasas aren't completely independent educational institutions from the governmental rule, social life and economic structure. It is essential to conceive political and social structure of the period in order to understand and evaluate Islah-ı Medâris, which was formed instead of Pasha department, the first samples of Tekke and Madrasa. Islah-ı Madrasas including high school and university periods is a Project whose aim was to train qualified and efficient religious men.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu.....	ii
Ön söz.....	iii
Özet.....	vii
Abstract.....	ix
İçindekiler.....	xi
Kısaltmalar Listesi.....	xv
Giriş	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	4
Amaç.....	5
Önem.....	6
Yöntem.....	7
Evren ve Örneklem.....	7
Verilerin Toplanması.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MEDRESELERİNİN KURULUŞU VE EĞİTİMDE REFORM HAREKETLERİ

1.1. Kuruluşundan XV.Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri	9
1.2. XV. Yüzyıldan Sonra Kurulan Osmanlı Medreseleri	11
1.3. Osmanlı Medreselerin Gerilemesi Ve Sebepleri	15
1.3.1. Merkezi Yönetimin Bozulması.....	16
1.3.2. Eğitim- Öğretim Alanında Bozulma.....	18
1.4. Osmanlı Medreselerinde XVIII. Yüzyıla Kadar Yapılan Reformlar.....	21

1.5. Osmanlı Medreselerinde XVIII. Yüzyıldan Sonra Yapılan Reformlar	24
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA MEDRESELERİ VE KONYA EBUBEKİR SAMİ PAŞA (PAŞA DAİRESİ) MEDRESESİ

2.1. Osmanlı Dönemi'nde Konya Medreseleri.....	36
2.1.1. Taşkapu Medresesi	38
2.1.2. Saraçzâde (Saraçoğlu) Medresesi	38
2.1.3. Zincirli Medresesi	39
2.1.4. Nakiboğlu Medresesi	39
2.1.5. Yağmuroğlu Medresesi.....	40
2.1.6. Gevraki (Fettahiye) Medresesi.....	41
2.1.7. Ovalıoğlu Medresesi	41
2.1.8. Yusuf Ağa Medresesi.....	42
2.1.9. Konya'daki Diğer Osmanlı Dönemi Medreseleri	43
2.2. Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nin Kurulması	45
2.3. Ebubekir Paşa Dairesi'nin Müderrisleri	48
2.3.1. Himmet Efendi (?- 1862).....	49
2.3.2. Şeyh Muhammed Bahaeddin Efendi (1831 – 1906).....	49
2.3.3. Hasan Kudsi Efendi (1847-1922)	51
2.4. Ebubekir Paşa Dairesi'nin Akıbeti	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA ISLAH-I MEDÂRİS-İ İSLAMİYE MEDRESESİ

3.1. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriyyesi'nin Kurulması	59
--	----

3.1.1. Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyetin Kurucuları	63
3.1.2. Islah-ı Medâris'in Kurulmasında Katkıda Bulunanlar	64
3.2. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin Nizamnâmeleri	65
3.3. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin Müştemilatı ve Eğitim Sistemi.....	73
3.3.1. Müştemilatı	73
3.3.2. Eğitim Sistemi ve Müfredatı	76
3.4. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'de Görev Yapan Hocalar.....	85
3.4.1. Mehmet Zeynelabidin Efendi (1869-1940)	86
3.4.2. Mehmet Rıfat Efendi (1872-1920)	88
3.4.3. Ahmed Ziya Efendi (1873- 1925).....	89
3.4.4. Ali Rıza Kudsi Efendi (1880- 1956).....	92
3.4.5. Bozkırlı Abdullah Efendi (1883- 1942).....	93
3.4.6. Ağrısızâde Tefvik Efendi (1881- 1932).....	94
3.4.7. Ali Sami Efendi (1879- 1960)	95
3.4.8. Beyşehirli Ömer Lütfü Efendi (1882- 1966)	96
3.4.9. Yenişehirli Ahmet Kemal Bey	97
3.4.10. Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi (1889-1960)	98
3.4.11. İbrahim Hakkı Konyalı (1895- 1984)	101
3.4.11. Fahri (Kulu) Efendi (1881- 1950).....	104
3.4.12. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'de Görev Yapan Diğer Müderrisler ve Öğrenim Gören Talebeler	105
3.5. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin Günümüze Etkisi.....	112
3.6. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi'nin Sonu	118
Sonuç.....	122

Kaynakça.....	126
Ekler.....	146

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AÜİFD	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
bknz	Bakınız
BEO	Babıali Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DAN.	Danışman
DİBA	Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Islah	Islah-ı Medâris
İHL	İmam Hatip Lisesi
İSAM	İslam Araştırma Merkezi
İ.B.B.	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Md.	Madde
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Dergisi	
s.	Sayfa
TAV	Türk Anadolu Vakfı
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti siyasi birliği sağlamış, Haçlılara karşı zaferler kazanmıştı. Fakat taht kavgaları ve Moğol istilası yüzünden zayıflayınca çeşitli yörelerde uç beyleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Osmanlı Beyliği Bizans sınırında Selçukluların uç beyliği olarak kurulmuş ve yavaş yavaş güçlenmişti. Öteki beylikleri ortadan kaldıran Osmanlılar 1353'de Avrupa yakasına geçmiş ve orada da çok geniş yerlere sahip olmuştur. Fatih Sultan Mehmet 1453'de İstanbul'u alıp Bizans'a son vermişti. Kanuni döneminde Asya, Avrupa ve Afrika'ya yayılan Osmanlı Devleti sınırlarını iyice genişletmişti.

Osmanlı Devleti XIV. yüzyıldan itibaren teşkilatlanmaya önem vermiştir. İdari teşkilatlanmanın yanında çok önem arz eden eğitim alanında medreseler yapılmıştır. Osmanlı Devleti medreseleri hem yapı hem de tedrisat bakımından geliştirmişlerdir. Büyük külliyelerin içindeki medreseler yanında küçük manzumelerin bir parçası olan medreseler ve müstakil medreseler de bina etmişlerdir¹. Medreseler çok yaygın ve güçlü örgün eğitim kurumları haline gelmiş, toplumu derinden etkilemişlerdir. Öyle ki, eğitim açısından, tüm Osmanlı dönemine medrese dönemi denilebilir².

Selçuklu Türklerinden miras kalan medrese sistemi Osmanlıların yeni unsurlar katmasıyla devam etmiştir. Osmanlı fetih politikasına göre fethedilen yerlerde ilk önce cami ve yanında medrese açılması bir gelenek halini almıştır. Bu gelenek topluma ve devlete gerekli din, ilim ve eğitim hizmetleri yanında devlet idaresinde ihtiyaç duyulan idari ve adli personelin yetiştirilmesine yöneliktir. Medrese kurma işiyle sadece sultanlar iştigal etmiyor, ulemeden, vezirlerden, paşalardan ve her meslekten hayırsever pek çok kişinin ülkenin dört köşesinde yüzlerce medrese kurmuşlardır³. Osmanlılar devrindeki başlıca bilim merkezleri sırasıyla Bursa, Edirne

¹ Mübahat Küçüköğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1976-1977, s. 277.

² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2007, s. 55- 58.

³ Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1977, s. 30.

ve İstanbul olmuştur. Osmanlılarda bu üç şehir Anadolu Selçuklularındaki Konya, Sivas ve Kayseri'nin yerini almıştır ⁴.

İlk dönem Osmanlı medreseleri, Osmanlı öncesi Amasya, Konya, Kayseri, Karaman ve Aksaray gibi Anadolu şehirlerinde gelenekleri yerleşen eğitim faaliyetlerinin devamı olarak düşünülebilir⁵. Bu faaliyetler o dönemin en önemli kültür ve ilim merkezi sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin sayesinde mümkün olmuştur. İlk Osmanlı Medresesi 1330'da İznik'te açıldı. Müderrisi Konevi ekolünü sürdüren Davud-ı Kayseri'dir⁶. Orhan Bey, Bursa'da Manastır Medresesi adındaki kurumları ve 1335'te bir başka medreseyi inşa ettirmiştir. I. Murad'ın Çeğirge'de, Yıldırım Bayezid'in Yıldırım Camii yanındaki medresesi ve Darüşşifası, Çelebi Mehmet'in Yeşil Medresesi ve II. Murad'ın Muradiye Medresesi ile Bursa çok büyük önem kazanmıştır. II Murad'ın Edirne alınmasından sonra bu kentte yaptırdığı Darü'l-Hadis ve Üç şerefeli Medresesi en önemlileri arasındadır. Karamanoğlu İbrahim Bey 1432'de Karamanda, İmaret Medresesi denilen bir külliye meydana getirmiştir. II. Mehmet İstanbul'u fethi ardından İstanbul'daki sekiz kiliseyi medreseye çevirmiştir. 1463- 1471 arasında yapılan Sahn ve Tetimme medreseleri ile düzenli ve verimli eğitim yapmayı amaçlamıştır. II. Mehmet ayrıca camiye çevrilen Ayasofya Kilisesi'nde ve Eyüp Camisi'nin yanında medreseler yaptırmıştır. Ayasofya Medresesi, Sahn derecesinde idi, sonraları daha da üstün sayıldı. Terfi eden Sahn müderrisi buraya atanırdı. Eyüp Medresesi ise, atanan müderris aşağı sayılmıştır.

Fatih'ten sonra önemli bir safhası Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapılan Süleymaniye Medresenin kurulmasıdır. Ordunun doktor, operatör ve mühendis ihtiyacının göz önüne tutan Kanuni, Süleymaniye Camisi'nin yanı başında bir tıp medresesi ve darüşşifa, matematik ilimlerinin öğretimi için de dört medrese ve bir Darü'l hadis yaptırmıştı. Böylece Osmanlı medreseleri biri hukuk, ilahiyat ve

⁴ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayınları, İstanbul, 1997, s. 20.

⁵ Geniş bilgi için bkz: Mefail Hızlı, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 2, Sayı 4, 2004, s.371-409.

⁶ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya Ticaret Odası, Konya, 1998, s.18.

edebiyat öğretimi yapan II. Mehmet'in kurduğu Sahn- ı Seman, diğeri fen, tıp ilimlerinin öğretildiği Süleymaniye Medresesi olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır⁷. Bu durumla ilgili olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı şöyle demektedir: "Fatih Sultan Mehmet'in Sahn-ı Seman Medreseleri; Tefsir, Usûl Fıkıh, Fıkıh, Kelam ve Arap lisanıyatı üzerine tedris yapan İlahiyat, İslam hukuku ve Arap Edebiyatı Fakültesi idi ve henüz müspet ilimlere mahsus olan tıp ve riyaziyyat (matematik) fakülteleri yoktu. Bu ihtiyaç göz önüne alınarak mevcuda ilaveten; tıp, riyaziye fakülteleriyle bir de Darü'l-Hadis isimli medreseler yapıldı."⁸ Osmanlılar medreseye büyük önem vermişlerdir. Ülkenin en ücra köşelerine kadar medrese kurdu; devlet yönetimi için gerekli âlimler, hakimler, müftüler, imam hatipler, müderris ve muallimler, tabipler, vezirler, diğeri memurlar ve bürokratlar buralardan yetiştirdiler⁹.

İstanbul'u bu büyük medreselerinden başka Anadolu'da başta Mardin, Diyarbakır, Erzurum, Bitlis, Van, Malatya, Sivas, Kayseri, Konya, Akşehir, Kastamonu gibi şehirler olmak üzere, her tarafına yayılmış medrese teşkilatları, XVI. yüzyılın az çok bu düzeni korumuş. XVII. yüzyılda medrese teşkilatında bir gerileme başlamıştır. Medreselerde bu tarihten sonra ilmi hürriyet kalkmış, iltimas ve siyaset karışmaya başlamıştır. Evvelce müderris (profesör), muid (doçent), danışmend (asistan) olabilmek için ehliyet, ilim ve iktidar gerekirken bu tarihten sonra ilmi yetki arka plana atılarak, iltimas ön plana alınmıştır. Artık müderris olabilmek için kültür üstünlüğü söz konusu değildir. Müderrislik şimdi bir rütbe halini almıştır. Bunun sonucunda medreselerde duraklama/gerileme dönemi aynı zamanda da ilimde tekrara düşmeye sebep olmuştur.

Ortaçağ'da doğuda büyük çoğunluğu Türk olan İslam bilginlerin elleriyle gelişmiş olan cebir, fizik, kimya, biyoloji, coğrafya gibi ilimlerin batı dillerine çevrilmesi, XI. yüzyılda Avrupa'da gelişmeye başlayan üniversitelere yeni ve ciddi konular hazırladığı ve Batı dünyasında ilmi rönesansın meydana gelmesine sebep

⁷ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s.12.

⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 33.

⁹ Sarıkaya, a.g.e., s. 14.

olduğu halde, memleketimizde medreseler yeni ilimlere kapılarını açmak şöyle dursun, cebir, felsefe, tıp gibi Fatih ve Kanuni devirlerinin programlarına almamışlardır. Medreseler, bu sırada batı dünyasında her gün bir keşifle genişleyen ve her alanda devrim meydana getiren ilmi çalışmalardan habersiz, kapalı, geri bir taassup ve cehalet ocağı haline gelmişlerdir¹⁰.

Araştırma Konusu ve Problemi

Osmanlı medreselerinde reform hareketi olarak Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi adıyla anılan medrese Osmanlının son zamanlarında yapılmış en önemli reform veya yenilik hareketidir. Toplam yedi yıl civarındaki kısa süreli eğitim-öğretim hayatında, Islah-ı Medâris'in; değişik seviyelerde de olsa yetiştirdiği öğrencileri, topluma önemli hizmetler vermişlerdir. Kaliteli, ileri düşünceli bir sivil teşebbüs olarak günümüzden yüzyıl önce hayata geçirilmesi, özel eğitim kurumları açısından önemlidir. Islah-ı Medâris, medrese sisteminin aksayan yönlerini tespit etmekle kalmamış hem de bu aksayan yönlerinin giderilmesi için gerekli adımları fiiliyata geçirmiştir. İstanbul'daki medreselerin reform hareketinden önce Konya'da halk destekli reform hareketi başlaması Islah-ı Medâris'in önemini artırmaktadır. Bu sebeple Islah-ı Medâris konusu bütün boyutlarıyla ele alınmıştır.

Meclis-i Mesalih-i talebe komisyonu İstanbul'da kurulduktan sonra Konya'da Konya idare meclisi toplanmış ve komisyonun bir benzeri Konya'da da kurulma kararı almıştır. Medrese programına fen ve matematik gibi derslerin konulması, tatil zamanlarının iyi değerlendirilmesi, medreselerin tedrisat ve medreseye kabul edilme/çıkarılma şartlarının belli bir kurala bağlanması öğrencilerinin devamlarının sağlanması gibi kurallar belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında devletin yeniden dirilmesi amacıyla pek çok alanda yeniliklerin yapıldığı, ıslah çalışmalarının yer aldığı bilinmektedir. Islah, öncekilerin devamı belki en ilerisidir.

Muhammed el Bozkırı'nın gerek oğulları, sülalesi gerekse de talebeleri onun izinden gitmişler ve talebe yetiştirmeyi kendilerine büyük dert edinmişlerdir. Yetiştirdikleri öğrencilerin hem lisanlarıyla hem de kelimalarıyla İslam'a hizmet

¹⁰ Koçer, a.g.e.,s. 12-13.

etmeleri için teşvik etmişlerdi. Tek amaçları nitelikli âlim yetiştirmek, Allah gayesini güden ilim adamları yetiştirmektir. Hem yetiştirdikleri talebeler ile hem de kurdukları medreseler ile çok ses getirmişlerdir.

Islah, Konya’da 1909 yılında devletten destek almadan şehrin önde gelenlerinin girişimi ve çabası ile kurulmuştur. II. meşrutiyet dönemi medreselerin ıslahı için bir dönüm noktasıdır. II. Meşrutiyet döneminde yapılmaya çalışılan medrese ıslah faaliyetleri, bu kurumları zamanın gelişen şartlarına ve eğitim anlayışlarına uygun hale getirmek için ortaya konan en kapsamlı ve en köklü girişimlerdir. Bu girişimlerden ilki Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin yayınlanması diğeri ise Islah-ı Medâris Nizamnâmesi'nin yayınlanmasıdır. Bu reform çalışmalarından önce Konya’da Islah-ı Medâris Nizamnâmesi 1909 yılında yayınlanmıştır. Islah-ı Medâris üç kardeş tarafından daha önce tasarlanmış ve harekete geçirilmiş bir düşüncedir. Âlim, bürokrat ve halkın desteğiyle kurduğu " Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi" ile medreselerin modernleşme sürecinde yapılan önemli bir yeniliktir.

Amaç

Osmanlı Devleti XVI. yüzyıldan itibaren duraklama dönemine girmiş ve doğal olarak gerileme dönemine başlamıştır. Eğitimde reform bağlamında yapılan adımlar ve reform bağlamında Konya Islah-ı Medâris örneği işlenecek olup reform hareketleri hakkında bilgi verilecektir. Batılılaşma hareketleri sonucu medreselere gereken önemin verilmemesi sonucu medreselerde reform hareketleri hız kazanmıştır. Bu reform hareketleri II. meşrutiyetin doğurduğu özgürlük ortamında artmıştır. II. meşrutiyet döneminden itibaren medreselerde maddi ve manevi ilimlerinin bir arada okutulması için bir takım çabalar gözlenmektedir.

Çalışmanın amacı: Osmanlı Devleti medreseler tarihi hakkında bilgi verdikten sonra medreselerde yaşanan Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve ekonomik tarihi eş zamanlı olan medreselerde duraklama ve gerileme dönemi hakkında bilgi sahibi olmak. Medreselerde yapılmaya çalışılan veya yapılan reformlar hakkında kısaca bilgi verilecektir. Islah, II. meşrutiyetin doğurduğu özgürlük ortamı sonucunda halktan ve âlimden herkesten ciddi destek almıştır. Islah’ın Nakşi/Halidi

özelliği ve medrese ilişkisi hakkında bilgi verilecektir. Bu medresenin kurucusu sayılan Zeynelabidin Efendi, Ahmet Ziya Efendi ve Muhammed Rıfat Efendi'nin hayatları ve faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir.

Önem

II. Meşrutiyet döneminde kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye ilk kurulan cemiyetlerden biridir. Beyânü'l- Hak Gazetesi cemiyetin yayın organıdır. İlk başta İttihat Terakki Fırkası ile iyi ilişkiler kurmuş olsa da daha sonraları ayrı düştüler ve İttihat Terakki Fırkası tarafından takibata/kovuşturmaya uğramış ve sonunda kapatılmıştır. Müderrisler cemiyeti, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'den sonra kurulmuş bir cemiyettir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile içli dışlıdır. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye-i Hayriye Cemiyeti 1909 yılında inkılaptan bir yıl sonra Konya'da kurulmuştur. Bu cemiyet altında kurulan Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi tekke ve medreseyi aynı çatı altında toplamış olup on yıllık eğitimden sonra bir belge/diploma vermeyi düşünmüştür. Medresenin vermeyi düşündüğü icâzet belgesi günümüzde hem transkript belgesi olup hem de hoca silsilesini göstermekte idi. Günümüzdeki diploma ile de eş değerde idi. 1909-1917 yılları arasında eğitim yapan çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olan Konya Islah-ı Medâris'in önemi hakkında bilgi verilecektir.

Islah'a kadar medreseler yazılı olmayan ilkelerle yönetilmişti. Medreselere öğrenci kabulü ve eğitim süresi standart değildi. Talebenin eğitim ve imtihanı ilgili esaslar belli değildi. II. Meşrutiyet döneminden itibaren yapılmak istenilen ve reform hareketlerinden bekleneni bir ölçüde Islah-ı Medâris gerçekleştirmiştir. Bu anlamda Islah önemli bir eğitim kurumudur. Islah'ın gerçek değerini anlamak için 1910 ve 1922 yılları arasında yapılan ve tam olarak uygulanamayan reform hareketlerine bakmak yeterlidir. Çünkü Islah döneminde yapılmak istenen reform hareketlerini etkilemiş ve onların öncüsü olmuştur. Eğer bu reform hareketleri tam olarak uygulanmış olsa idi medreselerde birlik sağlanmış olacaktı. Eğitim- öğretim metodu da belli bir sistem olacak ve medreselerde disiplin sağlanacaktı.

Islah-ı Medâris'i kuranlar eğitimin vatan ve millet için önemini kavrayan insanlardır. Vatanımızın ihyası ve Osmanlı Devleti'nin devamı için maarife gerek olduğu önem arz etmekteydi. Bu gerçeği bilen üç kardeş İslam'ın arzuladığı şekilde nitelikli insan yetiştirme projesi babında bu medreseyi kurmaya karar vermiştir. Fakat bunu sil baştan değil daha önceki medrese tecrübeleri kullanarak yapmıştır. Tek gayeleri vardı o da Allah rızasını kazanmak idi.

Yöntem

Tezimizde medreselerin tarihi hakkında kısa bilgi verdikten sonra medreselerin duraklama ve gerileme nedenleri üzerinde durulacaktır. Osmanlı Devleti'nde eğitim açısından reform hareketleri bağlamında yapılmak istenen reform hareketlerinin özü üzerinde durulacaktır. Bu reform hareketleri bağlamında Konya'da yapılan Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye örneği üzerinde durulacak olup dönemin siyasi ve sosyal yapısına azda olsa değinilecektir. Çünkü medreseler devlet yönetiminden, sosyal hayattan ve ekonomik yapıdan tamamen bağımsız eğitim kurumları değildir. Genel olarak Osmanlı Devleti'nde yapılmak istenen eğitim reformlarına değinilecektir. Sonra Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

Evren ve Örneklem

Çalışmamızın evreni üç kısımdan oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde medreselerin kuruluşu hakkında bilgi verilecektir. XVII. yüzyıldan itibaren XX. yüzyıla kadar eğitimde yapılan reform hareketleri özetlenecektir. Sonra bu reform hareketlerinin eğitim sistemimiz etkisi Konya örneği üzerinden tartışılacaktır. İkinci bölümde ise Konya medreselerin kısaca tarihi hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü ve son kısımda ise Konya Islah-ı Medâris yani 1909 ile 1917 arasındaki yapılmak istenen reform hareketleri üzerinde durulacaktır. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin amacı, kuruluşu, eğitim sistemi, hocaları, öğrencileri, eğitim programı, mali kaynakları, medresenin kapatılışı ve medresenin eğitim sisteminize katkıları hakkında bilgi verilecektir.

Verilerin Toplanması

Çalışmamızda kullanılan veriler; arşiv belgeleri, gazete ve dergiler, İslah'la ilgili yazılan kitaplar ve makaleler, yüksek lisans tezleri, bildiriler, hatıralar ve sözlü rivayetlerdir. Hasan Kudsi Efendi'nin Evrâ-ı Şerifi Konya İsmail Kaya Eğitim Vakfı Kütüphanesi no:2754 da kayıtlıdır. Ayrıca bu belge Memiş Efendi kitabının sonuna eklenen risaledir. Hasan Kudsi Efendi'nin Ahmet Ziya Efendi'ye verdiği icâzet belgesinin orijinali Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivindedir. Fotokopisi Koyunoğlu Kütüphanesi arşivindedir. Koyunoğlu arşivinde birden çok icâzetin fotokopisi vardır. Ailenin Konya Valiliği'nden aldığı nüfus kayıt örneği elimizdedir (1945 yılında alındığı düşünülmektedir). İbrahim Hakkı Konyalı Karaman Tarihi eserinde Ketane Camisini anlattığı bölümde İslah'tan bahsetmiştir. Hak Yolu ve İntibah gazetelerinde İslah'ın öğrencilerinden Saatçi Osman'ın konuşmasına ait belge vardır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Merkez Kütüphanesi, İbrahim Hakkı Konya Kütüphanesi, Yusufaga Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Bölge Kütüphanesi, Koyunoğlu Arşivi (Selçuk Es, Eminoglu Arşivi), İSAM, OSAV (Osmanlı Arşivleri Vakfı), Türk Anadolu Vakfı, Konya Ensar Vakfı, Kültür Varlıkları Müzesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, WWW.OS.AR.COM, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İl Özel İdare Arşivi, Konya Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversite Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Necmettin Erbakan İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi vs. gibi kütüphane ve arşivlerden konu hakkında bilgiler toplanılmaya çalışıldı.

İslah'ın kurucuları ile akraba olan veya İslah hakkında bilgi sahibi olan kişilerle görüşüldü. Bu kişiler Esad Kuz, Mehmet Ali Uz, Ali Osman Koçkuzu, Ahmet Çelik, İsmail Bilgili, Kerim Sarıçelik, Mustafa Güçlü, Mustafa Balkan, Hasan Yaşar, Mustafa Demirci ve Caner Arabacı'dır. Memiş Efendi sülalesi veya talebelerinin aileleri ile konuşulup bir takım bilgi ve belgeler elde edilmiştir. Bazı kişiler konumları gereği isimlerinin açıklanmasını istemediği için isimleri zikredilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MEDRESELERİNİN KURULUŞU VE EĞİTİMDE REFORM HAREKETLERİ

1.1. Kuruluşundan XV. yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri

Ertuğrul Bey uzun bir mücadele hayatından sonra doksan üç yaşında ahirete intikal etti. Ertuğrul Bey'in cenazesini Söğüt'e defnettiler. Aşiret mensupları beylerinin vefatından sonra ailenin en küçüğü olmasına rağmen idareyi Osman Gazi'nin almasını istemişler. Henüz babasının sağlığında gösterdiği muvaffakiyetler, yiğitlik ve cesaretteki şöhreti Osman Gazi'nin aşiretin başına geçmesinde en büyük etken olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu dönemde özellikle Osman Bey'in çeşitli sebeplerden medrese eğitimi alması söz konusu olmamıştır. Fakat sık sık Şeyh Edebali'nin sohbetlerine katıldığı ve ondan nasihatler aldığı bilinmektedir¹¹. Bu durum Osmanlı Devleti'ni yönetenlerin eğitime ve ilme verdiği önemi gösteren ilk örnektir.

Osmanlılar beylik döneminde ve ilk devlet olduğu dönemlerde ilme, bilime, bilim adamlarına karşı saygılı olmuş ve bilim adamlarına değer vermiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında medreseler sultanlar tarafından yapılmış ve desteklenmiştir. Nitekim ilk sultanlar, çeşitli Türk ve İslam ülkelerinden Osmanlı ülkesine bilgili, erdemli kimseleri getirmek için çalışmıştır. Bu sebeple Osmanlı ülkesinde yetişmiş insanlar çoğalmış, birçok medrese kurulmuş ve gelişmiştir¹².

İlk Osmanlı medresesinin kuruluşu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı tarihçiler İzmit'te Süleyman Paşa Medresesi'nin Osmanlılarda ilk medrese¹³ olduğunu, İzmit'in memleket merkezinin uzağında olması sebebiyle fazla şöhret

¹¹ Ahmet Şimşirgil, *Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi: Kayı*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2005, s.26.

¹² Akyüz, *a.g.e.*, s.61-62.

¹³ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1984, s.11-12.

bulmadığı belirtilmektedir¹⁴. Genel kanat ise Osmanlılarda ilk medresenin Orhan Bey tarafından beyliğin merkezi olan İznik'te yaptırılmış olmasıdır. Orhan Gazi tarafından 1331 tarihinde Osmanlı beyliğinin merkezi olan İznik'te bir cami imaretiyle beraber medrese yaptırmıştır. Bu medreseye o döneme hayli yüksek bir meblağ olan günde 30 akça yevmiye¹⁵ ile önce Mısır'da yetişmiş, eserleriyle tanınmış âlim Davud-i Kayseri, ardından Tâceddin-i Kürdî, Alaaddin Ali Esved müderris olarak tayin edilmiştir. 1326'da Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi, manastırdan çevrildiği için Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'ni kurarak vakıflar tahsis etmiştir¹⁶.

Orhan Gazi'den sonra oğlu I. Murat zamanında Sultan'ın "emir-i kebir-i a'zam, melikü müluki'l-Arab ve'l-Acem" gibi sıfatlarla anıldığı 1385 tarihli vakfiyesine göre, Bursa'da Çekirge'de bir cami, medrese, imaret, misafirhaneden meydana gelen bir külliye yaptırmıştır¹⁷. Semai Eyice'nin aktardığı üzere çeşitli kaynaklarda Biga'nın fethiyle Sırp Sındığı zaferinin arkasından I. Murad'ın oğullarını sünnet ettirip kendi adına Bursa'da imaret ve imaret üstünde medrese yaptırdığını bildirilmektedir. Bu hususlar dikkate alınarak külliyenin yapımına 1364'den az sonra başlanmış olduğu söylenebilir¹⁸.

I. Murad sonrasında ilk Osmanlı medreselerine Yıldırım Bayezid'in 1388'de Ulu Cami yanında tesis ettirdiği medrese ve Bursa'da yaptırdığı diğer medreseler, Çelebi Mehmet'in 1418-1419'da Yeşil Cami yanında inşa ettirdiği medrese, İznik medreselerini ikinci plana düşüren Bursa medreselerinin önemlilerini meydana getiriyorlardı. Bursa medreselerinin ehemmiyeti de II. Murad'ın 1435 tarihinde Edirne de darü'l-hadis ve 1447-1448'de üç Şerefeli medresesini tesis etmesine kadar

¹⁴ Mustafa Sarıbyık, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, 2003, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067890>.

¹⁵ M. Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2007, s.110.

¹⁶ Bozkurt, *a.g.m.*, s.224.

¹⁷ Halil İnalcık, "Murad I", *İslam Ansiklopedisi*, C. 31, TDV, Ankara, 2006, s.163.

¹⁸ Semavi Eyice, "Hudavendigar Külliyesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 18, TDV, Ankara, 1998, s. 291.

devam etmiştir. Bununla beraber II. Murad'ın Bursa'da inşa ettirdiği Muradiye Medresesi de devrinin önemli medreselerindendir¹⁹.

İlk dönem Osmanlı medreseleri, bizzat sultanlar tarafından kurularak Bursa ve Edirne gibi şehirlerde faaliyet göstermiştir. İstanbul'un fethinden sonra da bu faaliyetler en üst düzeyine ulaşmıştır. İlk dönem Osmanlı medreselerinde dikkat çeken bir başka husus ise dışarıdan gelen ilim adamlarının zihniyetleri ve eğitim-öğretim gelenekleri tesirinin olmasıdır²⁰. İlk dönem Osmanlı medreselerinin vakfiyelerinin yazılış üslup ve formatları incelendiğinde Selçuklu ve İlhanlı medrese vakfiyelerinden farklılık göstermedikleri görülmektedir. Bu sebeple İlk Dönem Osmanlı medreselerinin kuruluş ve gelişmesi Anadolu Selçuklu ve İlhanlı idaresi altındaki kurulan medrese geleneğinin bir devamı olduğu, bu geleneğinde Nizamiye medreselerine dayandığı görülmektedir²¹. Kısacası İlk Dönem Osmanlı medreselerinin İslam medrese geleneğinin bir devamı olduğunu söylenebilir.

1.2. XV. Yüzyıldan Sonra Kurulan Osmanlı Medreseleri

Osmanlı padişahları Osman Gazi'den itibaren vakıf müessesesini kurup geliştirerek sosyal güvenliği sağlamak yolunda ileri adımlar atmıştır. Müslümanların ibadetlerini rahatça yapabilmeleri için her şehirde Ulu Camiler her mahallede mescitler inşa etmişler. Mektep ve medreseleri ile de Osmanlı şehirlerini çeşitli ilimlerin merkezi haline getirmişlerdir²². Bu durum İstanbul'un fethine ya da II. Mehmet'in iktidar yıllarına kadar bu şekilde sürmüştür. II. Mehmet'in iktidarı ve İstanbul'un fethi sonrasında ise Osmanlı'nın gelişme ve yükselme dönemi başlamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethin hemen sonra Bizans dönemine ait mimarî yapıları medreseye dönüştürmesi, onun ilme verdiği önemin ve kültürel

¹⁹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s.110.

²⁰ Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 17, Sayı:1, 2008, s.26.

²¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu", Belleten, C. LXVI, Sayı:247, 2002, s.881-882.

²² Şimşirgil, *a.g.e.*, s.185.

hayatın gelişmesi konusundaki hassasiyetinin bir göstergesidir²³. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık bir buçuk asır sonra medrese kurumu, Fatih Sultan Mehmet döneminde önemli gelişmeler göstermiştir. Bu dönemde devlet teşkilatında büyük gelişmeler ve değişiklikler meydana gelmiştir. İstanbul'un fethiyle cihan devleti olma yoluna giren Osmanlı Devleti, Fatih'in karizmatik önderliğinde geniş çaplı kültürel açılımlara yönelmiştir²⁴.

Fatih, fethin hemen ardından, İstanbul'daki 8 kiliseyi medreseye çevirmiş, bunlara Bursa Muradiye müderrisi Mevlana Alaaddin Tusi'yi, Bursalı Hocazâde ile Mevlana Abdülkerim'i ve başkalarını atamıştır. Tusi'nin medresesi, Zeyrek Camii denilen Pantokrator Manastırı idi ve 40 talebesi vardı. Ancak, bu kilise binalarında düzenli bir eğitim ve öğretim yapmak mümkün değildi. Ayrıca, bilim sever bir hükümdar olan Fatih, Osmanlı Devleti'ne yakışır, önemli, ciddi öğretim kurumları yapmak istiyordu. Bunların dışında büyüyen ve gelişen devletin iyi öğrenim görmüş kimselere olan ihtiyacı da artıyordu²⁵. Fatih 1463-1471 arasında bir cami ve iki yanında Sahn-ı Seman ve Tetimme denen medreseler ile bir Muallimhane (ya da Dârüttâlim) denen ilkokul, kütüphane, imaret ve aşevi, iki hamam, Darüşşifa denen hastane misafirhaneler vs. yaptırmıştır. Böylece Fatih Külliyesi denen binalar ve kurumlar topluluğu ortaya çıkmıştır²⁶.

Nişancızâde Mehmet ve Hoca Sadeddin efendiler bunları "medrese-i aliye" olarak tanımlar. "Sahn" kelimesinin nereden geldiği tartışmalıdır. Sahnın "düz yer, geniş saha, avlu" gibi manalara geldiği, külliyenin Bizans'tan kalma Havariyyun Kilisesi harabelerinin temizlenip düzlük haline getirildiği alana yapılması dolayısıyla bu ismin kullanıldığı veya şehrin tam ortasında bulunmasından dolayı bu adın

²³ Betül Can, *Fatih Döneminden Tanzimat'a Kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.69.

²⁴ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s.112.

²⁵ Fahri Kayadibi, *"Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim"*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8, 2003, s. 8.

²⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 61.

verildiği görüşleri ileri sürülür. Mustafa Ali Efendi, medreselerin İstanbul'un ortasında bulunmasından dolayı bunlara Sahn medreseleri denildiğini söyler²⁷.

Fatih'in Kanunnamesinde Sahn-ı Seman olarak bilinen bu medreselere eski vakfiyesinde Medâris-i Semaniye denilmektedir. 1470 yılında tamamlanan Fatih Külliyesi içinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Seman ve bunların arkalarında yer alan sekiz Tetimme medresesi kurulmuştur. Sahn medreselerindeki öğrencilere Danişmend, Tetimme medresesi öğrencilerine ise Softa deniliyordu. Usule göre softalar, danişmentlerden ders görecektelerdi²⁸.

Fatih medreseleri iki tek ve bir çift olmak üzere belirli bir üslupta yapılmıştır. Her iki tarafın başında ve sonunda yer alan medreseler tek, ortadakilerse birbirine bitişik durumdadır. Kible yönünden başlamak üzere birinci medreselere Baş Kurşunlu, ortada Baş Kurşunlu tarafındakilere Çifte Baş Kurşunlu, bitişğinde olanlara Çifte Ayak Kurşunlu, sondakilere Ayak Kurşunlu adı verilir. Karadeniz tarafındaki birinci medreseye Çınarlı Medrese de denir. Medreseler zaman zaman buralarda ders veren ünlü müderrislerin adıyla anılmışsa da bu tür isimlendirmeler geçici olmuştur²⁹.

Dördü caminin doğu kısmında dördü de batı kısmında olmak üzere sekiz adet olan medreselerden her biri on dokuz odalıdır. Sahn-ı Seman Medresesi'nin arka tarafında Sahn'a hazırlık amacıyla "Tetimme" veya "Musıla-i Sahn" adı ile sekiz medrese daha inşa edilmiştir. Bu medrese derece itibarıyla orta tahsil seviyesindedir³⁰. Medresenin on dokuz odasından ikisi muhtlre, ikisi hizmetlilere, diğerleri talebeye ayrılmıştır. Oda sayısı toplamı 152'ye ulaşmıştır. Sadece talebeye

²⁷ Fahri Unan, "Sahn-ı Seman", İslam Ansiklopedisi, C. 35, TDV, Ankara, 2008, s.533.

²⁸ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.1, Sayı:3, 2008, s.351.

²⁹ Unan, a.g.m., s.533.

³⁰ Ziya Kazıcı, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s.93.

ayrılan oda sayısı 120'dir. Başlangıçta her odada bir öğrencinin kalması kararlaştırılmış, bu durum yüzyıllarca sürmüştür³¹.

Osmanlı medreseleri ve okutulan derslere yönelik olarak aşağıdaki gibi bir sıralama yapmak mümkündür³²:

-İlk dönem Osmanlı medreselerinde okutulan ders ve kitaplar Selçuklu geleneğinin izlerini taşıyordu.

-Fatih ve özellikle Kanuni sonrası Osmanlı medreseleri yeni bir yapılanma yaşamış ve bu durum Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir.

-Medrese müderrisleri okutacakları dersler ile ilgili eserlerin seçimi konusunda büyük ölçüde muhayyer idiler.

-Medreselerde yüzyıllar boyu temel derslerin yanında, öğrencilerin derslerini kolaylıkla takip etmelerini sağlamak amacıyla hazırlık sınıfına benzer bir programda dersler ve kitaplar da okutulmuştur.

-Okutulan derslerde, dönemleri için azımsanmayacak sayıda kitap, şerh ve haşiyelerin varlığı, Osmanlılarda ciddi bir medrese geleneğinin oluştuğunu göstermektedir.

-İlk dönem medreselerde Seyyid Şerif Cürcani, Taftazani ve İbn Hacib gibi ilim adamlarının kitapları ile bunlara yazılan şerh ve haşiyeler en çok okunanlar arasındaydı.

Sahn-ı Seman Medreselerinden sonra medreseler yeni bir sınıflamaya tabi tutuldu. Fatih Sultan Mehmet çıkardığı kanunnâme ile medreseleri kısımlara

³¹ Unan, *a.g.m.*, s.533.

³² Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde...*, s.41.

ayırmıştır³³. Medreseler aşağıdan yukarıya doğru Haşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih (Kırklı), Hariç, Dahil ve Sahn-ı Seman olarak beş sınıfa ayrılmış³⁴. Osmanlı'da eğitim giderleri için Tanzimat'a kadar devlet bütçesinde bir kuruluş harcanmamıştır. Çünkü mektep, medrese, öğrenci yurdu, imarethane ile Bimarhane ve darüşşifaların tamamı şahıslar tarafından vakıf yoluyla inşa olunmuştur. Bu işte öncülüğü padişah, valide sultanlar, hasekiler, vezirler ve diğer yüksek mevkilerdeki kimseler yapmıştır³⁵.

Fatih döneminde kanunname ile hangi medresede hangi ders okunacağı ve medreselerin düzeni kanunname ile belirlenmiştir. Medreselerde akli bilimlerin çıkarılmaması, kanunname ile belirlenen kuralların zamanla gevşemesi ile başlayan duraklama ve gerileme süreci medreselerin çöküşünü hazırlayacaktır. Aşağıda medreselerin gerilemesi ve sebeplerine değinildikten sonra yapılan veya yapılmak istenen reform hareketlerine değinilecektir.

1.3. Osmanlı Medreselerin Gerilemesi ve Sebepleri

Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde son derece mükemmel işleyen kurumlar olan medreseler, gerçekten Osmanlı eğitim tarihinde önemli bir yer tutmuşlardır. Hatta denilebilir ki, yaratıcı düşünceye yönelik eğitim veren bu kurumlar, muhteşem Osmanlı medeniyetinin ortaya çıkışında büyük rol oynamışlardır. Bu okullardan asra damgasını vuran ilim adamları yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi kudret olarak zirveyi yaşadığı dönemlerde, medreseler de ilmi seviyenin zirvesini temsil ediyorlardı. Fakat "her yokuşun bir inişi vardır" sözü hem Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatı, hem de medreselerin ilmi hayatı için kaçınılmaz olmuş, üstelik iniş daha zirvedeyken başlamıştır³⁶. Daha sonra her kurum gibi yok olmaya mahkum bırakılmıştır.

³³ Z. Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 19.

³⁴ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri I*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.73.

³⁵ M. Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 223.

³⁶ Özkan, *a.g.e.*, s.74.

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın sonlarına doğru gerilemeye başlayınca, ulemadan bazı şahsiyetler, Koçi Bey³⁷, Defterdar Sarı Mehmet Paşa³⁸ vd. devlet idaresi ve yönetimdeki bozulmalar ve bunların düzeltilmesi yönünde çeşitli eserler ve risaleler yazmışlardır. Bu eserlerin yanında dönemin medrese sistemi de eleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı medreseleri hakkında araştırma yürüten ve eser veren ilim adamlarının çoğu, her şeyden önce bu kurumların, bilhassa XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bozuldukları ve geriledikleri noktasında fikir birliği içerisindeyler³⁹. Genel kabul gören görüş budur. Fakat çözüm yolu açısından farklı görüşler mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nde ilk medreselerin kuruluşundan, gelişme ve tekâmül dönemine, yani Fatih ve Kanuni dönemlerine kadar, belli bir nizam ve intizama bağlanan medrese eğitimi ile müderrislik, küçük bazı olayların dışında normal düzeyinde işleyen bir müessese olarak görülmektedir. Fakat XVI. yüzyılın sonlarına doğru siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta bozulmalara paralel olarak medrese kurumunda da bazı aksaklıklar görülmeye ve bu arızalar hızla artmaya başlamıştır. Bunlar medrese kurumunun ileride iyice bozulmasına sebep olmuştur⁴⁰. Osmanlı'nın son döneminde medreseler kendi halinde bırakılır düzenleme adına pek bir şey yapılmaz idi. Medreselerin duraklaması ve gerilemesi sebeplerine gelince birden fazla neden/sebebe olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim günümüz araştırmacıları Osmanlı medreselerindeki gerilemeyi çok çeşitli ve farklı sebeplere dayandırmışlardır. Bu sebeplerden bazılarını aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür⁴¹.

1.3.1. Merkezi Yönetimin Bozulması

Medreselerin gerilemesinin sebeplerinden biri teşkilattaki bozulma, kuralların uygulanmaması, çeşitli ilmî mevkilere ulaşmada rüşvet ve kayırmacılığın

³⁷ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Haz: Yılmaz Kurt, Ankara, Akçağ Yayları, 2000.

³⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler*, (Nesayih'ül-Vüzera ve'l-Ümera), Haz. Hüseyin Ragıp Uğural, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara 1969.

³⁹ Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s.24.

⁴⁰ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s.120.

⁴¹ Şerife Özkan, *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 91-95.

artmasıdır⁴². Medreselerin gerilemesinde devletin payı da büyüktür. Bu kurumlardaki idari mekanizmanın iyi işlememesi haksız yükselmelere, adaletsizliklere, kayırmacılıklara yol açmış, bu durumun doğal sonucu olarak ulemanın devlet ve halk karşısında güç kaybetmesine neden olmuştur. Müderrislerin ilmi düzeyi alabildiğine düşmüş, atana bilirlilik devlet büyüklerine sadakate ve rüşvete indirgenmiştir. Ödenen maaşın da azalmasından dolayı, bilimsel çalışmalar yerine ekmek kapısı olarak görev yapan müderrisler medreselerde görev yapmamaya başlamışlar ve eşkıyalık gibi işlere yeltenmişlerdir. Devlette yaşanan saltanat kavgaları da bu çürümeyi hızlandırıcı etki göstermiştir.⁴³

Başkent gibi büyük merkezi şehirlere çok uzak olan yerlerde çok zeki, hevesli, enerji dolu gençlerin merkeze gitme imkânları olmadığından yeterli başarıyı gösteremedikleri gözlenmiştir. Bu durum merkezi şehirlerin ve Başkent'in cazibesini arttırmıştır. Merkeze akın eden ilim adamları ise oradan ayrılmak istememişlerdir. Daha önce orada yerleşmiş olanlar, sonradan gelenleri çekememiş ve öncekilerin idare ile dostlukları olduğu için kendilerine bir takım haksız mevkiler ve çocuklarına da haksız vazifeler ve rütbelere temin ederek ailece merkezlerde kök salmışlardır⁴⁴. İlk dönemlerde daha akılcı bir yol tutmaya çalışan Osmanlı ilim anlayışının sonraları gelenekçi ve tutucu bir niteliğe büründüğü ve son yıllara kadar da bu özelliğini muhafaza ettiği görülmektedir⁴⁵. Bu ve benzeri durumlar merkeziyetçilik, kayırmacılık ve rüşvet gibi sebeplerle de bütünleşince medreselerin gerilemesi hızlanmıştır.

Medreselerle ilgili ilk şikâyet ve tenkitler, XVI. yüzyıla kadar gitmektedir. Nitekim tarihçi Gelibolulu Ali (ö. 1600), XVI. yüzyıl sonlarında, medreselerde öğretimin düzensiz ve plansız olmasından ve çoğu zaman derslerin, rüşvet ve iltimasla müderris olan ehliyetsiz hocalar tarafından verilmesinden şikâyetle

⁴² Z. Salih Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", Vakıflar Dergisi, Sayı: 26, 1997, s.404.

⁴³ Ali Yılmaz, "Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Medreselerinde Geleneksel Yapı ve Islah Çalışmaları: Konya Örneği", Milet ve Nihal Dergisi, C. 5, Sayı:2, 2008, s.161-173.

⁴⁴ Hüseyin Atay, "Medreselerin Gerilemesi", AÜİFD, C. 24, Sayı:1, 1982, s.19.

⁴⁵ Zengin, a.g.m., s.403.

bahsetmektedir. Koçi Bey'de döneminin ilim hayatını değerlendirirken, XVI. yüzyılın sonlarına doğru ilmi mevkilerin layık olmayan kimselere verildiğinden, Sahn medreselerindeki itibar kaybından söz etmektedir. Katip Çelebi ise akli ilimlerin ihmal edilmesinden şikayet etmektedir⁴⁶. Görüldüğü gibi medreselerin gerilemesinde görevi kötüye kullanma, rüşvet ve kayırma tek başına etkili olmamıştır.

1.3.2. Eğitim- Öğretim Alanında Bozulma

Medreselerdeki gerilemenin en önemli sebebini teşkil eden eğitim öğretim alanındaki bozulma yüzyıllar boyunca artarak devam etmiş ve irfan yuvası olması gereken bu kurumlar zamanla asıl amaçlarının dışına çıkarak göstermelik eğitim faaliyeti yürütülen yerler haline gelmiştir⁴⁷. Fatih dönemine kadar Osmanlı medreselerinin artık bir geleneğe sahip olduğu söylenebilir. Müderrislerin tercih ettiği eserlerin birçoğu, genellikle Osmanlı toprakları dışında ve daha önce yaşamış bulunan âlimler tarafından kaleme alınmıştı. Ancak zamanla medreselerde okutulan dersler ve kitaplar tekrarlanmaya başlanmış, bunun de medreselerin gerilemesi sürecine tesir eden faktörlerden biri olduğu düşünülmüştür⁴⁸.

XVI. yüzyılın ortalarından sonra, bilginlerin ilk zamanlardaki eleştirci, araştırmacı, analize dayalı gelenek yerine büyük imamlar tarafından derlenip toplanmış İslami geleneği olduğu gibi koruma, öğrenme, tekrar etme ve özetleme yoluna gitmişlerdir⁴⁹. XVI. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde fen bilimleri alanında birtakım çalışmaların yapıldığı, medreseler dışında da olsa bu alanlarda az-çok bir canlılığın, ilim anlayışında Gazali ve Fahreddin Razi (v. 606/1209)'nin etkisi ile akli ve pratik esasların ön plana çıktığı bilinmektedir. Fakat XVI yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu anlayıştan farklı, halis düşünce planından çok inanç, ibadet ve

⁴⁶ Sarıkaya, *a.g.m.*, s.26-27.

⁴⁷ Can, *a.g.e.*, s.31.

⁴⁸ Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde...*, s.41.

⁴⁹ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Kitap Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.78.

bazı müesseseler gibi pratik konularda faaliyetini yoğunlaştıran; ancak sonraki yıllarda etkisini gösteren yeni bir anlayışın doğup geliştiği görülmüştür⁵⁰.

Fatih Sultan Mehmet zamanında matematik bilmeyen kadı olamaz kanaati yaygın iken daha sonraki devirlerde bu kanaat değişmeye başlamış ve tefsir, hadis gibi ilimler itibarlarını korumaya devam ederken matematik, astronomi ve felsefe gibi aklî ve tabii ilimler itibar kaybına uğramıştır⁵¹. Esasen medrese öğretim programlarında yetersizlik ve gerilemeyi sadece felsefe, fen ve matematik bilimleri ile sınırlamamak gerekir. Zira aynı dönemlerden itibaren Kelam gibi din bilimlerinin de ihmal edildiği görülmektedir⁵². Netice itibariyle Osmanlı medreselerinde okutulan derslerde XVI. yüzyılın sonlarına doğru akli ilimlere yer verilmemeye başlanmış ve eğitim sadece nakli ilimlere hasredilmiştir. Akli ilimler terk edilip yalnızca dini ilimler okunmaya başlanınca da akli ilimler için geçerli olan tartışma, eleştiri yöntemleri de kaldırılmış, bunun üzerine sadece dini ilimlere uygun düşen aktarmacı, kitabi yöntemler eğitim öğretimde yerleşmiştir. Ayrıca dini bilimleri okumak için gerekli olan alet ilimlerine de aşırı önem verilmiştir⁵³.

Medreselerin gerilemesindeki önemli sebeplerden birisi de, müderris, muid ve danışmend alımlarında liyakate önem verilmemesidir⁵⁴. Usulsüz atamalar padişahların bizzat kendilerinin emirleriyle olabildiği gibi şeyhülislâmların, kazaskerlerin, hatta padişah hocalarının çocuklarını devlet kademesindeki etkinliklerini kullanarak mülazemet beklemeden medreselere tayin ettirmesi şeklinde de olmuştur⁵⁵. Mülazemet usulünün bozulmasıyla birlikte öyle cahil ve liyakatsiz insanlar görev başına geçmişlerdir ki kazasker divanında ismini bile yazamayacak kadar cahil kişiler ülkede adalet dağıtmaları için kadı tayin edilebilmişlerdir⁵⁶.

⁵⁰ Zengin, *a.g.m.*, s.402.

⁵¹ Baltacı, *a.g.e.*, s.158.

⁵² Zengin, *a.g.m.*, s.403.

⁵³ Akyüz, *a.g.e.*, s.68.

⁵⁴ Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", AÜİFD, C. 24, Sayı:1, 1982, s.3.

⁵⁵ Baltacı, *a.g.e.*, s.151.

⁵⁶ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s.121.

Müderrisliğe atanma yöntemlerinin bozulmasına verilebilecek bir diğer örnek de yüksek dereceli ulema çocuklarının babalarının işgal etmiş oldukları mevki itibariyle derecelerine göre doğrudan Miftah, Kırklı, Hariç ve Dahil müderrisi olabilmeleridir⁵⁷. Bu konudaki ilk imtiyaz Molla Fenari ismiyle bilinen Şemseddin Muhammed b. Hamza (ö. 834/1431)'ya verilmişti⁵⁸. Molla Fenari'nin oğulları ve torunlarına bir iltimas tanınmış olup müderris oldukları takdirde kırk akçe ile tayin olunurlardı. Bu uygulama zamanla Fenari ailesinden çıkarak daha fazla yayılmış ve ilmiye sınıfında bazı ulema çocuklarına babalarına hürmeten pek çok kıdemli, sıra bekleyen namzetlerinin yerine müderrislik verilmiş⁵⁹ ve böylelikle de bir ulema zâdegan sınıfı doğmuştur⁶⁰.

Medreselerde biriken nüfus fazlalığı, aynı zamanda mezunlar için istihdam problemlerini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple medreselerdeki sıkışıklığı önlemek ve mezunlara iş bulabilmek amacıyla zaman zaman medreselerin eğitim süreleri yeniden düzenlenmiş, bu suretle hem talebelerin daha kısa zamanda mezun olabilmeleri araştırılmış, hem de müderrislerin kısa zamanda terfileri sağlanarak yeni mezunlar için istihdam imkânları teminine çalışılmıştır. Bu ise medreselerde hazımsızlık ve ezberciliğe sebep olmak suretiyle, medreselerin gerilemesini hazırlamıştır, iş bulamayan medreselilerin başka geçim yolları aradıkları, hatta eşkıya çetelerine bile karıştıkları görülmektedir⁶¹. Günümüzün de en büyük sorunu olan mezun sayısı fazla istihdam sayısı çok az olması medreseliler olayların çıkmasına neden olmuştur.

Anadolu'daki medreselerin bazılarındaki talebeler XVI. yüzyılın ikinci yarısında dersleri bırakarak eşkıyalığa başlamış, bu durum devleti oldukça uğraştırmıştır. İran ve Avusturya ile yapılan savaş ortamının getirmiş olduğu meşguliyetler nedeniyle de talebe isyanları önemli bir hal almıştır. Bu

⁵⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.71.

⁵⁸ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi (Medrese Programları İcazetnameler-İslahat Hareketleri)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1983, s.149.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.71-72.

⁶⁰ Baltacı, *a.g.e.*, s.156.

⁶¹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s.122.

ayaklanmalarda Şîî propagandasının etkili olduğunu söyleyenlere göre zaman zaman isyancı talebeler Celali denilen daha büyük eşkıya gruplarına da katılıyorlardı. Bu olaylarda Alevileri kışkırtan Şah İsmail'in parmağı vardı⁶². Farklı bir düşünceye göre medreselerdeki aşırı yığılmalar ve mezun olunca iş bulamama gibi bazı sebepler talebeleri isyana sevk etmiştir. Bu gibi sebepler medreselerin bozulma sebebi olduğu gibi, aynı zamanda bozulmanın bir sonucudur⁶³.

Müderrisler medreselerde ders okutmakla yükümlü iken takriben 1592 yılından itibaren medreselerde ders okutma usulü kısmen terk olunmuş olduğu halde, sırası gelen müderris bir derece terfi ile üst derecedeki müderrisliğe çıkmış ve bu suretle itibari olarak yükselmiştir. Öyle ki, müderrisin ismi defterde bulunduğu; fakat kendisi mevcut olmayan medresesinin nerede olduğunu bilmediği olmuştur. Hatta bazı durumlarda müderris sayısının fazlalığına bağlı olarak bir takım medreselerin dereceleri bir yüksek itibar edilerek müderrisin yerinde terfi etmesi sağlanmıştır⁶⁴. Bu tarz uygulamalarında medreselerdeki eğitim disiplini etkilediği söylenebilir. Sonuç olarak XVI. yüzyılın sonlarına doğru, devletin diğer kurumlarındaki gerilemeye paralel olarak medreselerde bozulmuştur. Devletin gerilemesini önlemek amacıyla yapılmaya başlanan reform hareketleri çerçevesinde, medreselerin de yeniden düzenlenmesi için hareket edilmeye başlanmıştır.

1.4. Osmanlı Medreselerinde XVIII. Yüzyıla Kadar Yapılan Reformlar

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tedrici olarak başlayan Osmanlı devletindeki mali, idari ve askeri teşkilatlar bağlamındaki bozulmayı engellemeye yönelik zaman zaman yarım tedbirler ve fiile çıkmayan emir ve fermanlarla ıslaha teşebbüs edilmişti. Aynı şekilde bozulmakta olan medreseler için de bu geçerliydi⁶⁵. Bu anlamda dört ayrı kanunname yayınlanmıştır. Ayrıca pek çok hattı hümayun da bulunmuştur⁶⁶. Ayrıca Osmanlı ulemasının medreselerde yaşanan olumsuz

⁶² Akyüz, *a.g.e.*, s.68-69.

⁶³ Ünal, *Osmanlı Müesseseler...*, s.122.

⁶⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.262.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.242.

⁶⁶ Baltacı, *a.g.e.*, s.157.

gelişmelerin farkında oldukları ve çözüm yolları aradıkları önemli bilim adamlarınca yazılan ve ıslahat önerilerini içeren risaleler bunu göstermektedir. Örneğin III. Murat devrinde (1574-1585) yazılan ve yazarı belirlenemeyen Hırzû'l-Mülûk adlı layihada öğrencilerin yeterli eğitim almadan mezun oldukları, müderrislerin kayırma yolu ile atandıkları ve bunlarında medreselerde sorunlara neden olduğu belirtilmektedir⁶⁷.

Fermanlarda bahsedilen medreselerdeki bozukluklar ve yapılması istenen ıslahatlar üç ana konuya işaret etmektedir. Bunlardan birincisi talebenin belli süre okumasının ve derse devamının sağlanması, ikincisi müderrislerin derslerine devamının sağlanması, üç okutulacak kitapların eksiksiz okutulmasıydı⁶⁸. III. Mehmet (1595-1603) tarafından verilen emirle ilmiye sınıfının ıslahı için bir komisyon oluşturulmuş, bu komisyonun üyeleri tarafından yazılan layiha, 1598 yılında sultana sunulmuştur. Burada daha çok mülâzemet sisteminin düzeltilmesi üzerinde durularak hak etmeyenlere mülâzemetlerin verilmemesi istenmiştir⁶⁹.

Çeşitli bilim adamları tarafından da aksaklıkların giderilmesi yönünde atılacak adımlara dair bağımsız eserler kaleme alınmıştır⁷⁰. Bu anlamda XVI. asırda yazan ilmiyeden Hasan Kâfi (ö.1616) kendi çağında bilim dünyasında yaşanan sorunların devletin bu camiaya değer vermemesinden kaynaklandığını ifade etmiş ve çözüm için daha çok devlet ilgi ve desteğine ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür⁷¹. Daha öncesinden bazı teşebbüsler olsa da III. Murat zamanında medreselerin ıslahı konusunun gerçek anlamda ele alındığı görülmektedir. Fakat III. Murat, medreselerin ıslahı için yoğun çaba sarf etmesine, sık sık konuyla ilgili fermanlar ve kanunnameler çıkarmasına rağmen netice alamamıştır⁷². İlmiye sınıfındaki bozukluk sebebiyle III. Murad, sadrazam vasıtasıyla kazaskerlere bir hatt-ı hümayun göndererek; ceddi Fatih

⁶⁷ Zengin, *a.g.m.*, s.405.

⁶⁸ Atay, *a.g.e.*, s.175.

⁶⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.244.

⁷⁰ Ulema ve medreselerin yaşadığı aksaklıkları ve çözüm yollarını ifade eden başka eserlere birkaç örnek: Lütü Paşa (ö.1564)'nin Asafname'si, Taşköprüzade Ahmed Efendi (ö.1561)'nin Mevzu'at'ı, Selaniki Mustafa Efendi (ö. 1600)'nin Tarih-i Selaniki; Hasan Kafi El-Akhisari (ö.1615)'nin, Usulu'l-hikem fi nizami'l-alem'i sayılabilir.

⁷¹ Mehmet İpşirli, "*Osmanlı Uleması*", Ed: G. Eren, Osmanlı, C. VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.75.

⁷² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.241.

Sultan Mehmet'in kanununun aynen tatbikini emretmiştir. Fakat bu hatt-ı hümayunun tesirinin olmadığı bozuklukların devam etmesinden ve genişlemesinden anlaşılmıştır⁷³.

III. Mehmet zamanında ise ilmiye sınıfının ıslahı için bir heyet kurulmuş ve bu heyet 1598 yılının ramazan ayında tespit ettiklerini içeren bir layihayı padişaha sunmuş ve padişah tarafından bu layiha kanun olarak kazaskere bildirilerek tatbiki emir olunmuştur. Bu kanun bir müddet uygulansa da zamanla tatbikten kalkmış ve bozulma artarak devam etmiştir. Koçi Bey'in devletteki bozuklukları tespit edip IV. Murat'a bildirdiği layihada medreselerden uzunca bahsedilmiştir⁷⁴. Kâtip Çelebi de kendi dönemindeki (XVII. yüzyıl) medreselerden bahsederken müspet ilimlerin öneminin giderek azaldığından yakınmış kadıların mutlak surette riyaziye, coğrafya ve hendese bilmelerinin şart olduğunu beyan etmiştir⁷⁵. Kâtip Çelebi tarih eğitimi üzerinde durmuş Hristiyanlar, Yunanlılardan aldıkları tarih, coğrafya vs ilmi dikkat gösterirken Müslümanlar bu hususta ihmal ve inkâr ettikleri üzerinde durmuştur. Kâtip Çelebi'nin eğitim hakkında reform düşünceleri ilmiye sınıfına kırgınlığı ve dönemin siyasi yapısı hakkında olduğu incelenmesi gereken bir konudur. İlimde tarafsızlık, eleştirel ve daima kendini geliştiren ilimin peşinde olunması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Tarih ve coğrafya ilimlerinden pratik idarede faydalanılması, bilgilerin siyasette kullanılması gerekliliğinin üzerinde durmuştur.

I. Mahmud şeyhülislama göndermiş olduğu hattı hümayunda ne ders ne de eğitim süresi gibi konulara temas edilmemiş, medreselerdeki nizamın geri sağlanmasına yönelik olduğu gözlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda eğitim yapan okulların açılması ilk olarak askeri alanda görülmüştür⁷⁶. Burada geri kalmışlık ve alınan yenilgiler etkili olmuştur. III. Mustafa döneminde (1757–1773) İstanbul'a gelen Macar asıllı Fransız olan Baron de Tott askeri ıslahat sahasında hükümdara yardımcı olur. Tophanenin ıslahı ve mühendishane mektebi kurulması

⁷³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s.123.

⁷⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.243-249.

⁷⁵ Hamit Er, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003, s.16.

⁷⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara, 2000, s. 3.

gibi önemli yenilikler yapar. Bu sırada devlet, Fransız siyasetinin telkini ile Lehistan kralı meselesi yüzünden Rusya ile savaş olmuştur. Kaynarca Antlaşması ile sonuçlanacak olan bu savaştan sonra yenilik hareketleri bir müddet unutulur. Baron de Tott'un gitmesinden biraz sonra da, bütün yenilikler ortadan kaldırılmış. Ancak, yenilik tarihimizde mühim bir yeri olan Halil Hamid Paşa'nın başbakanlığa gelmesiyle bu yenileşme çalışmaları tekrar başladığı görülmüştür.. Halil Hamid Pasa, ilk önce süratçiler ocağını tekrar kurar. "Hendesehane-i Bahri" açar ve ordu için çok sayıda mühendis getirtir. "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" adlı okul, Osmanlıda açılan ilk yüksekokuldur. III. Selim'in orduyu yenileştirme çalışmaları sırasında, 1794 yılında "Mühendisane-i Berr-i Hümayun"u kurmuştur⁷⁷.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medreselerdeki bozulmayı düzeltmek için pek çok bilgin zamanının devlet adamlarına layihalar sunmuş, konuyla ilgili pek çok emir, ferman, kanun vb. yayımlanmış olmasına rağmen bu geri gidişe bir dur denememiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa karşısında duyulan geri kalmışlık hissi, ilk etapta askerî alanda kendini göstermiştir. Bu bağlamda yenileşme hareketleri de askerî eğitimde başlamıştır⁷⁸. Sonuç olarak XVIII. yüzyıla kadar medreseler açısından yapılan reform hareketlerinin çeşitli şekillerde dile getirildiği görülmüştür. Bu yazınsal düşünce eserlerinde bahsedilen reform hareketlerinin pek çoğunun uygulamada yapılamadığı bunun sonucunda da yapılan reformların pek etkili olmadığı söylenebilir. XVIII. Yüzyıldan sonra yapılan reform hareketlerine aşağıda kısaca değinilecektir.

1.5. Osmanlı Medreselerinde XVIII. Yüzyıldan Sonra Yapılan Reformlar

Medreseler Osmanlı İmparatorluğu'nda belirli bir düzene konup 1457 ile tekâmüle erişip son şeklini aldığı 1557 yılından sonra, XIX. yüzyıl sonlarına kadar önemli bir gelişme olmamış ve başarılı bir ıslahat yapılamamıştır. Osmanlı devletinde eğitimde yenileşme düşüncesi ve ıslahat yapılmasının gerekliliği daha

⁷⁷ Adem Köseoğlu, *Medrese Eğitiminden Modern Eğitime Geçişte Halka Yöneliş*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007, s. 61-62.

⁷⁸ Öztürk, *a.g.m.*, s.566.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlamakla beraber eğitimde yenileşme medresenin dışında denenmeye başlanmış, özellikle ordunun ihtiyaçları paralelinde Batılı uzmanlardan faydalanılarak, Batı eğitim sistemine göre teknik ve meslek okulları kurulmaya başlanmış⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde köklü ıslahat hareketleri XVIII. yüzyılın başlarında başlamıştır. Sultan II. Mustafa zamanında Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarının yapılmasından sonra devlet işleri büyük ölçüde şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tesiri altına girmiştir. Öte yandan Karlofça Antlaşması neticesinde Kapıkulu ocaklarında yapılan tenzilat neticesinde orduda büyük bir huzursuzluk vardı. Bu gelişen huzursuzluk Edirne Vakası denilen ihtilâlle neticelenecek ve Mustafa tahttan, Feyzullah Efendi ve yakınları da canlarından olmuşlar. II. Mustafa'nın yerine kardeşi Sultan Ahmed 22 Ağustos 1703'te tahta çıkmıştır. Avrupa devletleri askeri ve teknik yönden Osmanlılar için tehdit olmaya başlamıştır. Bu sebeple Avrupa'daki bilim ve teknik gelişmelerden yararlanma ihtiyacı doğmuştur. Böylelikle eski ile yeninin sentezi olarak eğitim reformu ortaya çıkmıştır⁸⁰.

Osmanlı Devleti'ndeki ıslahatlar hakkında görüş belirten bir Avrupalı ilim adamına göre: Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşmasından sonra eski savet ve ehemmiyetini kaybederek Avrupa siyasetine yönelmiştir ve artık yalnız başına hareketlerden vazgeçmiştir. Osmanlı devlet adamları bu mağlubiyetten sonra Avrupa medeniyetinden bazı unsurların seçilmesi ile ve Rusya'da olduğu gibi dinamik bir batılılaşma ve modernleşme ile bütün zafiyetlerinden sıyrılarak eski gücünü kazanacağını düşünmüşlerdir⁸¹. Fakat bu düşünceleri ileri sürenlerin amaçları ıslahatların sonuçlarına da yansımıştır.

Reform hareketleri Lale Devri (1719- 1730) III. Ahmed döneminde kapsamlı olarak başlamıştır. Fakat dönemin şartlarından dolayı pek etkili olamamıştır ama III.

⁷⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, TTK Yayını, Ankara, 1983, s.168.

⁸⁰ Yalçınkaya, *age.*, s.470-472.

⁸¹ Mehmet Karagöz, "*Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)*", OTAM, Sayı:6, 1995, s.178.

Selim ve II. Mahmud 'un yapacağı yeniliklere zemin hazırladığı söylenebilir. Fransız Rocheford tarafından III. Ahmed'e on sayfalık bir rapor verilerek, ecnebi askeri kıtasının kurulması teklif edilmiştir. I. Mahmud (1730-1754), III. Mustafa (1757-1774), I Abdülhamit (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) zamanlarındaki ilişkiler, askeri ıslahat ve onun zorunlu kıldığı askeri eğitim alanında kayda değer çalışmalar yapıp orduya Batılı uzmanlar davet edilmiştir⁸².

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa karşısında askeri ve siyasi gerilemeyi durdurmak amacıyla askeri eğitim alanında başlatılan Batılılaşma, 1830'lu yılların sonunda sivil eğitimi de etkisi altına almıştır. III. Selim döneminde Batı anlamında bir eğitim sisteminin kurulması düşüncesi hâkim olmuştur.⁸³ Öncelik askeri okullara verilmek üzere Batı'nın eğitim kurumlarına benzer kurumların açılması kararlaştırılmış ve bir Mühendishane-i Berri-i Hümayun (Kara Harp okulu) kurulmuştur. Medrese teşkilatına ve mevcut okullara dokunulmaksızın, II. Mahmut döneminde de Batı okullarından esinlenerek yeni okullar açılmıştır. Mesela 1826'da Askeri Tıbbiye, 1834'te Harbiye kurulmuş, 1838 yılında da rüştiyelerin açılması kararlaştırılmıştır⁸⁴.

Osmanlıda 1824 yılında eğitim-öğretim reformu II. Mahmud tarafından ilan edilen ferman ile başladığı kabul edilir⁸⁵. Ferman eğitimdeki olumsuzlukları gidermek için ilan edilse de eğitimdeki aksaklıkları giderdiği söylenemez. Eğitimi düzenlemek için II. Mahmud zamanında, yapılan bir diğer girişim; 1838 yılında Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından bir reform raporu hazırlanmasıdır. Dar-ı Şurayı Babıali ve Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye gibi yönetim organlarında tartışılan rapor, üzerinde bazı düzenlemeler yapılarak son şeklini aldı. Padişahın iradesi alınarak uygulanmasına izin verilen raporun önerileri, eğitim-öğretim alanında dikkate değer bazı yenilikler getirmekteydi⁸⁶. Bu belgede sıbyan mekteplerinin iki dereceli olarak yeniden düzenlenmesi tavsiye edilmekteydi. Fakat bu raporunda pek

⁸² Koçer, *a.g.e.*, s.23.

⁸³ Karagöz, *a.g.m.*, s.183.

⁸⁴ Yılmaz, *a.g.m.*, s.171.

⁸⁵ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi*, İstanbul, 1991, MEB, s.7.

⁸⁶ A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.183-254.

başarılı olduğu söylenemez. Çünkü bu dönemde yapılan reform hareketlerinin pek uygulama alanı bulamadığı görülmüş. Fakat bir sonraki döneme zemin hazırlamıştır.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti için bir inkılap ve ıslahat asrıdır. İctimai, siyasi ve iktisadi mahiyette olan bu inkılap ve ıslahat hareketleri devletin bünyesinde esaslı değişiklikler yaptı⁸⁷. Osmanlı medrese programlarında yapılması düşünülen ıslahat, fiiliyata çok geç bir dönemde geçmiş, beklenen netice de alınamadan medreseler tamamen kapatılmıştır. Medreselerde yapılması gereken ıslahat, sadece ders kitaplarıyla ve öğretim metotlarıyla sınırlı olmamış, talebenin ve müderrisin maddî yönden desteklenmesi, sağlık sorunları, barınma sorunları, medrese mezunlarının geleceği, medreselere kimlerin kabul edileceği, hangi dilde eğitim verileceği, yapılması gereken sınavlar gibi eğitim ve öğretimle alakalı birçok sorun da medreselerin ıslahatı bağlamında ele alınmıştır⁸⁸. II. Mahmud toplum üzerinde hâla büyük bir etki ve yön verme kudreti bulunan medreseye dokunmadı ve onlarla ilişkilerini sürdürdü. Ancak toplumun eğitim seviyesini yükseltmek, eğitim ve kültürü yaygınlaştırmak için ilk tahsili bir fermanla mecburi hale getirdi.

Tanzimat dönemiyle birlikte ivme kazanan Batılılaşma hamleleri neticesinde medreselerin yanı sıra mektepler tesis edilmiş, böylelikle farklı dünya görüşlerine sahip insanlar yetiştiren iki sistem ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılda Batılı devletler ve dini gruplar tarafından açılan misyoner okulları ise Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemindeki bu çoklu yapıya yeni bir boyut kazandırmıştır⁸⁹.

1839 da Tanzimat'ın ilanına müteakip Batı'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmış, bunların yurda dönüşü ile eğitimde yenileşme hareketleri hızlansa da Türk toplumu eğitim-öğretim için pek bir şey getirmediği anlaşılmaktadır. 1847 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından sıbyan mekteplerinin ıslahı için bir

⁸⁷ Geniş Bilgi İçin Bakınız: Ekrem Özer, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Osmanlı'da Tekke Ve Tarikat Islahatları II. Mahmud Dönemi Ve Sonrası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum, 2007.

⁸⁸ Mustafa Ergun, *"II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durum ve Islah Çalışmaları"*, AÜDTCF Dergisi, C.XXX. Ankara, 1982, s.61.

⁸⁹ Cemil Öztürk, *"Osmanlılar"*, İslam Ansiklopedisi, C. 33, TDV, Ankara, 2007, s.565

tâlimatname yayınlanmıştır⁹⁰. Sıbyan mektebi öğretmenleri için hazırlandığı söylenen bu talimatla temel eğitime bir sistem getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu tâlimatname ile bir eğitim programı öngörülmekte idi. Okula başlayan öğrencinin nasıl bir eğitim alacağı ve öğrencilerin masrafları için ödenek ayrılması söz konusu olmuştur. Öğretmenlerin uyması gereken kurallar ve öğrenciler için ceza yöntemi gelmiştir. Sıbyân mekteplerinde bir eğitim-öğretim sistemi kurma çalışmalarının 1847 tâlimatı bir somut belgedir. Fakat tâlimatı uygulayacak bir eğitim sisteminin olmaması ve ekonomik nedenlerden dolayı 1847 yılında yapılmak istenilen reform hareketi başarılı olamamıştır. Sadrazam Mehmet Emin Paşa döneminde medreselerin ıslahına ilişkin bir rapor düzenlenmiş ve bu doğrultuda Ağustos 1854'te geniş katılımlı bir toplantı yapılarak medreselerin sorunları tartışılmıştır. Alınan kararlar padişah tarafından onaylanmakla birlikte her hangi bir tedbirin alınıp alınmadığı konusunda fazlaca bilgi sahibi değiliz. 1857 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti (Genel eğitim bakanlığı) kurulmuş ve bu bakanlığın 1869 yılında yayınladığı bir Nizamnâme (genelge) ile illerde de Milli Eğitim Meclislerinin kurulması öngörülmüştür. Tanzimat'ın ilanından sonra her ne kadar Ferman'da direkt olarak eğitim konusundan söz edilmemişse de reformların gerçekleşmesi, uygulanması ve benimsetilmesinde önemli işlevleri olacağından eğitime de el atılmıştır⁹¹.

II. Mahmud'tan başlayarak Tanzimat devrinde devam eden süreç içinde eğitim sisteminde önemli bir mesafe alındı. Yalnız yapılan değişiklikler bir plan ve program dâhilinde değil tamamen günün şartlarını ve devrin yöneticilerinin isteğiyle yapıliyordu. Şura-i Devlet Maarif Dairesi'nce hazırlanan Nizamnâme, Fransız eğitim sistemine göre oluşturuldu. Bir anlamda XIX. yüzyılın ilk döneminde gerçekleştirilen yenilikler Nizamnâme ile belirli bir hukuki temele oturtulmuş oldu⁹². 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile Maarif-i Umumiye Nezareti 1857'de sayıları gittikçe artan devlet okullarını koordine ederek daha etkin işlemlerini sağlamak üzere kurulmuştu. Nizamnâmenin idadiler ile hükmü Müslüman olan

⁹⁰ Aziz Berker, *Türkiye'de İlk Öğretim*, MEB, Ankara, 1945, s. 28, 33.

⁹¹ Ejder Okumuş, "*Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)*", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. V, Sayı: 4, 2005, s.24-27.

⁹² Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu v e Modern Türkiye*, (Çev: Mehmet Harmancı), II, İstanbul, 1986, s.143.

ve olmayan Osmanlı vatandaşlarını birbirlerine kaynaştırmak ve ortak bir kültür içinde yetiştirmek düşüncesiyle sancak merkezlerinde rüştiye çıkışlı öğrencileri sultanilere hazırlamak için ayrıca üç yıllık idadiler kurulacaktı. Maarif Nezareti, bir yandan ilk ve yükseköğretim kademeleri arasında bir köprü kurmaya çalışırken; Müslüman ve Hristiyan bütün Osmanlı yurttaşlarına ortaöğretim düzeyinde ortak bir kültür ve eğitim vermek istiyordu. Bu amaçla öğretim dili Fransızca olan bir ortaöğretim kurumu 1868 yılında açıldı ve "sultani" diye adlandırıldı⁹³.

Meclisi-i Maarif-i Muvakkat'ın kurulması olayı ve faaliyetleri, Encümen-i Daniş'in kurulması ve faaliyetleri, Meclis-i Maarif-i Umumiyye'nin kurulması ve faaliyetleri, Mekatib-i Umumiyye Nezareti'nin kuruluşu ve faaliyetleri, Tanzimat'ın eğitim alanındaki değişim çabaları arasında önemli bir yere sahiptir. Darulmaârif'in açılması bir başka önemli bir olaydır. Tanzimat'ın eğitim politikasının bir sonucu olarak kurulan Darulmuallimin-i Rüşdi'yi de Tanzimat'ın yeniliklerinden addetmek gerek. 1832'de kurulan Tercüme Odası 1839'dan sonra adeta bir mektep haline gelmesi de eğitimde yapılan yenilikler cümlesindendir. Gerek Encümen-i Dâniş ve Tercüme Odası, gerekse önceki dönemden kalma Mekteb-i Tıbbiyye, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane, Türkiye'ye Avrupa bilgisinin taşınıp yerleşmesinde ve Türkiye'de eğitimin sekülerizasyonunda büyük rol oynamıştır. Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında bu önemli faaliyetlerin yanında başka bir takım yenilikler de gerçekleştirilmiştir. Meselâ 24 Ocak 1847'de İstanbul civarında bir Ziraat Mektebi açılmıştır. Bu okula 5 Mart 1847'de Amerikalı bir hoca da tayin edilmiştir.⁹⁴

1857 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti (Genel Eğitim Bakanlığı) kurulmuş ve bu bakanlığın 1869 yılında yayınladığı bir Nizamnâme (genelge)⁹⁵ ile illerde de Milli Eğitim Meclislerinin kurulması öngörülmüştür. Bu Nizamnâme gereğince aynı yıl Konya'da da maarif meclisi kurulmuş, bu meclis şehirde iptidai Mektepler ve

⁹³ Songül Keçeci-Kurt, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011, s.16.

⁹⁴ Okumuş, *a.g.m.*, s.24-27.

⁹⁵ Mustafa Gündüz, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sisteminin Finansmanını Temin Etme Düşünce, Öneri ve Uygulamaları", *NEWWSA*, 2010, V.5, No: 4, s.1658-1669.

Rüştiye'nin kurulmasını sağlamıştır⁹⁶. 1869 Maarif Nizamnamesi'nden 1913 Tedrisatı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati 'ye kadar geçen sürede yayımlanan talimatnamelerde ve yapılan yazışmalarda ilköğretim okullarının hedefi; eğitim yaşına gelmiş çocuklara yaşam için en fazla gerekli bilgileri kazandırmak ve onları "mütedeyyin", "vatanperver", "mukaddem" ve "gayur" insan olarak yetiştirmek, şeklinde tanımlanmıştır⁹⁷. Bu dönemde yapılan reform hareketleri Osmanlıcılık ideolojisi üzerine kurulmuş olup gayri müslim ile müslimlerin arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadır.

1870'lerde ve Abdülhamit döneminde, ilköğretimde iptidai mekteplerinin ve ortaöğretimde idadilerin yıldızının parladığı görülür. Rüştiyeler ise bu dönemde varlıklarını sürdürmekle beraber, giderek varoluş nedenlerinden uzaklaşmışlar ve idadîlerin bir parçası haline gelmişlerdir. Yine de Abdülhamit döneminde iptidailer, rüştiyeler, idadîler ve Sultanilerden oluşan eğitim sistemi tüm imparatorluğu kaplar hale gelmiştir⁹⁸. 1847'de ilk ortaokullar (rüştiye), 1850'li yıllarda çağdaş eğitim veren ilkokullar (iptidai), 1874'te ilk lise (idadi) ve ardından bir üniversite (dârü'l-fünun) açılmıştır. Böylelikle Batı tipi üç aşamalı bir eğitim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistemi açılan kız ortaokulları (inas rüştiyesi) ve erkek ve kız öğretmen okulları (Darü'l-muallimin-1848, Darü'l-muallimat-1870) tamamlamıştır⁹⁹.

Türkiye'deki ilk öğretmen okulu kuruluşu, 16 Mart 1848'de kurulan "Darulmuallimin-i Rüşdi"dir. O zaman yeni yeni kurulmaya başlayan "rüştiye" adlı ortaokullara öğretmen yetiştirmek amacını güdüyordu. Daha sonra 1868'de ise Darulmuallimîn-i Sıbyan ve rüştiye üstündeki okulların öğretmenlerini yetiştirmek için de 1891'de Daru'l-Muallimin-i Aliye kuruldu. 1870 yılında açılan Darü'lmuallimat, üç yıl öğretim süreli hem Sıbyan okullarına hem de kız rüştiyelerine öğretmen yetiştiren bir kurum olarak devam etti¹⁰⁰. Kanun-i Esasi'nin

⁹⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 171.

⁹⁷ Arzu M. Nurdoğan, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi", Türk Tarihi Eğitimi Dergisi, C. 3, Sayı 2, 2014, s. 82-111.

⁹⁸ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayını, Ankara, 1988, s.114- 144.

⁹⁹ Öztürk, a.g.m., s.567.

¹⁰⁰ Keçeci-Kurt, a.g.e., s.16.

15. 16. ve 114. maddeleri eğitimle alakalı idi. II. Abdülhamid yeni bir sistem getirmek, yeni bir anlayışı hâkim kılmak yerine 1869 Nizamnâmesi'nin gereğini yerine getirmek için çaba gösterdi¹⁰¹. Amaç meşrutiyet ülküsüne uygun yeni gençler yetiştirmekti. Yapılan yeniliklerle Tanzimat döneminden itibaren daha çok merkezde kalan eğitim kurumları bu dönemde yaygınlaşmaya çalıştı. Rüştîyeler, idadiler ve sultanilerden oluşan ilk ve orta öğrenim kurumları tüm imparatorluğa hızla yayıldı. II. Abdülhamid özel sektörün öncülük ettiği yeni okulların açılmasına izin vermiş olup doğrudan medreselerin tasfiye sürecine girmemiştir. Şeyh Ali Efendizâde Muhiddin 1897'de, medreselerin iyileştirilmesine ilişkin bir çalışma hazırlayarak uygulanması dileğiyle II. Abdülhamid'e sunmuştur. Bu çalışma, başkent medreseleri yanında taşra medreselerinde de müfredatların fen dersleriyle zenginleştirilerek ıslah edilmesini, böylece ciddi eğitim kurumlarının küçük yerleşim birimlerine doğru yaygınlaştırılabileceğini önermektedir. Ayrıca tüm Osmanlı vilayetlerindeki medreselerin eğitim-öğretime ilişkin kayıtlarının tutulması, denetim ve teftişinin il müftülüklerince yapılmasını istemektedir. Osmanlı eğitim sisteminin bir kolunu da yabancı devletlerin ve azınlıkların açtığı okullar oluşturur. Tanzimat döneminde İstanbul'daki Katolik mekteplerinin sayısı 40 dolaylarındadır. Protestan okulları ise hızla yayılmaya başlamıştır. 1910 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarında Protestan okulları olarak 395 anaokulu ve ilkokul, 29 orta dereceli okul, 6 kolej (yüksekokul) mevcuttur¹⁰².

II. Mahmud ile başlayan Tanzimat dönemi ile ivme kazanan eğitimde reform hareketinin asıl amacı medrese- ulema tekeline kırmak idi. Bu dönemlerde yapılan reform hareketlerinin başarılı olamaması ve gerekli desteği bulamamasından medreselerin varlığı XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Gerek yeni kurumlar gerekse geleneksel kurumların varlığı eğitimde ikili sistemin doğmasına neden olmuştur. Medreseler ilk başta reform hareketlerini desteklemişlerse de aslında bu sonun başlangıcı olduğu düşünülmektedir. Çünkü eğitimdeki ikili sistemin gitmesi için

¹⁰¹ XIX. ve XX. Yapılan Reform Hareketleri Ve Medaris-i İlmiye ve Islah-ı Medaris Nizamnâmeleri İçin Kısa Bir Değerlendirme İçin bkz: Ayşe Yanardağ, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Medreselerin Islahı Tartışmasından Eğitim Birliğine" TUHED, Sonbahar 2016, s.515-548.

¹⁰² Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.87-88.

medreselerin kapatılması demektir. Medreselerin ihmal edilmesi ve yok sayılması, mektep-medrese arasındaki dengenin bozulmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Maarif-i Umumiyye Nezareti kendine bağlı modern eğitim kurumlarına maliyeden destek alırken, medreseleri yöneten Meşihat'ın aynı başarıyı gösterememiştir. Medreselerin mali kaynakları konumunda olan vakıfların bazılarında Maarif Nezâreti'nin el koyması medreseleri mali açıdan daha sıkıntılı bir duruma getirmiştir.

Medreselerin öğretim açısından düzeltme çalışmaları II. meşrutiyetin verdiği özgürlük havası sayesinde ivme kazanmıştır. Devletin merkez idaresi İstanbul'daki medreseleri düzeltmeye ve bir disiplin altına almaya çalışırken, taşradaki idarî örgütlerde kendi yörelerindeki medreseleri düzeltmek için dernekler kurarak çalışmalara başlamışlardır. Konya'dakiler "Konya Islah-ı Medâris-i Cemiyet-i Hayriyesi"ni kurarak, oradaki çok sayıda medreseyi iyileştirmeye yönelmişlerdir. Selanik Vilayet Meclis-i Umumisi de 1909 yılında medreselerin düzeltilmesi konusunu görüşmüş, Selanik Cemiyet-i İlmiyesi de bu hususta Vilayetten mükemmel bir "Darü't- Tedris" açılmasını istemiş, hatta bunun programını bile hazırlayıp sunmuştur. İstanbul'da medreselerin ıslahını genelde Meşihat yapıyordu. Bab-ı Meşihat 1909 yılında bir kanun tasarısı hazırlamış, incelenmek üzere Şura-ı Devlet'e sunmuştu. Yasa tasarısı 1910 başlarında Meclis-i Mebusan'a gelmiş ancak tekrar Şura-ı Devlet'e gönderilmiştir.

Meşrutiyet hükümetinin medreseler konusunda başardığı önemli işlerden birisi de, 1909'da kabul edip uygulamaya koyduğu Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi idi. 1910 yılında hazırlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nde medreselerin kuruluş sistemi hususunda herhangi bir derecelendirme söz konusu değildir. Nizamnâmeye göre medreseler öğretim süresi on iki yıl olan kurumlar olarak düzenlenmişlerdir. 48 maddeden oluşan Nizamnâme genel olarak medrese sistemini yeniden kuruyordu. Öğrenci kabulü, eğitim-öğretim, müfredat, öğrenci ve müderrislerin hak ve vazifelerini düzenliyordu. Bu Nizamnâmeye ek olarak taşra medreseleri ile ilgili hususların açıklığa kavuşturulması amacı ile hazırlanan Nizamnâmede konu ile ilgili yeni bir

hükümün bulunmadığına bakarak, öngörölmüş sistemin İstanbul medreseleri ile birlikte ölkedeki bütün medreseleri kapsadığını söyleyebiliriz.

1854 yılında şer'îye mahkemelerine Kadı ve Naip yetiştirmek amacıyla açılan Mekteb-i Nüvvab'ın adı 1910 yılında Mekteb-i Kuzat olarak değıştirilmiştir. 1912 yılında İslam dininin yayılmasını sağlayacak ve propagandasını yapabilecek misyoner vaizlerin yetiştirilmesi amacıyla 1912 yılında İstanbul'da Medresetü'l-Vaizin, 1913 yılının sonlarına doğru, imam-hatip ve müezzinlerin yetiştirilmesi amacıyla da "Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba" açılmıştır. Medresetü'l Vaizin savaş yıllarında pek başarılı olamamış ve Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba ile birleştirilerek "Medresetü'l-İrşad" adını almıştır. İleride daha detaylı anlatacağımız Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Nizamnâmesinin tıpa tıp aynısı olan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi eğitim-öğretim hakkında gerek taşra gerekse İstanbul medreseleri hakkında düzenlemeleri içermekteydi.1914 yılında Islah-ı Medâris Nizamnâmesi çıkararak medreseleri derecelendirip belli bir düzen sağlama yolunda gerekli adımlar atılmıştı. Şeyhüislam Mustafa Hayri Efendi'nin çabalarıyla çıkarılan bu Nizamnâme'ye göre İstanbul'daki bütün medreseler, Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi adı altında toplanmıştı. Bu düzenlemenin gerekçesi Islah-ı Medâris Nizamnâmesi'nin, medreselerin ihmalden kurtarılarak ihtiyaca cevap verecek hale getirilmesi ve bozulan düzenin yeniden tesis edilmesi hedeflenmiştir. Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye'nin idaresi Meclis-i Mesâlih denilen bir heyet tarafından yürütülecekti. Islah-ı Medâris Nizamnâmesi, 1910 yılında hazırlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile kıyaslandığında ders programları ve medreselerin kuruluşları hakkında önemli değışikler getirdiğı gözlenmiştir¹⁰³. Nizamnâmenin en büyük başarısı dağınık bir durumda olan İstanbul medreselerini bir çatı altında toplamak oldu. O güne kadar medresenin başındaki müderrisin inisiyatifinde olan medreseler, artık merkezi bir kontrol sistemi içine alındı. İstanbul'daki bütün medreseler deftere geçmiş, her medrese bir sınıfın şubesi olmuştur. 1914 ıslahatının

¹⁰³ Medaris-i İlmiye Nizamnamesi ve Islah-ı Medaris Nizamnamesi hakkında geniş bilgi için bkz: Nesimi Yazıcı, "Osmanlıların Son Döneminde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler", Diyanet Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4, 1991, Ankara, s. 55-123.

sadece adı değil yapı ve kuruluşu itibariyle Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'yi örnek almıştır.

1917 yılında yapılan medrese ıslahat çalışmalarında idari bakımdan önemli kararlar alınarak medreselerin yönetimindeki ikiliğin giderilmesi öngörülmüştür. Hazırlanan kanun ile getirilen hükme göre ülkedeki bütün medreselerin yönetimi Meşihat'a bağlandığı gibi yeni medreselerin açılması ve taşra medreselerinin İstanbul medreseleri şeklinde teşkilatlandırılması faaliyetleri de tamamen Meşihat'a bırakılmalıdır. Daha sonra yayınlanan Nizamnâmede ise bu duruma teyit edilerek medreselere tayin edilecek idarecilerin ve taşrada kurulacak yeni usuldeki medreselerin nerelerde kurulacaklarına dair kararın verilmesi yetkisinin Meşihat'a ait olduğu belirtilmektedir¹⁰⁴. Ülkedeki bütün medreselerin tek çatı altında ve Darü'l Hilafet'il Aliyye adı altında toplanması kararlaştırılmıştı. 1917 yılında yapılan reform hareketlerinin şekle dönük olduğu gibi önemli sayılabilecek yeniliklerde yapılmıştır. Örneğin medreselerin çeşitli derecelerine verilen isimlerinin değiştirilmesi şekil olarak yapılan değişiklikten başka bir şey değildir. Medreselerin kuruluşu konusunda ve hazırlık sınıfı gibi yapılan değişikliklerde önemli sayılan yeniliklerdendir. XVI. yüzyılda başlayan yenilik hareketleri XX. yüzyıla kadar hep önemli şahıslar tarafından dile getirilmiş olup tabandan pek destek görmemektir.

Bozulan medrese düzenini ıslah etme gayretleri beklenen amaca ulaşamadı. Ne var ki bütün bu ıslahat faaliyetleri öze inmeden ve metotsuz yapıldığından dolayı beklenen neticeyi vermediler. Medreseler, Tevhid-i Tedrisat Kanunun çıkmasıyla kapatıldı. Sonuç olarak Osmanlı medreselerinde görülen aksaklıkları gidermek için çeşitli reformlar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların ne kadar başarılı olduğu tartışma konusudur. Diğer taraftan çeşitli şehirlerdeki medrese sistemi ve reform hareketleri de bir başka konudur. Şam, Bağdat, Selanik gibi birçok yerde medrese açıldıkları görülmüştür. Bu medreselerin verimli ve uzun ömürlü olmaması halktan gerekli desteği görmediği belli kişilerin desteği ile yapıldığı içindir. Bu giriştten sonra aşağıda Konya ilindeki medreseler ve Paşa Dairesi ele alınacaktır.

¹⁰⁴ Zengin, *a.g.m.*, s.444-445.

Günümüzde Sanayi mektebi ile İplikçi Camisi arasında tek şeritli yol bulunan müderris evi ile mescidi olan medresedir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMALI DÖNEMİNDE KONYA MEDRESELERİ VE KONYA EBUBEKİR SAMİ PAŞA (PAŞA DAİRESİ) MEDRESESİ¹⁰⁵

Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye medresesi olarak bilinen Islah'ı anlatmadan önce onunla alakası olduğu bilinen Ebubekir Paşa Dairesi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Islah anlatılacaktır.

2.1. Osmanlı Dönemi'nde Konya Medreseleri¹⁰⁶

Anadolu Selçuklularının başkenti olarak büyük bir öneme sahip bulunan Konya, bu devletin yıkılmasından sonra Karamanoğulları'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Her iki dönemde de şehrin imarına büyük önem verilmiş, dini ve sosyal içerikli pek çok yapı inşa edilerek, şehrin genel silueti büyük oranda belirlenmiştir. Şehrin Osmanlı idaresine geçmesi Konya'ya gösterilen öneme zarar vermemiş ve imar çalışmaları devam etmiştir. Osmanlı döneminde, önceki dönemlere ait mevcut yapılar kullanılmaya devam edilirken, Osmanlı mimari anlayışında yeni yapılar da inşa edilmeye başlanmıştır¹⁰⁷. Konya, Osmanlılar döneminde de uzunca bir süre çevre şehir (periferi) olarak kalmıştır. Osmanlı hâkimiyetindeki Konya'da, bazı istisnalar dışında XVIII. yüzyıla kadar yeni eğitim müesseselerinin kurulmamış olması, bu itibar kaybının en çarpıcı göstergesidir. Fakat XVII. yüzyıldan itibaren Konya hem siyasi, hem dini-tasavvufi bakımdan yeniden yükselişe geçmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Paşa Dairesi Vakfıyesi Ve Zaviyesi Hakkında bkz: Vakıflar Genel Müdürlüğü(VGM), Defter No:00581-0002, Dosya No:00017, Vakıf Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No:00306, Dosya No: 00161, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No: 00306, Dosya No: 00162, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defteri No: 12273, Dosya No:00001, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Defter No:00306, Dosya No: 00162.

¹⁰⁶ Osmanlı Dönemi Medreseler, müderris ve talebeler için geniş bilgi için bkz: İbrahim Kutlu, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Konya, 1992.

¹⁰⁷ Remzi Duran, Gülay Apa, Tolga Bozkurt ve Mustafa Çetinaslan, "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları", İpekyolu Dergisi, Konya Özel Sayısı, IX, 2006, s.236.

¹⁰⁸ Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Alimler (18.-19. Yüzyıllar)", Türkoloji Araştırmaları, C. 2, Sayı:1, 2007, s.163.

Konya'da Osmanlı devrinden Cumhuriyetin ilanına kadar geçen 450 yıllık bir devrede, yapılmış olan cami, mescit, medrese ve türbelerin sayısı çok olmakla beraber, bunlardan zamanımıza ulaşan ve mimari bir değer taşıyan eserlerin sayısı çok azdır. Bunun sebeplerini, Konya'nın Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra, başkent olmak kişiliğini kaybetmiş olmasında aramak lazımdır. Devleti idare eden sultanlar, vezir ve emirler, nerede toplanırlarsa, o şehri, o çevreyi sanat eserleriyle süslemişlerdir. Osmanlılar devrinde Konya'da, elliye yakın, medrese yaptırıldığı halde, medreselerden harap bir halde ancak bir kaç zamanımıza ulaşabilmiştir. Çoğu kerpiçten veya molozdan yapılmış, bu basit yapılar, ya ömrünü tamamlayarak yıkılmış veya istimlak edilerek yıktırılmış, yerlerine, yeni binalar yapılmıştır¹⁰⁹.

Osmanlı döneminde, XVII. yüzyılın sonlarına kadar, Konya'da eğitim alanında bir duraklama devri yaşandığı görülmektedir. Yaklaşık iki asırlık zaman zarfında bir kaç medrese kuruluşu dışında hatırı sayılır bir gelişme tespit edilememiştir¹¹⁰. XIX. yüzyılın sonlarında Konya'daki medreselerde ki bu medreseler Darü'l Hilafeti'l-Aliye medreselerine bağlı taşra medreseleridir. Okutulmakta olan derslere baktığımızda birinci sırada Arap dili ve edebiyatı dersleri, ikinci sırada fıkıh ve fıkıh usulü dersleri üçüncü sırada ise kelâm dersleri gelmektedir. Burada Arap dili ve edebiyatının sarf, nahiv ve münazara gibi birçok farklı derslerden müteşekkil olduğunu ve bu derslerin fıkıh, kelâm, tefsir gibi temel dersleri anlamak amacıyla okutulduğunu düşünürsek, medreselerde fıkıhtan sonra en önemli dersin kelâm olduğu anlaşılmış olacaktır. Bu medreselerde Kanuni sonrası süreç içerisinde medreselerde okunması yaygınlaşmaya başlayan Celal, Hayali, Şerhu'l-Akaid kitaplarının okutulduğunu bilinmektedir¹¹¹. Osmanlı Dönemi Konya medreselerinin bir kısmı aşağıda incelenmiştir. Bu medreselerin tarihi ve günümüzdeki durumu yani tarihi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

¹⁰⁹ Önder, *a.g.e.*, s.185.

¹¹⁰ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.169.

¹¹¹ Demirci, *a.g.e.*, s.287.

2.1.1. Taşkapu Medresesi

Eski Buğday pazarının güneyinde Karakurt Mahallesi eski Barut Fabrikası'nın bitişiğinde olan medrese Şeyh Ahmet Efendi tarafından yapılmıştır. Osmanlı Döneminde Konya'da Selçuklu döneminde yapılan bir kısım medresenin onarılıp kullanıldığı bilinmektedir. Fakat Osmanlı Döneminde yapıldığı bilinen ilk medrese, 1681 yılında yapılmıştır. Bu tarihte, Sultan IV. Mehmet dönemi vezirlerinden Musahip Mustafa Paşa (öl. 1686), hadis tedrisatı için Taşkapu Dairesi adıyla bilinen Darü'l-hadis medresesini yaptırmıştır¹¹². Konya'nın Saman Pazarı semtinde idi. Medrese için mütevellî Şeyh Ahmed tarafından özel bir vakfiye tanzim edilmiştir. Medrese binası, son yıllara kadar han olarak kullanılmıştır¹¹³. Medrese binası günümüze ulaşmamıştır.

2.1.2. Saraçzâde (Saraçoğlu) Medresesi

Konya'nın Fakih Dede mahallesinde Yunusoğlu sokağında Abdülkerim Efendi tarafından 1703 tarihinde kurulan Saraçzâde Medresesi Fakih Dede Türbesi'nin doğusundadır. Konya'da Saraçzâde olarak ün yapmış pek çok âlim ve sûfî yetiştirmiş bir okuldur. Bu okulun müderrislerinden olan Saraçzâde Ahmet Efendi, o devirde Konya'nın önde gelen Nakşi-Halidi şeyhlerindendir. Konya'da doğmuş olan Ahmet Efendi ilk tahsilini müteakip medrese tahsiline başlamış daha sonra Konya müftülerinden ve Nakşi Şeyhlerinden Abdülahad Efendi'nin derslerine devam ederek ondan icâzet almıştır¹¹⁴. 1848 yılında burada 18 öğrenciye ders veren Şeyh Ahmed Efendi bir Saraçzâde'dir. Ahmed Efendi'nin 1866 yılında vefatından sonra, burada oğlu Derviş Mehmet Efendi (öl.1901) ders verdi. 1877 tarihli Salnameye göre Mehmet Efendi'nin 13 talebesi vardır ve Arapça'nın yanı sıra fıkıh okutmaktadır. Medresenin tespit edilebilen son müderrisi, icâzetini, Aladağlı Ahmed Rüştü'den alan Şükrü Efendi (öl. 1924)'dir¹¹⁵. Saraçoğlu Medresesi'ni desteklemek

¹¹² Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.170.

¹¹³ Önder, *a.g.e.*, s.185.

¹¹⁴ Ali Çoban, *19. Yüzyıl Osmanlı Şeyhlerinden Bozkırlı Muhammed Bahaeddin Efendi ve "İkazu'n-Naimin" Adlı Eserindeki Tasavvuf Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.10.

¹¹⁵ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.170.

için vakıfları ve vakfiyesi vardı. Medrese'nin mimarisi hakkında bilgiye sahip değiliz. Saraçoğlu Medresesi'nin istimlak edildiği düşünülmektedir. Çünkü medreseden günümüze hiç bir eser kalmamıştır.

2.1.3. Zincirli Medresesi

Konya'da eski Sipahi Pazarı civarında şimdi Kürkcü mahallesinde idi. 1712 tarihli vakfiyesine göre, Hacı Hüseyin oğlu Hacı Abdürrahim tarafından yaptırılmıştır. Medrese başlangıçta yapılanın adı ile anılmışsa daha sonra Zincirli Medresesi diye anılmıştır. Zincirli Medresesi diye anılmasının nedeni ise inek gibi hayvanlar girmesin diye kapı ve etrafına zincirler asılması idi. Bitişğinde ayrıca kitaplığı vardı¹¹⁶. Vakfiyesine göre medrese on iki hücre, bir mescit, bir avlu ve kütüphaneden oluşmaktadır. Sonraki bir kayıta müstemilâtı on beş gösterilmiştir. Mimarisi hakkında açıklayıcı bilgi bulunmamakla birlikte diğer Konya medreselerine benzediğini söylemek mümkündür.¹¹⁷ Vakfiyesinde, avlunun ekilerek elde edilecek üründen özellikle bahsedildiğine göre; medrese, geniş bir avlu etrafına dizilmiş odalardan oluşmalıdır. Vukuat Defteri'ndeki bir kayıta medresenin 1287 m²'lik alanı kapladığı ifade edilmektedir. Bu miktar, hem bina, hem ekili-dikili alan için yeterli değildir. Nitekim aynı yerde "Evkaftan müdevver medrese arsası" adıyla 811 m²'lik bir arsa kaydı daha vardır. Osmanlı döneminde Konya medreseleri arasında Yusuf Ağa'dan sonra ikinci büyük medresedir. Demek ki son dönemde medrese arsası parçalara ayrılmıştır. Toplamı düşünülürse medreseye 2098 m²'lik bir alan düşmektedir¹¹⁸. Medresenin yeri henüz belli değildir.

2.1.4. Nakiboğlu Medresesi

Konya'nın Ahmet Fakih mahallesinde (Nakiboğlu mahallesi olarak da bilinmektedir) Nakiboğlu Camii bitişğinde sol tarafı bugün park bahçe olan tarafta Konya müftüsü Hacı İbrahim Efendi tarafından yapılmıştır. Konya'da Nakşi şeyhlerinin ders verdiği medreselerden birisi, İbrahim Efendi tarafından kurulan

¹¹⁶ Önder, *a.g.e.*, s.186.

¹¹⁷ VGM, Nr. 582/1, s. 118- 121.

¹¹⁸ Arabacı, *a.g.e.*, s.431-432.

Nakiboğlu Medresesi'dir¹¹⁹. Nakiboğlu Medresesi'nin kuruluş tarihi 1764 olarak verilmektedir¹²⁰. Vakfiyesine göre medrese, on beş hücrelik bir bina, cami, bir küçük şadırvan, bir miktar avlu ve bir keniften müteşekkildir. Nakiboğlu Medresesi müştemilâtından günümüze orijinal hali ile sadece cami minaresi gelmiştir. Camisi taşla yapılmış, kare planlı, ahşap çatılı bir eserdir. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Nakiboğlu Medresesi'nin en son müderrisi İçilli Mehmet Sadık Efendi'dir. 27 yıl görev aldıktan sonra 1867'de ayrılır. 1926'da yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır. Bu cami, medreseye ait olmakla birlikte halka da açıktır¹²¹. Ayrıca bir mektep, bir cami ve dört çeşme yaptıran İbrahim Efendi, medresesi için de çok sayıda tarla, bağ ve bahçe, bir hamam, bir dükkân ve 105 kişinin konaklayabileceği bir han vakfetmiştir¹²². Medrese 1924 yılında kapatılmıştır.

2.1.5. Yağmuroğlu Medresesi

Yağmuroğlu vakfiyesine göre yeri, sur içinde Kalecik adlı mahalde idi (Ziraat Bankası'nın olduğu yerde olduğu tahmin edilmektedir). Güney ve batısı yol kuzeyi Saraçhane çarşısı dükkânları, doğusu ekmekçi dükkanları ile çevrilidir. Kısaca eski ismi ile hükümet konağı yeni ismi ile valiliğin arkasında idi. Yağmuroğlu Medresesi'ni Konya ulemasından Şeyh Mehmet Efendi tarafından yirmi hücrelik iki dershaneli olarak yapılmıştır¹²³. Bu yüzden medrese Mehmet Efendi Medresesi olarak da anılmıştır. Konya'da Malatyalı Ali Efendi, Kürt Ali Efendi namıyla tanınan bu büyük âlim, Malatya'da İzol kasabasında doğdu. İzol Beylerine mensuptur. Medrese tahsiline Malatya'da başlamış ve tahsilini civar vilayetlerde ve Kayseri'de tamamlayarak Konya'ya gelmiştir. Tahsiline Konya'da devam etmiş, gerekli imtihanları verdikten sonra Yağmuroğlu Medresesi'ne müderris olmuştur. 1884 yılına kadar bu medresenin müderrisinin aynı aileden Naim Hazım Efendi olduğunu görüyoruz. Onun bu tarihten sonra Yağmuroğlu Medresesi'ne tayin edildiği tahmin edilmektedir. Ali Efendi'nin 1884 ve 1886 yıllarında talebe sayısı elli civarındadır.

¹¹⁹ Konyalı, *a.g.e.*, s.462.

¹²⁰ Karpuz, *a.g.m.*, s.192.

¹²¹ Arabacı, *a.g.e.*, s.348.

¹²² Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.179.

¹²³ Arabacı, *a.g.e.*, s.401-402.

Ali Efendi ayrıca İplikçi Camii'nde de ders okutmuştur¹²⁴. 1923 yılında istimlak edilerek İplikçi Camii'nin yanındaki Ziraat Bankası'nın şubesi yapılmıştır.

2.1.6. Gevraki (Fettahiye) Medresesi

Hacı Fettah/Fettahiye/Karakurt Medresesi olarak da anılan Gevraki Medresesi XVIII. yüzyılın başlarında kurulan bir medresedir. Konya'nın Çadır çeşme mahallesinde bugünkü Güzide Kuru Verem Dişpanseri'nin doğusunda kısaca eski Buğday Pazarı'nın güneyindeki Gevraki Han'ın yerinde idi¹²⁵. Medrese, Abdül Fettah Çavuş adlı bir yeniçeri tarafından özellikle Tefsir ve Hadis tedrisatı için kurulmuştur¹²⁶. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir dokümana göre 1773 yılında müderrislik görevi, Nurullah oğlu Ömer'indir. XVIII. yüzyılda görev yapan diğer müderrisler hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Medresede, kaynak yetersizliği nedeniyle XIX. asrın başlarında durmuş olduğu tahmin edilen eğitim, daha sonra Abdülkadir Efendi'nin çabalarıyla yeniden başlamıştır. Seydişehir'e bağlı Gevrek'ten Konya'ya göç eden bir babanın oğlu olan Abdülkadir Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra Abdül Fettah Çavuş Medresesi'ni yeniden imar ettirmiştir. Bundan dolayı medrese, Gevraki adıyla anılır olmuştur. Abdülkadir Efendi, yeniden hizmete açtığı medresenin ilk müderrisidir. 1877 yılında sabahları Kelam, öğleden sonra ise Arapça okutmuştur. Tatil günlerinde serbest ders vermeye devam eden Abdülkadir Efendi'nin, özellikle Birgivi'nin Tarikat-ı Muhammediyye'sini okutması dikkat çekicidir. Konya'da çok az medrese hocasına nasip olan bir rağbetle karşılaşan Abdülkadir Efendi, 1894 yılında müftülüğe getirilmesine rağmen müderrislik görevini ölümüne kadar devam ettirmiştir¹²⁷. Medrese günümüzde mevcut değildir.

2.1.7. Ovalıoğlu Medresesi

Ovalıoğlu Mahallesinde 1764 tarihinde Konya Valisi Çelik Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Medrese on iki hücre ve bir dershaneden müteşekkildir. XIX. yüzyılda medresenin müderrisi senelik 600 akçe ile görev yapan

¹²⁴ <http://konyaninâlimvehocalari.konyacami.com/malatyalı-ali-efendi/> .

¹²⁵ Önder, *a.g.e.*, s.188.

¹²⁶ Konyalı, *a.g.e.*, s.369.

¹²⁷ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.172.

Halafî Zâde Rıza Efendi'dir. Medresenin ünlü müderrislerinden birisi de Helbakizâde Mehmet Efendi'dir. Medresenin son müderrisi de Hacı Osman Efendi, Celal, Tasavvurat-ı Murat, Sarf ve Nahiv, Mantık ve Akait derslerini okutmuştur. Ünlü bir hattat olan Ali Vehbi Efendi de bu medresede talebelik yapmıştır. Medresenin toplam talebe sayısı 49 olarak belirlenmiştir. Medrese 1924 yılında kapatılmıştır¹²⁸.

2.1.8. Yusuf Ağa Medresesi

Günümüzde varlığını devam ettiren Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin güneyinde Sultan Selim Camisi'nin yanında idi. Yusuf Ağa Medresesi 1797 yılında Mihrişah Valide Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa tarafından inşa edilmiştir¹²⁹. Kurucusu Yusuf Ağa serhat ağalarından Süleyman Ağa'nın yanında yetişmiş; zamanla adı geçen ağaya mühürdar ve kethüda olmuş, bir süre Gelibolu Baruthane nazırlığında bulunmuş, 1786 da I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın, 1789 da Mihrişah Vâlide Sultanın kethüdalığına atanmış, 1806 yılına, Valide Sultanın vefatına değin bu görevde kalmıştır. Bir süre Darphane Emirliği ve kapıcılarbaşılığı yapmış, III. Selim'in ölümü üzerine Hacca gitmiş, dönüşünde Bursa'da ikamete mecbur ve 25 Haziran 1807 'de idam edilmiştir¹³⁰. Yusuf Ağa Medresesi'nin bir vakfiyesi vardır ve vakfiyesinin gelirleri Atina ve Midilli adasından gelmektedir. Medrese de ders veren müderris Selim Camisi'nde de imam-hatip olarak görev yapmaktadır. Medrese ve Kütüphane bir avlu çevresinde dizilmiş, kerpiçten ve düz damlı on hücre ile bir büyük dershaneden meydana geliyordu¹³¹. Mimari bir özelliği bulunmayan medrese bitişiğindeki türbe hamamı ve muvakkithane ile birlikte 1950'lerde yıktırılmıştır¹³².

¹²⁸ İbrahim Kutlu, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992, s.77.

¹²⁹ Karpuz, *a.g.m.*, s.192.

¹³⁰ Müjgân Cumbur, "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi", TAD, I/1, 1963, s.205-206.

¹³¹ Yusuf Ağa kütüphane ve medresesinin su yolunun tamirine dair bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ.ŞD. No: 925457.

¹³² Yusuf Küçükdağ, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV, İstanbul, 2009, s.517.

2.1.9. Konya'daki Diğer Osmanlı Dönemi Medreseleri

Yukarıdakiler haricinde Osmanlı Döneminde Konya'da inşa edilmiş 50 civarında medrese yer almaktadır. Bu medreselerden bir kısmı da aşağıda kısaca değinilmiştir.

-İbrahim Efendi Medresesi: İbrahim Efendi Medresesi ise Konya'nın Ölübenledi mahallesinde idi. Medrese'nin Konyalı İbrahim efendi tarafından yaptırıldığına dair 1714 tarihli bir kayıt görülmüştür. Medreseye Selamoğlu Medresesi de denilmektedir¹³³.

-Yılanlı Medrese: Yaptıran ve yapım tarihi hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. Kazancılar Sokağı'nda veya eski tarifiyle Odun Pazarı'nın güneyinde idi. İki tarafı yol vardır ve Dülger dükkânları ve Recep Ağa Hanesi ile çevrilidir. Medrese haliyle olmasa bile, dükkan olarak günümüze ulaşabilen tek Osmanlı devri medresesi olan Yılanlı Medrese, Kapu Camii'nin batısında yer alan boşluğun hemen güneyindedir¹³⁴. Kaynaklardan tespit ettiğimiz kadarıyla 1882 yılında müderrisi Mehmet Şakir Efendi'dir. Mehmet Efendi 1924 yılına kadar görevde kalmıştır.

-Kadıızâde Medresesi: Konya'da Şerafeddin Camii civarında, şimdiki Erkek Sanat Enstitüsü kuzeyinde yani Sanayi Mektebi'nin kuzeyinde olan medrese Kadıızâde tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. 1768 tarihli vakfiyesine göre, Konyalı Abdullah oğlu Hacı Mehmet tarafından yaptırılmış ve 1843 yılına kadar müderrislik görevini ifa etmiştir. 1927 yılında istimlak edilerek yıktırılmıştır¹³⁵.

-Ağazâde Medresesi: Konya'nın Şükran mahallesi, Kazancılar semtindedir. Konyalı Hafız Hacı İsmail tarafından on altı hücre ve bir derslane olarak yaptırılmıştır. Medresenin ilk müderrislerinden Hattat Ağazâde, Ali Rıza Efendi on iki sene bu medresede müderris vekili olarak gönüllü çalışmıştır. Yine Hattat Köse Hasan Efendi, bu medresede müderrislik yapmıştır. Medresenin son müderrisi Hasan

¹³³ Önder, *a.g.e.*, s.185.

¹³⁴ Arabacı, *a.g.e.*, s.414.

¹³⁵ Önder, *a.g.e.*, s.186.

Efendi 1883 tarihine kadar görevde görünmektedir. Medresede Celal, Tasdikat, Camii ve meani dersleri okutulmuştur. Medresenin öğrenci kapasitesi 40 kişidir¹³⁶. Medrese günümüzde mevcut değildir.

-Şırvaniye Medresesi: Konya'nın Ahmed Fakih mahallesindedir. Nakiboğlu yolu üzerinde olduğu anlaşılmıştır. 1860 tarihli vakfiyesine göre, Şırvanlı Hacı Halil tarafından yaptırılmıştır. Hacı Halil 1901 yılında vefat etmiştir. Kabri Hacı Fettah Mezarlığı'ndadır. Bu tarihten sonra müderrisi İçelli Mehmet Efendi olması gerekmektedir. Medrese 1914 yılında açıktır. Fakat 1924'ün sonlarına doğru yıktırılmıştır¹³⁷.

-Yağlıtaş Medresesi: Bordabaşı mahallesi, Ulırmak caddesi, Yağlıtaş mevkiinde, Mehmet Akif İlköğretim Okulu karşısında, Boncuk Camii bitişiğindeki hanın bulunduğu yerde kısaca Karaman Caddesi üzerinde idi. Medresenin karşısında, ilkokul yapılmadan önce kabristan (Yağlıtaş) arsası bulunmaktadır. Bulunduğu yerden dolayı, Yağlıtaş adını alan medreseyi yaptıran, Çumralı Hacı Hüseyin Efendi'nin babası Hacı Abdurrahman Efendi'dir. 1888 yılında inşa edilmiştir. Medresenin aynı zamanda bilinen ilk müderrisi olan Hüseyin Efendi, Hacı Abdurrahman Efendi'nin oğludur¹³⁸.

Konya'da, Osmanlı döneminde de özellikle XIX. ve XX. yüzyılda medrese sayısında ciddi bir artışın olduğu gözlenmektedir. XIX. yy. sonlarında Konya'da elli den fazla medrese bulunduğunu çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Her ne kadar sayı bakımından çok örnek olsa da genellikle dayanıksız malzemeden yapılmaları ve hizmet dışı kalmaları yüzünden çoğu kısa sürede harap olmuş olup günümüze ulaşamamıştır¹³⁹. Günümüze ulaşılabilen medreselerinin sayılarının az olmasının bir başka nedeni de 2. ordu müfettişliği görevini yapan Fahrettin Altay Paşa'nın 1925-

¹³⁶ Kutlu, *a.g.e.*, s.77-78.

¹³⁷ Önder, *a.g.e.*, s.190; VGM, Nr. 581, s. 279.

¹³⁸ Arabacı, *a.g.e.*, s.399.

¹³⁹ Duran vd., *a.g.m.*, s.247.

1932 yılları arasında Konya'da kalması idi. O dönemde Konya'da birçok medrese yıkılmış ve birçok mekan tahrip olmuştur.

2.2. Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nin Kurulması

Ebubekir Sami Paşa Medresesi 1845 yılında Konya valiliğine tayin edilen Ebubekir Sami Paşa tarafından 1846 yılında yaptırılmıştır¹⁴⁰. Ovalıoğlu Medresesi'nden sonra Konya valileri tarafından kurulan ikinci medresedir. Ebubekir Sami Paşa tarafından kurulan, kurucusunun adını taşıyan ve ayrıca Paşa Dairesi ismiyle maruf medrese, Nakşibendilerin Konya'daki ikinci önemli eğitim kurumudur. Medrese Ebubekir Sami Paşa'nın Konya valiliği sırasında kurulmuştur. Tanzimat döneminde Konya'nın onuncu valisi olarak görev yapan Ebubekir Sami Paşa'nın valilik dönemi kısa sürmüştür. İki yılda Konya'da önemli işler yapan Ebubekir Sami Paşa Selanik Valisi iken 1849 yılında vefat etmiştir¹⁴¹. Kendisi de Nakşi şeyhi olan Paşa medreseyi Nakşi şeyhleri için yaptırmıştır. Vakıfları zengin olan medreselerden birisidir¹⁴². Eğitime önem veren Paşa iki yıllık görevi zarfında çok önemli çalışmalar yapmıştır. Fakat Ebubekir Sami Paşa Konya'daki görevi sırasında başarılı bulunmadığından bir süre sonra azledilerek emekliye sevk edilmiştir. Medrese bu arada yaptırılmıştır. Ebubekir Sami Paşa'nın daha sonra azil kararı iptal edilerek Kastamonu ve Selânik valiliklerine atanmıştır¹⁴³.

Ebubekir Sami Paşa Medresesi Alaaddin Tepesi ile hükümet binası arasında, İplikçi Cami'nin karşısı ve şimdiki Merkez Bankası'nın bulunduğu yerde idi. Medresenin güneyinde Alaaddin caddesi bulunmaktaydı. On dört odası, bir dersliği ve bir de camii vardı¹⁴⁴. Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nin yegâne orijinal kalıntısı

¹⁴⁰ Önder, a.g.e., s.189.

¹⁴¹ Ebubekir Sami Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Muzaffer Erdoğan, "Ebubekir Sami Paşa", Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi, Yıl XI, Ağustos-Eylül 1948, sayı 118-119, s. 33-35; Ahmet Çelik, "Konya Valisi Ebubekir Sami Paşa", Merhaba Gazetesi Akademik Sayfası Eki, Konya 22 Şubat 2012, Cilt XII, Sayı 5, s. 72-75; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 12-310.

¹⁴² Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.180.

¹⁴³ M. Ali Uz ve Muhammed Doğan, "Şerafeddin Camii Çevresinden Alaeddin Tepesi'ne Kadar, Alaeddin Caddesi'nin Güneyindeki Bölgede Tarihî Yapılar ve Medreseler", Merhaba Akademik Sayfalar, C. 13, Sayı:13, 2013, s.196.

¹⁴⁴ Ahmet Çelik, "Bir Eğitim Öğretim Seferberliği Örneği: Konya Islah-ı Medaris-i İslamiyyesi'nin Kuruluşu", Merhaba Akademik Sayfalar, C. 9, Sayı:3, 2009, s.39.

olan kitabesi, yapılışındaki ruh halini yansıtmaktadır. Hayırları diriltmek için, her türlü masraftan çekinmeyen Paşa'yı öven ilk beyitten sonra; medrese için "güzel ibadethane" (zıba ibadethane), "ilim ve irfanın yayıldığı ibadet evi" "ibadet hane-idarü'l-füyuz-ı İlm-ü irfan" tabirleri kullanılmaktadır¹⁴⁵.

1836 tarihinde tanzim edilen Ebubekir Sami Paşa Medresesi'ne ait vakfiyeye göre;¹⁴⁶ medrese ve zaviyesinin Nakşibendi tarikatı mensuplarına tahsis edildiği ve Nakşibendi şeyhine de masrafları için senelik 700 kuruş ücret verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁷ Medresede toplam otuz öğrenci eğitim-öğrenim görürken, Derrannaci, Darü'l-Muhtar dersleri de okutulmuştur. Medresenin yıllık gelirinin bin kuruş olduğu ortaya çıkmıştır¹⁴⁸. Tapu kayıtlarından da anlaşıldığına göre medresenin kuzey tarafında müderris evi bulunmaktadır. Ev, iki katlı ve avlulu olup, tam teşkilatlıdır. Medresenin evinde medresenin müderrisleri oturur. Müderris evinden medreseye bir geçiş vardır.¹⁴⁹ Bu evden müderris sabah namazına öğrencileri kaldırmak için ve medreseye gitmek için kullanılmaktadır. Müderris evinin yerinde günümüzde vergi dairesi bulunmaktadır. Nakşi tarikatına mensup olan Sami Paşa, medresenin inşasında hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Mescit, medrese ile birlikte yapılmıştır¹⁵⁰. Vakfiye ve kitabede mescitin medrese ile birlikte yapıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiyesine uygun olarak hitabet görevine yıllık iki yüz elli kuruş vazife ile atanan ilk görevlisi, Hocazâde Seyyid Mehmet Efendi İbn Ali'dir. Atama tarihi ise 11 Ocak 1847, yani açılıştan kısa bir süre sonradır. Seyyid Mehmet Efendi'nin vefatı üzerine yerine, büyük oğlu Ali Efendi 19 Ocak 1883'te atanmıştır. Yer olarak mescit, daha sonra yapılan Sanayi Mektebi'nin "bahçe duvarı dibinde ufak" bir yapıdır. Süleymaniye Medresesi'ne bitişik olan mescit, 1900'e gelindiğinde harap ve bakımsız kalmıştır. Yeni yapılan Sanayi Mektebi'nin ise bir mesciti yoktur. Sanayi Mektebi ile Paşa Dairesi Medresesi arasında mescit sorunu olduğu hatta medreseliler ile mektepliler arasında kavga olduğu kaynaklarda geçmektedir. Daha

¹⁴⁵ Arabacı, *a.g.e.*, s.479.

¹⁴⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No: 00148, Dosya No: 00114

¹⁴⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No: 00299, Dosya No:00104

¹⁴⁸ Kutlu, *a.g.e.*, s.87.

¹⁴⁹ Yeni Asya 29 Eylül-2 Ekim 1971, Yıl: 2, s. 574-577.

¹⁵⁰ Uz ve Doğan, *a.g.m.*, s.196.

sonra mescitin tamiri valilikçe yapıp mescitin ortak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Valilikle, Bekir Sami Paşa (ki bu yıllardan sonra, Zeynel Abidin Efendi Medresesi de denilmektedir) Medresesi anlaşıp¹⁵¹. Buna göre, mektebi beş bin sarı lira (altın) sarf ederek yaptıran Valilik (Ferid Paşa); aradaki, aslı medreseye ait mescidi de tamir ettirecektir. Yalnız, mescidin giriş kapısı batı (medrese) tarafındadır¹⁵².

Medresenin ilk müderrisi Hacı Himmet Efendi'dir. 1862'de vefat eden Hacı Himmet Efendi'den sonra yerine Bozkır'dan göç eden Muhammed Bahaeddin Efendi atanmıştır. Muhammed Bahaeddin Efendi 1906 yılında vefat edene kadar bu görevi yerine getirmiştir. 1906 yılında vefat edince küçük kardeşi Hasan Kudsi Efendi atanmıştır. Medrese aşağıda da anlatılacağı üzere Muhammed Bahaeddin Efendi'nin üç oğlu tarafından modernize edilerek yeni bir eğitim kurumu olmuştur. Bundan sonra medresenin adı Islah-ı Medâris-i İslamiye olarak anılmıştır.

Burada medrese-tarikat ilişkisine dikkat çekilmelidir. Meşrutiyet dönemi Konya'sında etkin olan iki tarikattan biri olan Nakşibendi'ye-i Halidiliğin Konya kolu adeta bu medrese ile bütünleşmiştir¹⁵³. Kendisi Nakşibendi tarikatına mensup olan Paşa, medreseyi de sadece bu tarikat müntesipleri için yaptırmıştır¹⁵⁴. Medrese tarihinde, tekke ve medresenin aynı ocakta bulunduğu belki de ilk örneklerden birisidir. Konya eğitim tarihi düşünülürse ikincisi Şirvani Medresesi'dir. O da Nakşibendi Halidiye hankâhı olarak kurulmuş, medrese olarak devam etmiştir. Fakat burada özellikle şunun altı çizilmelidir. Talebeye sadece medrese dersleri verilmemiştir. Aynı zamanda tarikat bilgileri ve eğitimi de verilmiştir. Hatta ileride üzerinde durulacağı üzere hem medrese icâzeti hem de tarikat icâzeti verilmiştir. Demek ki, Bekir Sami Paşa Medresesi kuruluşundan itibaren isim olarak hep "medrese" adıyla anılsa da tarikat eğitimi vererek zaviyelik işlevini de yerine

¹⁵¹ Bekir Sami Paşa Medresesi Vakfiyesi ve Zaviyesi hakkında geniş bilgi için bkz: İsmail Bilgili, "Bekir Sami Paşa Nakşibendi Halidi Zaviyesinin Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesine Dönüşümü Bağlamında Nakşibendiliğin İlmi Hayata Tesiri ve Zaviyenin Para Vakfiyesi" İstanbul, 2016.

¹⁵² Arabacı, a.g.e., s.479-480.

¹⁵³ Serhat Aslaner, , *İlmiye Sınıfının II. Meşrutiyeti Algılayışı (Konya Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s. 15.

¹⁵⁴ Konyalı, a.g.e., s.790.

getirmiştir. Zaten medresenin kapatılmasına kadar başında bulunan baş müderris, aynı zamanda "şeyh" veya eski tabirle "postnişin" unvanını taşımıştır¹⁵⁵.

Sonuç olarak tıpkı Konya'da bugün mevcut birçok vali adına açılan ilköğretim kurumları gibi bir vali adına açılan bu kurum, bir müderris zat üzerine zimmettenmiş, içinde belirli sayıda öğrencisi olan bir öğretim kurumudur. Himmet Efendi isimli ilk müderrisi, başöğretmeni vefat edince, Bozkır'dan Konya'ya evini nakleden Muhammed Bahaeddin Efendi adlı bir diğer âlim, müderris atanmış ve müessese onun başkanlığında hizmetini sürdürmüştür¹⁵⁶. Paşa Dairesi müderrisleri aşağıda daha kapsamlı olarak ele alınacaktır.

Bekir Sami Paşa Medrese ve Mesciti'nin Mevlana Müzesi'ndeki tek orijinal kalıntısı olan kitabesi, yapılışındaki ruh halini yansıtmaktadır. Hayırları diriltmek için, her türlü masraftan çekinmeyen Paşa'yı öven ilk beyitten sonra; medrese için "güzel ibadethane" (ziba ibadethane), "ilim ve irfanın yayıldığı ibadet evi" "ibadet hane-idarü'l-füyuz-ı İlm-ü irfan" tabirleri kullanılmaktadır.

2.3. Ebubekir Paşa Dairesi'nin Müderrisleri

Paşa Dairesi'nde görev yapan müderrisler dönemin önemli şahsiyetleri idiler. Bu müderrisler, aynı zamanda Nakşibendi Tarikatı'nın önde gelen şeyhlerinden idiler¹⁵⁷. Müderrislerden yola çıkarak Paşa Dairesi'ndeki eğitim sistemi ve yapılmak istenen çalışmalara az da olsa bilgi sahibi olmaktadır. Bu yüzden aşağıda bu önemli şahsiyetler ile ilgili kısa bilgi verilmeye çalışılacaktır.

¹⁵⁵ Arabacı, a.g.e., s.490.

¹⁵⁶ A. Osman Koçkuzu, *Paşadaireleri: Fahrettin Kulu ve Hacıveysade Mustafa Kurucu Hocaefendi'lerin Hayatı*, Damla Ofset, Konya, 2004, s.81-82.

¹⁵⁷ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.180.

2.3.1. Himmet Efendi (?- 1862)

Medresenin ilk müderrisi aynı zamanda postnişin olan Hacı Himmet Efendi medresenin kuruluş tarihi 1846 yılından, kendisinin vefat ettiği 1862 yılına kadar toplam on altı yıl görev yapmıştır. Doğum tarihi ve tahsili hakkında bilgi sahibi olamadığımız Himmet Efendi 1845'te senelik yedi yüz Kuruş ücretle müderrisliğe getirildi. Himmet Efendi takva, güzel ahlak ve irfanıyla tanınmış âlimlerdendi¹⁵⁸. 1848'de yirmi talebeye ders veren müderris Hacı Himmet Efendi, bir Nakşibendi şeyhidir¹⁵⁹. 1862'de Konya'da vefat eden Himmet Efendi Şems Mezarlığı'na defnedildi. Mezar taşında: "*Merhum Bekir Sami Paşa hangâhı postnişini rical-ı Nakşibendiyye'den Hacı Himmet Efendi ve hafidi Mustafa ruhlarına Fatiha 1279*" yazılıydı¹⁶⁰. Yerine Bozkırlı Hacı Memiş (Muhammed) oğlu Bahaeddin Efendi getirilmiştir.

2.3.2. Şeyh Muhammed Bahaeddin Efendi (1831 – 1906)

Konya ve çevresi büyük etkileri olan Muhammed Bahaeddin Efendi kaynaklarda fazla bilgi bulamamaktayız. En önemli kaynak ise mezar taşı şahideleridir. Halidî Bağdadi'nin halifesi olan ünlü sûfî bilgin Muhammed Kutsi Efendi'nin (v. 1852) büyük oğlu olan Muhammed Bahaeddin Efendi Bozkır'ın Karacahisar köyünde 1831 tarihinde doğmuştur. Daha sonra babasıyla birlikte yine Bozkır'a bağlı Hoca köyüne (şimdi ki adı Üçpınar) hicret etmiştir. Babasının ilk şeyhi olan Ödemişli Hasan Kutsi Efendi'nin kerimesi Ayşe Hanımla evlenmiş ve bu evliliğinden dört oğlu dünyaya gelmiştir. Babasının rahle-i tedrisinde bulunmuş, o zamanın usulüne göre diğer şehirlerde de tahsilini bitirip 1867 Konya'ya yerleşmiştir¹⁶¹. Kardeşlerinin eğitim ve öğretimleriyle de bizzat ilgilendi. Konya Valisi Ebubekir Sami Paşa tarafından yaptırılan (1849) ve Paşa Dairesi diye de bilinen Ebubekir Sami Medresesi'ne müderris oldu¹⁶². Hem müderris hem de şeyh

¹⁵⁸ Çelik, *a.g.m.*, s.39.

¹⁵⁹ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.180.

¹⁶⁰ Çelik, *a.g.m.*, s.39-40.

¹⁶¹ Çoban, *a.g.e.*, s.23.

¹⁶² A. Osman Koçkuzu, "*Bahaeddin Efendi*", İslam Ansiklopedisi, C. 04, TDV, İstanbul, 1991, s.458.

olan Bahaeddin Efendi otuz altı yıllık müderrislik hayatı boyunca bir hayli etkili olmuş bir şahsiyettir. Çünkü vefatından sonra etkisi yetiştirdiği üç oğlu ile devam etmiştir.

Bahaeddin Efendi Nakşibendiyye'nin Halidiyye koluna bağlı bir şeyh olan babası Memiş Efendi'ye intisap etmişti. Onun ölümünden sonra halifesi olarak irşat görevini yürüttü. Babası gibi kendisi de ılımlı ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı, şer'i ölçülere son derece saygılı bir tasavvuf anlayışını benimsedi. Şeriatı kabuk, hakikati (tasavvufu) öz sayan anlayışa şiddetle karşı çıkarak öz ile kabuğun ayrı şeyler, şeriat ve hakikatin ise aynı olduğunu savundu¹⁶³. M. Ali Uz, Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi'nin yakın çevresinden bahsederken Bahaeddin Efendi hakkında şunları söylemiştir; *"Adliye, diğer adıyla Zari Efendi Medresesi'nde babasında okuyup icâzetini aldıktan sonra, tahsiline İplikçi Camii'nin karşısındaki Paşa Dairesi'nde devam eder. Burada hocası, Hacı Fettah Kabristanı'nda metfun, meşayihden Bozkırlı Memiş Efendi'nin oğlu, Muhammed Bahaüddin Hazretleridir. Muhammet Bahaüddin Efendi'nin ulema arasında büyük saygınlığı vardır. Konya uleması arasında adi, 'Büyük Şeyh' tir"*¹⁶⁴.

Himmet Efendi'den sonra görev yapan Mehmet Bahaeddin Efendi (öl. 1906), Konya ve civarında büyük tesirleri olan nüfuz sahibi bir Nakşibendi'dir. Halidi şeyhi Muhammed Kudsi Efendi'nin oğlu olan Mehmet Bahaeddin 1906'da vefat ettiğinde arkasında birçok öğrencinin yanında, Tasavvuf ve Akaitle ilgili bazı eserler de bırakmıştır¹⁶⁵. Bu eserleri arasında Ba'isül-magfire fi beyani akvalil-l-vahde; Bahaeddin Efendi bu Arapça eserini, babası Memiş Efendi'nin vahdet-i vücud inancına sahip olduğunu iddia eden bir şahsın mektubuna cevap ve reddiye olmak üzere kaleme almıştır. Dört bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelen eserde fırkaların ortaya çıkışı, bazı tasavvuf terimleri, eşyanın hakikati, muhkem-müteşabih naslar, şer'i deliller ele alınmış ve vahdet-i vücud inancının Ehli-i sünnette yeri

¹⁶³ Koçkuzu, a.g.m., s.458.

¹⁶⁴ M. Ali Uz, *Konya'nın Manevi Mimarlarından Hacı Veyiszade Mustafa Efendi ve Ailesi*, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya, 2009, s.51.

¹⁶⁵ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi...*, s.180.

olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Eserin Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde beş nüshası bulunmaktadır. Bir diğer eseri ise İkazu'n-Naimin ve tenbihü'l-gafilin; Zikrin faziletine dair olan bu Arapça risale birinci risale ile birlikte ciltlenmiş halde bulunmaktadır¹⁶⁶.

Bahaeddin Efendi 1862'den 1906 yılında vefat edinceye kadar 44 yıl Bekir Sami Paşa Medresesi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüş, vefatından sonra da görevini oğulları Zeynelabidin, Rıfat ve Ahmed Ziya Efendiler devam ettirmişlerdir. Pek çok talebe yetiştirmiş olan ve talebeleri vasıtasıyla etkileri hala Konya ve civarında hissedilmekte olan Muhammed Bahaeddin Efendi 22 Cemaziyülevvel 1906 yılında Konya'da vefat etmiş ve Konya'nın güneyindeki Hacı Abdül Fettah Çavuş kabristanına defnedilmiştir¹⁶⁷. Halen burada dört sütun üzerinde ve dört yanı açık mütevazi bir türbesi bulunmaktadır. Eşi, ortanca oğlu ve ailesinin diğer fertlerinin kabirleri de buradadır. Kardeşlerinden Şeyh Halid 1883'te Karaman'a gidip yerleşmiş, 1909'da orada vefat edince Ketane (Ketenci) Camii haziresine defnedilmiştir¹⁶⁸. Muhammed Bahaeddin Efendi'den sonra küçük kardeşi Hasan Kudsi Efendi medresenin müderrisidir¹⁶⁹.

2.3.3. Hasan Kudsi Efendi (1847-1922)

Memiş (Mehmet/Muhammed Kudsi/ El-Bozkırı) Efendi'nin küçük oğludur. 1847'de Bozkır'da doğmuştur. Mahalle mektebindeki ilk tahsilden sonra ağabeyi, Bekir Sami Paşa Medresesi müderris ve şeyhi Mehmet Bahaeddin'de okumuştur. Bu yönüyle, babasının vefatı sırasında beş yaşında olan Hasan Kudsi Efendi'nin, ağabeyinin nezaretinde yetiştiğini söyleyebiliriz. Nakşi-Halidi Şeyhi olan ağabeyinden tasavvuf eğitimini de almıştır. Mehmet Bahaeddin Efendi'den çeşitli fenleri öğrenen Hasan Kudsi, sonra Konya Müftüsü Kadınhanlı Hüseyin Efendi'de de

¹⁶⁶ Koçkuzu, *a.g.m.*, s.458.

¹⁶⁷ Çoban, *a.g.e.*, s.23.

¹⁶⁸ Koçkuzu, *a.g.m.*, s.458.

¹⁶⁹ Uz ve Doğan, *a.g.m.*, s.196.

okuyarak ikisinden de icâzet almıştır¹⁷⁰. O dönemdeki herkes gibi mahallesinde aldığı eğitimden sonra Kudsi Efendi Çevre illerdeki hocaların yanında eğitim alır.

Hat sanatını Alâiyeli Abdulgani Vehbi Efendi'den öğrenmiştir. Hasan Kudsi Efendi birçok talebe yetiştirmiştir. Kendisi abisinden aldığı ilmi icâzet ile ders vermeye yetkili kılınmıştır. Ağabeyi ve aynı zamanda hocası olan Bahaeddin Efendi'nin oğlu Ziya Efendi, hattat Hacı Abdülkadir Efendi, Halid Efendi icâzet verdiği öğrencilerinden bazılarıdır.

Hasan Kudsi Efendi'nin yaşadığı dönem, eğitim öğretim çalışmalarında yeni arayışların başlatılıp yürütüldüğü, medreselerin modernleşme sürecine dahil edildiği bir dönemdir. XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden medrese merkezli modernleşme sürecinde uygulanması gerekli müfredattan öğrenci disiplinine kadar pek çok husus tartışılmıştır. Eğitime yönelik oluşturulan gündem, alternatif metotların gelişmesine sebep olmuştur. Özellikle II. Abdülhamid zamanında eğitim öğretim için ortaya konulan alt yapı çalışmaları ile bunu hayata geçirecek nitelikte atılan adımlar, günümüzdeki pek çok eğitim öğretim kurumunun temelini oluşturmuştur¹⁷¹. Hasan Kudsi Efendi kız çocuklarının medrese eğitimi alamadığı dönemde bizzat ilgilenmiş onların günlük derslerini takip etmiştir.

Hasan Kudsi Efendi Konya'da Alaybeyi olarak bilinen Mehmet Efendi'nin kızı Hatice Hanımla evlenmiş ve bir erkek, iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. (erkek çocuğunun ismi Islah'da hocalık yapan Ali Rıza Kudsi Efendi'dir) Üç kez evlenen Hasan Kudsi Efendi Paşa Dairesi'nde müderrisliği zamanında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan bazıları; Ahmet Ziya efendi en meşhuru olmak üzere birde Hacı Abdülkadir Efendi vardır. 1921 yılında vefat eden Hasan Kudsi Efendi Hacı Fettah Mezarlığı'na büyük ağabeyinin sol tarafına defnedilmiştir.

¹⁷⁰ Arabacı, a.g.e., s.493.

¹⁷¹ İsmail Bilgili, *Müderris Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri*, Desen Ofset, Konya, 2012, s.33.

2.4. Ebubekir Paşa Dairesi'nin Akıbeti

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, zamanın gazete ve dergilerinde medreselerin ıslahı ile ilgili yazılar sıkça görülmeye başlanır. Artık medreselerde modern bir eğitimin başlatılması zaruret haline gelmiştir. Muhammed Bahaeddin Efendi de medreselerin modernleştirilmesi, medreselerde medrese dersleri yanında fen dersleri ve batı dillerinin de okutulmasından yanadır¹⁷². Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi 'ne kadar medreseler yazılı olmayan ilkelerle idare olunuyordu. Medreselere öğrenci kabulü ve eğitim süresi standart değildi. Medrese eğitim süresi belirli esaslarla kayıtlanmamış olup 12-15 yıl arasında değişebiliyordu. Medreselerde var olan bu düzensiz sistemi kimi araştırmacılar "talebe medreseye isterse 8 yaşında gelir, 68 yaşına kadar medrese de kalabilirdi" şeklinde ifade etmiştir¹⁷³.

Tanzimat'ın ilanıyla Osmanlı Devleti'nin eğitim müesseseleri özellikle de klasik tarzda eğitim veren medreseleri, idarecilerin yanı sıra dönemin önde gelen âlim ve hocaları tarafından eleştirildi, yetersiz oldukları beyan edilerek ıslah edilmesi gereği üzerinde görüş bildirildi¹⁷⁴. Bu yaklaşım, Tanzimat dönemi ile belirgin bir şekilde ortaya çıkıp II. Meşrutiyet öncesine kadar kayda değer bir mesafe kaydetti. Medreselerin ıslahı gerektiği konusu toplumda yer etmeye ve bu yolda bir takım girişimler başladı. 1867'de on beş medrese hocasından oluşan bir heyet medreselerin ıslahı için bir rapor hazırladı¹⁷⁵. Bu komisyonda, Samsuni Halil Efendi, Ahmet İzzet Efendi, Süleyman Vehbi Efendi, İbrahim Ethem Efendi, Mustafa Şevket Efendi, Muhammed Muhyiddin Efendi, Muhammed Şerif Efendi, ders vekili Halil Efendi, Ömer Hulusi Efendi, Karacasulu Ahmed Necip Efendi, Balıkesirli Mustafa Efendi,

¹⁷² Uz ve Doğan, *a.g.m.*, s.196.

¹⁷³ Mehmet Bulut, "Tevhid-i Tedrisat ve Diyanet Hizmetleri II", Diyanet Aylık Dergisi, Sayı:234, 2010, s.44.

¹⁷⁴ Hüseyin Atay, *Medreselerin Islahı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 25, 1982, s. 1-43.

¹⁷⁵ Bu rapor için bakınız: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Kayıt: 1/3, grup no: 14216070, kayıt no:325417, Beyanül Hak, 18 zilhicce 1324 H (1908), sayı: 15, s. 322-324.

Ahışhavi Süleyman Efendi, Çankırı Abdülkerim Efendi, Çankırı Ali Niyazi Efendi, Mustafa Tevfik Efendi bulunuyordu¹⁷⁶.

Komisyon üyeleri medrese ders ve programlarını, sabah ve ikindiden sonra ile tatil döneminde okutacakları dersleri tespit ediyordu. Bu heyetin hazırladığı raporda aşağıdaki maddelere yer verildi:

1) Dersleri ve okutulacak kitapların sırasını, hangisinin hangisinden önce ve sonra okunacağı hakkında karar tespit edildi.

2) Derslerin ve kitapların ne zamanda okunup bitirilmesi gerektiğine,

3) Bütün tahsil on dört senede tamamlanacaktı¹⁷⁷.

Bu rapordan sonra medreselerin ıslahıyla ilgili resmi ve genel bir düzenleme de bulunulmadı. II. meşrutiyet döneminde medreselerin ıslahı konusu önem kazanarak yaygınlaştı. Bunun başlıca sebepleri şöylece sıralanabilir:

1-Meşrutiyetin fikir ve tartışma özgürlüğü getirmesiyle herkes görüşlerini açıkça söyleme imkânı bulması,

2-Medreselerin toplumun yükselme ve gerilemesinde etkisi olduğu konusunda tüm aydınların söyleyeceği bir şey bulunması ve herkesin söz hakkı olması.

3-Sürekli gerileyen Osmanlı toplumunda medreselerin gerçekten işe yarar bir kurum olmaktan çıktıklarının açıkça anlaşılması.

4-Tanzimat'tan beri eğitimde ve ülkede yenileşmenin medrese dışında açılacak yeni okullarla sağlanabileceği görüşü hâkim olmaya başlaması.

¹⁷⁶ Süleyman Demirel Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, No: 19256, Beyanü'l- Hak 18 Zilhicce 1324 H (1908) Sayı: 15, s. 324.

¹⁷⁷ Hüseyin Atay, *Medreselerin Islahatı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 25, 1982. s. 1-43.

5-Medreselerin programına dokunulmaması iyileştirme çabalarının bulunmaması ve bunun medresede görevli müderrislerce de eleştirilmesi,

6-Abdulhamid'in 1892'de medrese öğrencilerini askerlikten muaf tutması ve bunun için askerlikten kaçmak isteyen bazı kişilerin medreselere kayıt yaptırılmaları,

7-Medreselere ait vakıflarının maarif nezaretine veya başka ellere geçmesi¹⁷⁸ vs gibi sebepler etkili olmuştur.

İkinci Meşrutiyet döneminde devlet eliyle medreselerin ıslahı ile ilgili olarak 26 Şubat 1910'da "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" yayınladı. Buna göre bütün medreseler 12 yılda tamamlanacak ve 15–35 yaş arası öğrenciler kayıt olabilecektir¹⁷⁹. Yayımlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile medreselerde okutulması kararlaştırılan dersler şunlardı:

I.Yıl Sarf (Emsile, Bina, Maksud, Nüzhet et-Taraf fi İlmu's Sarf), Tâlimu'l-Müteallim, Tâlim-i Kur'an ve Tecvit, Hat, İmla, Sarf-i Osmani ve Kavaid-i Farisi, Muhtasar Hesap.

II. Yıl: İlm-i Nahv (Avamil İzhar), Fıkıh (Merakiyi'l-Felah), Şuzuru'z-Zeheb, Tâlim-i Kur'an, Kavaidü'l-Arabi, Gülistan (Farsça), Hesap, İmla, Kavaid-i Osmani

III. Yıl: Nahiv (Molla Cami, Mugni'l-Lebib), Fıkıh (Mülteka), Şafiye, Vaz', İnşa, Mebadi-i Hendese, Hesab.

IV. Yıl: Nahv-i İkmal, Şafiye, Mülteka, Alaka, İsagoci, Muhtasar Coğrafya, Hendese, İnşa, Cezeri.

V. Yıl: Fenari, Me'ani, İlm-i-Aruz ve'l-Kavâfi, İlm-i Feraiz, Coğrafya-i Umumi Cebr ve'l-Kitabet.

¹⁷⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2004, s.258–259.

¹⁷⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No:3743, Gömlek No: 280681, Meşihat: 278528, Fon Kodu: BEO, H-22-04-1328.

VI. Yıl: İlm-i Mantık (Şemsiye ve el-Kutb), Meani (Muhtasar ve Siyalkuti'nin başlarından), Kaside-i Bürde, Muallakat, İlmi-i Krae, Hikmet, Kitabet-i Arabiye, Usul-i Tercüme.

VII. Yıl: Kutb, Şerh-i Akait, Usul-i Fıkıh, Şerhü'l-Menar, Şerhu'l-Veciz, Adab-ı Münazara, Makamat-ı Hariri, Hikmet-i Cedide, Hey'et, Kimya, Mevalid.

VIII. Yıl: Şerh-i Akaid (Hayalî ile beraber yarısı), Meşarık'ül-Envar, Şerhu'l-Menar, Şerhu'l-Veciz, Usul-i Hadis, Makamat-ı Hariri, Usul-i Sak, Tarih-i İslam, Kozmoğrafya (Hey'et), Mevalid,

IX Yıl: Hikmet-i Sa'diye, Meşarıkul-Envar, Tefsir-i Beydavi, Divan-ı Hamase, Usul-i Hadis, Siyer, Tarih ve Coğrafya-i Umumî

X. Yıl: Celal ma' Gelenbev, Milel ve Nihel, Muhtasar Fasil, Tefsir-i Beyzavi, Mufasssal Tarih-i Osmani, Mufasssal Coğrafya-i Osmani, Coğrafya-i Umumi.

XI-XII. Yıllar: Hidaye, Sahih-i Buhari veya Sahih-i Müslim, Tefsir-i Beyzavi, Mufasssal Tarih-i Osmani, Mufasssal Coğrafya-i Osmani, Coğrafya-i Umumi.

Bu Nizamnâmenin getirdiği en önemli yeniliklerin başında medrese ders programlarına fen, matematik ve sosyal bilimler derslerinin ilave edilmesi gelmiştir¹⁸⁰. 1 Ekim 1914 yılında Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin gayretleriyle yayınlanan Islah-ı Medâris Nizamnâmesi ile bütün medreseler Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi adı altında birleştirilerek medreseler her birinin öğretim süresi dörder yıl olan Tali Kısmi-ı Evvel, Tali Kısmi-ı Sani, Kısmi-ı Ali olarak üç kısma ayrılmıştı¹⁸¹. Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi zamanında hazırlanan ve 24

¹⁸⁰ Mustafa Şanal, *Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma bakımından Genel Bir Bakış*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 14 Yıl: 2003/1 s.149-168.

¹⁸¹ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s. 472-475.

maddeden oluşan Islah-ı Medâris Nizamnâmesi¹⁸², 30 Eylül 1914 tarihinde yayımlanmıştır¹⁸³. Nizamnâme mucibince ıslahata ilk olarak İstanbul medreselerinde başlanmış ve İstanbul'daki bütün talebenin aynı usul ve programa göre eğitim görmesi için medreseler tek çatı altında birleştirilmiştir. İslam hilafetinin merkezinde bulunması dolayısıyla bu yeni medreseye Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi ismi verilmiştir¹⁸⁴. Böylelikle Osmanlıların son döneminde pek çok aydın tarafından arzu edilen ve dillendirilen medreselerdeki eğitim öğretim birliği, kısmen de olsa sağlanmıştır. Zamanla bütün diğer medreselerin de Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi'ne dönüştürülmesi planlanmış fakat ülkenin içinde bulunduğu maddî ve siyasî durum, bilhassa da Birinci Dünya Savaşı buna tam anlamıyla izin vermemiştir¹⁸⁵. Bu gelişmelere paralel olarak Bekir Sami Paşa Medresesinin ikinci defa inşası ise II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. 1909 yılında Bekir Sami Paşa Medresesi (Paşa Dairesi) yıktırılarak iki katlı modern bir bina yaptırılmış ve Islah-ı Medâris'e dönüşmüştür. Bekir Sami Paşa Medresesi ile Islah-ı Medâris mekan ve vakıf olarak birbirinin devamıdır¹⁸⁶.

Nitekim II. Meşrutiyet döneminde medreselerin programlarının yeniden düzenlenmesiyle ilgili devrin yönetici, idareci ve aydınları arasında çeşitli tartışmalar yapılmış ve görüşler açıklanmıştır. Bunların en önemlisi devlet eliyle resmi kanaldan yayınlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesidir¹⁸⁷. Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü Efendi zamanında hazırlanan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi 48 maddeden ve üç bölümden oluşmaktaydı. Kabul edilen bu Nizamnâme kamuoyundaki büyük beklentilere rağmen tam olarak uygulanamadı. Bunda hükümetin gerekli ödenekleri vermemesi de etkili oldu. Gerçi yirmi beş adet derslik açılmış, ancak öğretmenlerin maaş alamamasından dolayı eğitim yapılamamıştır. Bunun üzerine yapılan tartış-

¹⁸² Arzu Güldöşüren, "Bilinmeyen Bir Medrese Islahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve Islah Risalesi" *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, C.16 ,Sayı 31, 2011, s.211-220.

¹⁸³ Zengin, *a.g.e.*, s.94.

¹⁸⁴ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.3.

¹⁸⁵ Bulut, *a.g.e.*, s.45.

¹⁸⁶ Çelik, *a.g.m.*, s.40.

¹⁸⁷ Mustafa Şanal, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14, 2003, s.154.

malarda Evkaf Nazırı yeterince ödenek olmadan medreselerin ıslah edilemeyeceğini belirtmişti. Konya Mebusu Zeynelabidin Efendi ise, hükümeti medreselerin elindeki vakıflara el koymakla suçlamıştı¹⁸⁸.

Sonuç olarak Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nin, Konya ve hatta Osmanlı eğitim tarihinde özel bir yeri vardır. Zira bu medrese, Mehmet Bahaeddin'in üç oğlu Zeynelabidin, Rıfat ve Ahmed Ziya tarafından tasarlanan, ıslah edilmiş modern bir medrese düşüncesinin hayata geçirildiği yerdir. Üçü de Nakşibendi olan kardeşler, bu medresede klasik İslam ilimlerinin yanında, modern batı bilimlerinin de okutulmasını planlamışlardır. Başkent İstanbul'da medreselerle ilgili tartışmaların sürüp gittiği, yönetimin, özellikle ulema ve talebelerden gelen medreseleri ıslah taleplerini henüz karşılıksız bıraktığı bir sırada, Konya'da, yeni kurulan Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyeti Hayriye'si, ilk önemli modern medrese projesini gerçekleştirmiştir¹⁸⁹. Aşağıdaki bölümde Konya Islah-ı Medâris-i İslamiyesi kapsamlı şekilde ele alınacaktır.

¹⁸⁸ Adem Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", Vakıflar Dergisi, Sayı:41, 2014, s.134.

¹⁸⁹ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi*..., s.180-181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA ISLAH-I MEDÂRİS-İ İSLAMİYE MEDRESESİ

Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi olarak bilinen Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye veya kısaca adı Islah olan medrese XX. yüzyılın başlarında Konya'da yapılan orta öğretim ve yükseköğrenim dönemini kapsayan bir özel okul teşebbüsüdür¹⁹⁰. Devlet desteğinden mahrum tamamen halkın ve belli başlı kişilerin desteği ile yapılan ve tek gayesi ilim, irşat ekseninde kaliteli/nitelikli nesil yetiştirmektir. Osmanlının var oluş mücadelesi verdiği dönemde eğitim sisteminin yok olduğu zamanda özel bir teşebbüs tarafından eğitimde reform hareketlerine değinilecektir. Aşağıda medresenin kurulma aşaması, medreseye yardımda bulunanlar, Nizamnâmeleri, eğitim sistemi, müştemilatı, müderrisleri, Islah'ın önemi ve Islah ile alakalı birtakım siyasi olaylar anlatılacaktır.

3.1. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye'sinin Kurulması

Konya Islah-ı Medâris kurulmadan önce Nizamnâmeleri hazırlandığı ve dönemin kanunlarına uyularak Cemiyet-i Hayriye kurulup bu cemiyet adı altında faaliyet yaptığı bilinilmektedir. Paşa Dairesi'ndeki deneyim ve insan gücünden yararlanmaktadırlar. Paşa Dairesi üzerine kurulup onun vakfiyesinin devamıdır. Islah adına vakfiye mevcut değildir. Paşa Dairesi Vakfiyesi'nin gelirlerini de kullanmaktadır¹⁹¹. Daha önce deneyimleri olan üç kardeş Islah-ı Medâris-i İslamiye adından bir cemiyet kurup bu cemiyete bağlı bir özel eğitim-öğretim kurumu kuracaklardır. Aşağıda cemiyetin nasıl kurulduğuna ve cemiyetler kanununa değinilecektir.

3 Ağustos 1909'da Cemiyetler Kanunu çıkarıldı. O zamana kadar örf ile kurulmasına izin verilen cemiyetler, kanunla kurulabilecekti. 8 Ağustos 1909'da,

¹⁹⁰ Islah ile ilgili kısa bir değerlendirme; <https://www.yuzaki.com/2018/04/islah-i-medaris-konya-tecrubesi/>, son güncelleme 08 Haziran 2018.

¹⁹¹ Ebubekir Paşa Dairesi Medresesi Vakfiyesi Hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defteri No: THR-00271, Dosya No:00004, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defteri No: MH-00937, Dosya No:00844.

1876 Anayasası'na eklenen 120. maddeyle Osmanlıların, hakk-ı içtimaa malik oldukları belirtildi. Bu maddede: "Kanun-i Mahsusasına tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakk-ı içtimaa maliktir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamıyet-i mülkiyesinin ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükümeti tağyir ve kanun-i esasi hilafına hareket ve anasır-ı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim ve ahlak ve adap-ı umumiyeti mukayyit cemiyetler teşkili de memnudur", denilmekteydi. Bu düzenlemeye göre, bölücü ve ahlaka aykırı cemiyet kurulması yasaklanıyor, cemiyet kurmak için izin almaya gerek görülüyor, fakat kurulduktan sonra hükümete bildirilmesi emrediliyordu. Bu cemiyetlere üye olabilmek için yirmi bir yaşında olmak gerekiyordu, yıllık aidat miktarı ise yirmi dört altını geçmiyordu. Bu kanuna göre, cemiyetlerin gayrimenkul mal edinebilme hakları sınırlı tutuluyordu. 1909 senesinde çıkarılan Cemiyetler Kanunu, 28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanununun yayımına kadar yürürlükte kaldı. Islah-ı Medâris açılmadan önce yukarıda zikredilen cemiyetler kanununa göre "Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye'si" adıyla bir cemiyet kurulmuştur¹⁹². 30 Eylül 1909 tarihli Maşrık-i İrfan gazetesinde şöyle denmektedir: "*Bir emri hayra teşebbüs. Mahza Medâris-i islamiyenin ıslah ve terakkisi niyet-i halisesiyle Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye'si namıyla memleketimizde bir cemiyet tesis edilmiş matbaamızda bu emri hayra delaleti maal-iftihar kabul etmiştir. Gelecek nüshamızda Nizamnâmesi, iştirak eden zevatı kiramın esamisi ianenin miktarıyla birlikte ilan olunacaktır. Cenabı hak muvaffak buyursun.*"¹⁹³

¹⁹² İsmail Bilgili, "Bekir Sami Paşa Nakşibendi Halidi Zaviyesinin Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesine Dönüşümü Bağlamında Nakşibendiliğin İlmi Hayata Tesiri ve Zaviyenin Para Vakfiyesi" İstanbul, 2016.

¹⁹³ Maşrık-i İrfan 30 Eylül 1909.

Meşrik-i İrfan
30 Eylül 1909

MEŞRIK-İ İRFAN
8 Teşrinisani 1909

194

Muhammed Bahaeddin Efendi, çocukları Zeynelabidin, Rıfat ve Ahmet Ziya Efendilere Konya'da böyle bir medrese kurulması tavsiyesinde bulunur. Islah-ı Medâris-i İslamiye, kısaca Islah II. Meşrutiyet'in verdiği hürriyet havası içerisinde, 1909 yılında Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyeti Hayriye'si tarafından Ebubekir Sami Paşa Medresesi üzerine kurulmuştur¹⁹⁵. Konya'daki bu girişim, medreselerin yeniden yapılanma çalışmalarında devlet yönetime model olmuştur. Zira Konya Islah-ı Medâris 'in Nizamnâmesi 1909 yılında, "*Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi*" ise 1910 yılında yayımlanmıştır¹⁹⁶. Konya'daki model medrese eğitimine 1909 yılında başladığı halde hükümet bir benzerini Konya'dakinden etkilenecek "*Darü'l-Hilafeti'l-Aliye Medresesi*" ismiyle İstanbul'da ancak 1914 yılında açabilmiştir¹⁹⁷.

Medreselerin ıslahı konusunda XIX. yüzyılda aralarında Zeynelabidin Efendi'nin de bulunduğu âlimlerden müteşekkil bir komisyon kuruldu. Komisyon, öğrencilerin problemleriyle ilgilenecek, medreselerin yönetim işlerini takip

¹⁹⁴ 30 Eylül Meşrik-i İrfan gazetesi için geniş bilgi için bkz: Hakan Aydın, "*II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-i İrfan*", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, 2007, s.36.

¹⁹⁵ Uz ve Doğan, *a.g.m.*, s.196., Ebubekir Sami Paşa Medresesi üzerine kurulurken su icrası hakkında Zeynelabidin Efendi'nin arzuhali için bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOE), BEO, No:1088044, H-27-04-1336.

¹⁹⁶ Arabacı, *a.g.e.*, s. 479- 480.

¹⁹⁷ Kerim Sarıçelik, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010, s. 246.

edecekti¹⁹⁸. Komisyon pek başarılı olmasa da Konya'da bir modern medrese kurulması fikri oluştu. İşte bu komisyon sayesinde Zeynelabidin Efendi edindiği bilgiler sayesinde Konya'da bir medrese kurulmasını kararlaştırmıştı. Toplumun her tabakasının medreseye destek çıkması amacıyla önce "Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyeti" adı altında 1909 yılında bir dernek kuruldu. Dernek bünyesinde "Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye" medresesi kuruldu. On yedi maddelik ilk Nizamnâmesi Konya valiliğince onaylanarak medrese fiilen eğitim öğretim hayatına başlamıştır¹⁹⁹. Medrese devletten herhangi bir yardım almadan tamamen özel teşebbüsün öncülüğü ve halkın desteğiyle oluşmuştur. 8 Ekim 1909 tarihli Meşrik-i İrfan gazetesinden öğrendiğimiz kadarıyla medreseye âlim, bürokrat gibi devrin önemli kişileri yardım etmişlerdir. Kuruluşunu tam olarak tamamlayan medrese, Paşa Dairesi medresesinin öğrenci potansiyelinden istifade etmesiyle birlikte yaptığı imtihanla öğrencisini yeniden tespit etti ve 9 Kasım 1909 Salı günü tedrise başladı²⁰⁰.

Cemiyetin cazibesi, dönemin önde gelen ulema, tüccar ve siyasetçilerinin büyük teveccüh ve desteğini kazanacak kadar yüksekti. Cemiyete üye olanlar arasında büyük müfessir Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942), Konya mebusu Sâlim Efendi ve 1920'de şeyhülislam olan Mustafa Sabri gibi şahsiyetler bulunuyordu. İktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası'nın soğuk baktığı proje, buna rağmen İstanbul'da geniş yankı uyandırdı. Başkentte yayınlanan İkdâm gazetesi, Konya'da açılan yeni medreseyi, bütün İslam âlemi için çok önemli bir girişim olarak değerlendirdi²⁰¹.

¹⁹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),Yıldız Perakende Umum Vilayet,:32/74;47/74.

¹⁹⁹ İsmail Bilgili, "*Osmanlı Son Dönemi Nitelikli Din Adamı Yetiştirme Projesi Bir Örneği Olarak Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi*", Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2013 Konya, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, Konya, 2016, s. 72-73.

²⁰⁰ İsmail Bilgili, *a.g.m.* s.70.

²⁰¹ Sarıkaya, *Osmanlı Dönemi*..., s.181.

Islah-ı Medâris mührü: "Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye'si"

3.1.1. Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyetinin Kurucuları

Islah- ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye'si kurucuları: ²⁰²

1- Müsevvit faziletli Mehmet Efendi ²⁰³

2- Ulemadan Ağrılı Mustafa Efendi²⁰⁴

3- Faziletli Mehmet Tosun Efendi

4- Muhaddiszâde faziletli Hasan Efendi²⁰⁵

5- Şeyhzâde faziletli Rıfat Efendi²⁰⁶

6- Demir tüccarından Hacı Mehmet Efendi

7- Burhanzâde Hacı Mustafa” ²⁰⁷

²⁰² Yeni Asya 29 Eylül 1971 tarihli gazete için bkz: İ. B.B. Atatürk Kitaplığı Arşivi, Kayıt: 8/463, Grup no: 10291274, demirbaş no:0235.

²⁰³ Bozkırlı Sarı Müsevvit, s. 1920; Bakınız: Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri Ve Velileri*, Alagöz Yayınları, Konya, 1995, s. 299.

²⁰⁴ 1922 yılında vefat etmiştir. Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri Ve Velileri...*, s. 330.

²⁰⁵ 1940 yılında vefat etmiştir. Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri Ve Velileri...*, s. 390.

²⁰⁶ Muhammed Bahaeddin Efendi'nin oğludur. 1920 yılında idam edilmiştir.

²⁰⁷ Meşrik-i İrfan, 8 Teşrinisani 1909.

3.1.2. Islah-ı Medâris'in Kurulmasında Katkıda Bulunanlar

Bu kuruculardan sonra Konya'da Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin ilk temelini atıp cemiyete iştirak eden kimselerin isim listelerini ve medreseye aylık ya da bir defaya mahsus yaptıkları yardım miktarlarını listeler halinde 3 Teşrinievvel 1909'dan başlayarak belirli aralıklarla 21 Mart 1910 yılına kadar Meşrik-i İrfan gazetesinde yayınlanmıştır²⁰⁸. Buradaki amacın ne olduğunu ve gerekçesi, sebebini aşağıda kısaca anlatılacaktır.

Burada mebus, ayan, şeyh, mahkeme başkanı, müftü, tüccar vs. olması hem nüfuzlu kişilerin destek verdiği hem de halktan destek görüp yapılan bir reform hareketi olduğunun kanıtıdır. Meşrik-i İrfan gazetesinde yayınlanan isimler hem medresenin kurulmasında halktan destek gördüğünü hem de halkın eğitime ve reforma verdiği desteğin kanıtıdır. Devletten bir kuruş bile destek almadan yapılan bu hareket gerek ilme verilen katkı gerekse Konya'nın sosyal yapısından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Islah kapandıktan sonra bu liste Islah'a muhalifler tarafından yardım edenlerin tahkikata uğradıkları görülmüştür. Meşrik-i İrfan²⁰⁹ Gazetesinden tespit edebildiğimiz listelerde, genel olarak sürekli yardım edeceklerini ifade eden kimselerin yardım miktarları toplamda 1.294 kuruştur. Bir defaya mahsus olarak yardım edenlerin bağışları ise toplamda 4.968 kuruştur. Bu listelerde 157 şahsın yardımda bulunduğu görülmektedir. Islah'ın gelir kaynakları bunlarla sınırlı kalmamış Paşa Dairesi'nden kalan bazı vakfiyelere de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla yardım ve vakfiye gelirlerin yetmemesi sonucu Islah'ın yönetimi eğitim, temizlik, idari gibi bazı işleri gönüllük esasına göre yürütme kararı aldığı görülmüştür.

Paşa Dairesi'nin devamı niteliğinde olan bu medrese Paşa Dairesi'nden kalan para vakıfları ve Paşa Dairesi'nin işlettiği daha sonra da Islah'a geçecek olan 8

²⁰⁸ Meşrik-i İrfan, 4-11 Teşrinisani 1909.

²⁰⁹ Meşrik-i İrfan Gazetesi için bakınız: Taner Özcan, "Meşrutiyet Dönemi Konya Basınına Bir örnek Meşrik-i İrfan Gazetesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim dalı, Konya, 2008.

dükkâna da söz sahibi olacaktır. Yukarıda Islah'a yardım edenlerin yanında Islah'ın gelirlerini bu para vakfı ve 8 dükkânda oluşturmakta idi²¹⁰.

3.2. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin Nizamnâmeleri

Dönemin siyasi, idari ve sosyal yapısını iyi bilen medrese idaresi belirledikleri hedefe ulaşmak için ilk önce Nizamnâme hazırlamışlardır. Nizamnâmeler hazırlanırken halkın desteğini almaya özen göstermişlerdir. Islah-ı Medâris Cemiyeti yayınladığı iki Nizamnâme ile hem medresenin idari yapısını hem de eğitim sistemini tespit etmekteydi. On yedi maddelik ilk Nizamnâme ile Islah'ın resmen kurulduğunun ilanı iken her iki Nizamnâme ile Islah'ın amacı, eğitim sistemi, müfredatı gibi konularda bilgi sahibi olabilmekteyiz. Nizamnâmeler dönemin kanunlarına göre hazırlanmış olup, resmi onay alındıktan sonra yürürlüğe girmişlerdir. Her iki Nizamnâme de Meşrik-i İrfan gazetesinde yayınlanmıştır²¹¹. Meşrik-i İrfan²¹² gazetesi Islah'ın adeta yayın organı olup Islah ile alakalı bir şey olduğu durumunda halkı bilgilendirmek için ilanlar yayınlamaktadır. Burada amaç halkın desteğini almak ve Islah'ın adını duyurmasını sağlamaktır. Aşağıda yayınlanan iki Nizamnâme detaylı bir şekilde incelenecektir.

a) Birinci Nizamnâme

On yedi maddelik ilk Nizamnâme 4 Ekim 1909 Pazartesi günlü Meşrik-i İrfan gazetesinde "*Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye namıyla tesis eden Cemiyet-i Hayriye'ye mahsus Nizamnâmedir.*" başlığıyla yayınlanır²¹³. Bu Nizamnâme kısa ve öz olarak medresenin kurulma temelini atmak ve halkı bilgilendirmek için hazırlanmıştır. Nizamnâme ile medreseye öğrenci alımından ziyade derneğin ekonomik ve idari yapısını belirlenir ve Islah-ı Medâris-i İlmiye

²¹⁰ Arabacı, a.g.e., s.492-493.

²¹¹ Meşrik-i İrfan, 3 Teşrinievvel 1909; Türk Anadolu Vakfı, *Hacı Veyiszade Islah-ı Medaris-i İslamiye Üniversitesi'nin Nizamnamesi (1909-1917)*, Konya İl Müftülüğü Hacı Veyiszade Yaşatma Derneği, Konya, 2013, s.3-10; Arabacı, a.g.e., s.497-498; Bilgili, a.g.m., s.75-78, Mustafa Özdamar, *Hacı Veyiszade*, İstanbul, 1993, s. 501-512.

²¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MUI.No:4-5.

²¹³ Bu nizamnâme 7 Ekim 1909 Perşembe günü tarihli Meşrik-i İrfan gazetesinde yeniden yayınlandı ve İkdâm gazetesinin 28 Eylül 1325 tarihli nüshasında da yayınlandı.

adıyl a anılan medrese kurulma aşamasına geçmiş olur. Burada medresenin sağlam temeller üzerine kurma amacı olduğu ve geçmiş hatalardan ders çıkarıldığını gözlenmiştir.

Nizamnâmenin birinci maddesinde derneğin samimi niyetle kurulduğu amacından sonra derneğe yardımlar konusuna değinilmektedir. Yardımların alt sınırları tespit edilmiştir. Altıncı madde de derneğin gelir ve giderlerinin takip sorumluluğu ile ilgilidir. Derneğin gelir ve gider masrafları veznedara yüklenmiştir. Nizamnâmenin yedinci maddesi ise özel ders ile alakalıdır. Belli bir seviyeye kadar gelen iyi halli başarılı öğrencilerin imtihanla seçilip sabah derslerini de aksatmayacak şekilde özel ders almalarına imkân sağlamaktadır. Bu madde, kabiliyetli öğrencilere kendini geliştirme imkânı tanımaktadır. Islah-ı Medâris Medresesi ferdi farklılığa önem vermek suretiyle istidatlı/kabiliyetli öğrenciler için özel bir program düzenlediğini gözlenmiştir. Bu programa dinleyici olarak katılmak isteyenlere de memnuniyetle izin verilmektedir. Tabi dinleyiciler yönetim kurulunun belirledikleri kurallara uyma zorunluluğu vardı.

Sekizinci madde ile öğrenim süresini belirlemekte ve öğrenim süresini en az dokuz ay²¹⁴ olarak belirlenmekte idi. Islah öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılaması için her öğrenciye ihtiyacını karşılaması için burs verilmesi kararlaştırılmaktadır. Fakat her öğrenciye burs verilmeyecektir. Çünkü bazı öğrencilerin ihtiyacı olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Islah buna da çözüm üretmiştir. İhtiyacı olmayan öğrencinin almadığı burs da medrese geliri olarak kaydedilmektedir. Böylece medreseye gelir sağlanmaktadır. Burs miktarı da medresenin gelirine göre artırılıp azaltılabilmektedir.

Medresede ders saatlerinin düzenlenmesi ve imtihan komisyonların kurulması karar vermesi ve belirli bir düzen oluşturmaları için Nizamnâme de yönetim ve eğitim kurulları kurulması karara bağlanmıştır. Komisyonun sene içinde üç defa toplanacaktır. Bunlardan ikisi hususi ve üçüncüsü ise sene sonunda genel yapacağı

²¹⁴ İkinci nizamnâmenin dokuzuncu maddesi ile öğrenim süresi hakkında "sekiz aydan az olamaz" kaydı getirilir.

sınıf imtihanlarıdır. Islah da ceza ve ödöl yöntemi uygulanmaktadır. Ödöl yöntemi olarak Islah'da sınıf imtihanlarını geçme hakkı elde eden öğrenciler uygun bir hediye verilecektir. Yönetim kurulu ayrıca sınıftaki düzenden sorumlu idi. Öğrenciler arasındaki sorunların giderilmesinde yönetim kurulu ilgilenmekteydi. Öğrenci sayısının artırılıp azaltılmasında ve sınıfların belirlenip düzenlenmesinde de yetkili kılınıyordu.

Islah'da sonradan açılan hazırlık sınıfı ilke sene imkânsızlık sebebiyle hazırlık sınıfı olmaksızın eğitime başlamıştı. Nizamnâmeden öğrendiğimiz kadarıyla öğretmenlere maaş verilemeyeceği, fakat fahri olarak görev alan öğretmenlerin maaşlı öğretmenlere nispetle daha fazla özenle çalışacağı kanaatine yer verilmektedir. Nizamnâmede medresede çalışan görevli ve hizmetlilere ilk zaman maaş verilemeyeceği sonradan imkânlarla göre maaşlı bekçi tutulabileceği beyan edilmektedir. Nizamnâme, yardım makbuzlarının takibi ve harcama yerlerinin tespiti için sıkı denetim getirmektedir. Görüldüğü gibi medrese için en önemli olan şey gelir tespiti Islah'da sıkı bir denetime tabi tutulmuş olup eğitim sistemi/idari yapısında da boşluk bırakılmamıştır.

Islah'ın birinci yani ilk Nizamnâmesinin analizini kısaca yapmak gerekirse 17 maddelik bu Nizamnâme üç kardeş (Zeynelabidin Efendi, Rıfat Efendi, Ahmet Ziya Efendi) ve Islah'ın yönetim kadrosu ile birlikte hazırlanmıştır. Dönemin eğitim sistemini iyi tespit eden Islah'ın kurucuları yapmak istedikleri reform hareketini fiiliyata geçirmek için ilk önce kuruluş Nizamnâmesini hazırlamışlardır. Bu Nizamnâme ile kurulan Islah, Paşa Dairesi Vakfiyesi üzerine kurulmuş olup Paşa Dairesi Vakfiyesi'nin gelirlerine de sahiptir. Bu Nizamnâme ile genel çerçeve çizilmiştir. Daha sonraki yani ikinci Nizamnâme ile çerçevenin içi doldurulacaktır.

b) İkinci Nizamnâme

Birinci Nizamnâme daha çok idari ve ekonomik yapıyı belirlemek için hazırlanmıştı. Fakat ikinci Nizamnâme daha çok Islah-ı Medâris'in hangi amaçla

kurulduğu, eğitimi nasıl yürüteceği, müfredatı vs gibi konulara açıklık getirmesi için yayınlanmıştır. Islah-ı Medâris'in eğitim faaliyetlerini hangi amaç ve ne şekilde yürüteceğini teoride gösteren önemli bir belgedir. Medresenin neden başarılı olduğunu anlamak için maddeleri tahlil edildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Islah'ın iyi anlaşılması için ikinci Nizamnâme aşağıda detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Kırk üç maddelik olan bu Nizamnâme birinci Nizamnâme yayınlandıktan sonra "*Konya'da Müteşekkil Islah-ı Medâris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriye'sinin İdaresi Altında Bulunan Medârise Mahsus Nizamnâmedir*" başlığı altında on iki sayfa olarak Meşrik-i İrfan Matbaasında basılarak yayınlanır²¹⁵. Herkesin okuması ve bilgi sahibi olunması için yayılıp okunulması istenildiği gayesi vardır. Çünkü Nizamnâmenin maddeleri tek tek açıklanıp Meşrik-i İrfan gazetesinde ilan edilmiştir. İkinci Nizamnâmede eğitim öğretim açısından önemli olan maddeler şunlardır:

İlk Madde: Eğitim ücretsizdir. Devlet desteğinden tamamen mahrumdur. Özel bir eğitim kurumu olan Islah'ın gelirleri yukarıda kısaca değinilmiştir. Hem özel eğitim kurumu olup hem de devletten ve öğrencilerden hiç bir maddi talepte bulunmadan eğitim-öğretimde başarı göstermesi günümüz açısından değerlendirecek bile kayda değerdir.

İkinci maddede: Medresenin asıl kurulma amacı ve eğitimle ulaşmak istediği gaye/hedef yer alır. Nitelikli/tam donanımlı olarak din adamı yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu hedefe ulaşmak için İslam terbiye ve eğitiminin yayılmasıyla yüksek bir medeniyetin kurulması gösterilir. Bu medeniyetin kurulması için talebenin ilim ve ahlak bakımından donatılıp mevcut medeniyet seviyesi üzerine çıkarılmasını ve mezun olduktan sonra da Allah rızası dışında bir şey gözetmeksizin vaktinin tamamını karşılıksız olarak eğitim öğretim için feda etmeyi gaye edinmesini istemektedir. Talebe alımında da bu yetenekte olanlar tercih edilir, maddesi konulmuştur. Cemiyetin medrese açarak talebenin eğitilmesiyle hedeflediği tek bir amaç vardır. O da; Allah rızasıdır.

²¹⁵ BOA, DH, İD, 1331-2a-13, 132/14; İbrahim Konyalı Kütüphanesi Arşiv no: 3505; TAV , a.g.e., s.6-8; Arabacı, a.g.e., s.497-498; Bilgili, a.g.m., s.75-78.

Madde üç: Burada eğitime devamlılık söz konusu olup bazı yaptırımlar söz konusudur. Burada on yıl eğitim zorunlu hale getirilmiş olup belirlenen süreden önce çıkan talebeye bazı yaptırımlar getirilmiştir. Bir amaç belirlenmiş olup talebe belirlenen amaç gereği tahsilini bitirinceye kadar medreseye devam edeceğine dair söz verecek, mezun olmadan ayrılırsa medresede kaldığı her ay için bir mecdiyeden az olmamak üzere tazminat ödeyecektir (Bazı istisnalar söz konusu olduğu görülmüştür sağlık vs gibi). Bu tazminatı ödeyeceklerine dair velilerinden girişte usulüne uygun senet alınacak, gerektiğinde kefalete bağlanacaktır. Böylece medrese hem talebelerin aileler tarafından takibi hem de ekonomik yaptırım ile devam/takibi sağlamıştır.

Madde dört: Eğitimde yaş sınırı belirlenmiştir. Belirli bir yaş sınırı getirilmiştir. Talebinin yaşları askere alınmada problem oluşturmaması için on beşten büyük olmayacak. O dönemde medrese öğrencilerin askere alınma problemi idareciler ile medreseler arasında sıkıntı olmaktaydı. Islah yönetimi bu probleme kısmi çözüm getirmekte olduğu görülmüştür.

Madde beş: Sağlık şartları belirlenerek, bu şartlara göre öğrenci alımı sağlanmıştır. Talebe sağlam olması şartı getirilmiştir. Dönemin en büyük sorunu olan sağlık ve salgın hastalık ile mücadele de Islah'ın çözüm üretme yoluna gidilmiştir. Talebinin aşı belgesi olacak ve herhangi bir hastalığı bulunmayacak.

Madde altı: Öğrenci alımı ile ilgili ve öğrencinin çalışkanlığı ile alakalı bazı şartlar getirilmiştir. Alınacak talebe Kuran-ı Kerim'i tecvide uygun ve Türkçeyi güzel okur olmalı, müderrisin anlattıklarını günü gününe not defterine geciktirmeden yazabilecek. Bu madde ile derslere devam/takip yöntemi ile talebinin dersler ile ilgili olması ve talebinin ders kontrolü sağlanmaktadır. Kur'an hafızı olmak, kayıtta tercih sebebi sayılacaktır.

Madde yedi ve sekiz: Giriş imtihanı ile alakalı bazı uygulamalar söylemektedir. Giriş imtihanı için idare tarafından müderris ve eğitimcilerden beş

kişilik bir komisyon seçilecek. Alınacak talebe miktarı hiçbir zaman kırkı geçmeyecektir. Buradaki amaç medresede bir yığılma olmaması için ve mezunlara istihdam oluşturulmasıdır.

Madde dokuz ve madde on bir: Eğitim süresi belirlenmektedir. Bayram tatili ve imtihan günleri hariç yıl içinde eğitim süresi sekiz aydan aşağı olmayacaktır. Öğrencinin boş kalmaması için tatil günlerinde gereken tedbirler alınacaktır. Medresenin eğitim süresi on yıldan aşağı olmayacaktır. Tatil günlerinde öğrencinin yapması gerekenler söylenmektedir.

Madde on: Özel öğrenci veya açık öğretimle alakalıdır. Dışarıdan dinleyici olarak derslere devam etmek isteyen iyi halli (derslerde düzeni bozmayan) talebe alınabilecek. Fakat dershanenin genişliği, düzenine dikkat edilerek oturacakları yer tespit edilecek. Dinleyici talebe, müderris ve müdürün takdiri ile seçilecek, kendilerine ayrılan yerde edeplice oturup anlatılanları dinleyecek. Bu talebelerden imtihanla başarılı olanlar layık oldukları dershaneye idare heyeti kararıyla kabul olunacaktır. Bu maddeden anlaşıldığına göre medrese hem örgün hem de açık öğretime imkân tanımakta, açık öğretime devam edip başarılı olanlara örgün eğitim imkânı sunulmaktadır.

Madde on iki: Medresenin eğitimle alakalı bazı kurallarını belirlemektedir. Eğitim ve öğretimde birliği sağlamak için talebe, tartışmasız, dört yıl bütün dershanelerde birer daimi müderrisin gözetimi altında bulunduktan sonra medrese odalarına yerleştirilecektir. Bu madde ile talebenin eğitim/öğretim yatılı olup gerektiği zaman 24 saat eğitim gördükleri anlaşılmaktadır.

Madde on üç: Medresenin yönetimi ile ilgilidir. Medrese idaresini şekillendirmektedir. Medresenin yönetim ve idari kısmı belirlenmektedir.

Madde on dört, on beş ve on altı: Talebe ve müderrisin temizlik görevi, sınıfın düzeni, sınıftaki soba hakkındaki sorumluluklarından bahsetmektedir.

Madde on yedi: Devamsızlıkla alakalıdır. Medreseye devam önemli şartların önde geleni hatta medreselerin ruhu yerinde kabul edilir. Bu yüzden devama son derece riayet edilecek talebe velileri de öğrencilerin dershaneye devamını sağlayacaktır. Veliler, devamsızlık yüzünden medreseden çıkarılan talebe için tazminat verecektir. On sekiz, on dokuz ve yirminci maddeler devam devamsızlık usulünü belirlemektedir. Devamsızlık konusunda zamanla bazı istisnalar olduğu görülmüştür.

Yirmi birinci maddede, talebenin edep ve ahlakı ile ilgili olup aralarındaki bağı kuvvetlendirmeyi amaçlamışlardır. Talebenin ibadet alışkanlığı kazanması, sünnet ve adaba uyması amacıyla namazların cemaatle camide eda edilmesi yer almaktadır. Yirmi ikinci madde talebenin sünneti yaşamaya alıştırılması gereği, özellikle de İslami sembollerden selamı hürmetle vermesi hakkındadır.

Aşağıdaki maddelerin eğitim-öğretimin düzenini sağlamak için atılan reformlardandır:

Yirmi üç, yirmi dört, yirmi beş, yirmi altı, yirmi yedi ve yirmi sekizinci maddeler talebenin dersi takip usulü hakkındadır. Madde yirmi dokuz ise derslerin zamanı hakkında bilgi vermektedir. Dersler bir saatten az olmayacaktır.

Madde otuz: Dersler belirlenen vakitlerde müzakere yoluyla daimi müderrisler tarafından tekrar ettirilecektir. Madde otuz bir ise, derslerde tutulan notlar perşembe gününe kadar temize geçilecek, daimi müderrisler tarafından denetlenecektir. Burada dersin tekrarı ve talebenin dersle alakası sağlanmaktadır.

Derslerde çalışma yöntemi olarak son madde olan madde otuz iki talebeyi sırf ezberci yapan yöntemlerden kaçınması gerektiğini söylemektedir.

Aşağıdaki maddeler daha çok disiplinle ve bazı yaptırımla alakalıdır:

Madde otuz üç: Öğretici ve öğrenci ile arasındaki sınırı belirlemek için hazırlanmıştır. Müderrisler, talebenin hafif göreceği bütün hal ve durumlardan, talebe ile laubali olmaktan, ders arasında dersle ilişkisi olmayan hikayeler anlatmaktan, ders düzenini terk edip usul dışı ders göstermekten, mesleğin adap ve talimatına uymamak gibi şeylerden sakınmalıdırlar.

Otuz dört, otuz beş, otuz altı ve otuz yedinci maddelerde sınıf geçme imtihan usulleri belirlenmekte, sınıf geçme için beşten aşağı not olmaması şartı getirilmektedir. Madde otuz sekiz ise, özürsüz iki yıl üst üste kalan talebenin, dershaneden kaydı silinecektir. Ders dinleme titizliği, izin almadan konuşmak, tartışmalara karşı birtakım yasaklar getirilmiştir. Ders notlarının temize geçirilmesinde sıkı takip vardır. Görev doğru ve şevkle yapılmalı, ezbercilikten kaçınılmalıdır. Otuz dokuz ve kırkinci maddeler imtihana alınma esaslarını belirlemektedir.

Kırk bir ve kırk ikinci maddeler talebenin disiplinsizlik göstermesi halinde uygulanması gereken cezaları açıklamaktadır.

Madde kırk üç: Bir nevi diploma ile alakalıdır. Verilecek belgenin içeriği hakkında bilgi vermektedir. Son senede, imtihanı başarıyla tamamladığını ispat edenlere, nakli ve şer'i ilimler müderrisi tarafından, eski ve güzel usul üzere, silsile-i rivayati (hoca silsilesini) içeren bir icâzetname verilecektir. Bu icâzetnameye diğer müderrisler tarafından okuttukları ilimler ile hak ettiği derece ve imtihanda aldığı notlar yazılıp altı mühürlendikten sonra idare heyeti tarafından tasdik olunacak, özel törenle de talebeye teslim edilecektir.

Islah-ı Medâris 'in on seneyi tamamlayan başarılı talebeye vermeyi planladığı mezuniyet belgesi, mektep ve medrese mezunlarına verilen diploma ve icâzetnameyi tek bir belgede birleştirecek özellikteydi. Islah'ın geliştirerek vermeyi düşündüğü icâzetname, notlarıyla beraber dersleri içeren transkripsiyon belgesini kapsadığı gibi ders veren tüm hocaların onayını gösteren imzalarını da kapsamaktaydı. Islah, en az

on yıl olarak belirlediği eğitim süresini tamamlayıp mezun verebilseydi geliştirdiği mezuniyet belgesi ile bir yeniliğe imza atacaktı.

3.3. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin Müştemilatı ve Eğitim Sistemi

Islah-ı Medâris'in kuruluş, müştemilatına, programına, öğretim-eğitim metoduna yetiştirdiği öğrencilerin bir sonraki dönemdeki başarılarına bakıldıkça Islah'ın başarısı anlaşılacaktır. Bu yüzden Islah'ın gerçek başarısı anlaşılması için aşağıda Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin müştemilatı ve Islah-ı Medâris'te verilen eğitim-öğretim metodu ele alınacaktır.

3.3.1. Müştemilatı

Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye aşağıdaki hizmet müştemilatına sahipti;

Aşağıda daha detaylı bir şekilde anlatılacak olan Islah'ın eğitim- öğretim amaçlı kullandığı konferansların verildiği ve öğrenci çalışmaların sunulduğu seminer salonu, imtihanların ve önemli kişilerin konuşma yaptıkları büyük bir salon, daha çok kurucuların sayesinde kurulan kütüphane, fizik ve kimya laboratuvarı, namazların cemaatle kılındığı mescit, Ali Kuşçu'nun yaptığı ve teorik gök bilimi dersinin verildiği "Bakır Gökküre" ile Hindistan'dan getirtilen resimli taş baskı "Süllemül Eflak" adlı kitap. Ayrıca Türkler tarafından saatin bulunuşunun izah edildiği "Rub irtifa" tahtası da medrese bünyesindeydi. Fakat tüm bu yapılar günümüze kadar gelmiş değildir. Dönemin siyasi baskısına maruz kalan bu kuruma ait hiç bir eser günümüzde mevcut değildir.

-Mescit: Islah-ı Medâris, açıldığında medresenin mescidi vardır. Bu mescit Paşa Dairesi'nden kalmıştır. Daha sonra Sanayi Mektebi ile arsında (medreseliler ve mektepliler arasında) mescit kavgası olsa da mescidin onarımı için valilikçe ödenek ayrılıp mescidin ortak kullanılması sağlanmıştır²¹⁶. Bu mescidin önünde Tokat eski mebusu ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Rüştü ezan okumaktadır. Müderris evinde kalan Rıfat Efendi İbrahim Rüştü Efendiye her gün

²¹⁶ Arabacı, a.g.e., s.483.

uyandırmaktadır. Rıfat Efendi'nin evinin bir kapısı, medreseye açılmaktadır. Rıfat Efendi buradan medreseye girerek, sabah namazına talebeleri kaldırmakta, sonra ezan okunarak medrese mescidinde cemaatle namaz kılınmaktadır. Cemaatle namaz kılmaya medrese yönetimi özen gösterdiği anlaşılmaktadır²¹⁷. İbrahim H. Konyalı'nın hatıralarından anladığımıza göre ufak bir mescit olmayıp cemaatle namaz kılınan ve mescit ile müderris evi arasında giden bir yol vardır. Müderris bu yoldan mescide gitmekte ve talebeleri sabah namazına kaldırmakta idi²¹⁸.

-Kütüphane: Islah-ı Medâris-i İslamiye zengin bir kütüphaneye sahiptir. Islah-ı Medâris kurulduğunda kütüphanesi mevcuttu. Islah'ın kurucularından olan üç kardeş (Zeynelabidin Efendi, Rıfat Efendi ve Ziya Efendi) babalarından devraldıklarını yeni yayınlarla zenginleştirerek büyük bir kütüphane kurmuşlardır. Bu üç kardeş kütüphane kurulmasında hem önemli rolü olmuş hem de kütüphanenin kurulması önemine dikkat çekmişlerdir. Kütüphaneden talebeler de faydalanmaktadır. Üç kardeş, kütüphanesiz ilmin ve eğitim kurumunun temelsiz binaya benzettikleri için kütüphanenin kurulması için özverili davranmışlardır. Bu üç kardeş medresenin kütüphanesi olmasına ve kütüphanenin zengin kaynakları olmasında büyük faydaları vardır. Kütüphane günümüzde yoktur. Kitapları da yağmalanmıştır. Bazı kitapları 1962 yılında yakınları tarafından Yusufağa Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır²¹⁹. Medresenin kütüphanesindeki kitapların muhtevasına ise felsefe, müzik, spor, tarih, coğrafya gibi birçok kitap mevcut olup maddi ilimlerle ilgili kitapların olması diğer medreselerden farklı olduğunun başka bir kanıtıdır²²⁰.

-Konferans Salonu: Yeri ve mimarisi hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız Islah'ın konferans salonunda önemli kişilerin konuşması, Islah'ın öğrencilerin imtihanları vs. yapıldıkları bilinmektedir. Konferans salonu nerde ve ne zaman yapıldı tam olarak bilgiye sahip değiliz. Mustafa Sabri Efendi, imtihan

²¹⁷ Arabacı, a.g.e., s.483-484.

²¹⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, "Konya'da İslam Üniversitesi", Yeni Asya Gazetesi, 2 Ekim 1971.

²¹⁹ İsmail Bilgili, "Osmanlı Son Dönemi Nitelikli Din Adamı Yetiştirme Projesi Bir Örneği Olarak Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi", Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2013 Konya, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, Konya, 2016.

²²⁰ Arabacı, a.g.e., s.485-486.

dönemlerinden birinde medresenin bahsedilen salonunda konferans verir. Ancak önemli şahsiyetlerin konuşma yaptıkları yer olarak tespit etmekteyiz²²¹.

-Laboratuvar: Medresede, döneminden farklı olarak bir de laboratuvarı mevcuttur. O dönemde bunlara pek önem verilmemesine rağmen Islah akli ilimlere de değer verdiğinin göstergesidir. Laboratuvar da astronomi dersleri ve bu derslerin araçları bulunmaktadır. Konyalı'nın hatıralarında astronomi ile ilgili sorular sorulduğuna ve astronomi dersinde Türklerin saati bulmak için kullandığı Rubu tahtasını kullandıklarını bilmekteyiz. Kimya hanesi ve fizik laboratuvarı bulunmaktaydı²²². Ayrıca talebeye, yıldızlar ve burçlar; Alaaddin Tepesi'nden ve bazen minare şerefelerinden gösterilip öğretilmektedir²²³.

-Müderris Evi: Paşa Dairesi'nden kalan müderris evi hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Müderris evinde sırasıyla Hacı Himmet Efendi, Bahaeddin Efendi ve Zeynelabidin Efendi oturmuştur. Daha sonra müderris evinde 1920 Ekim'ine kadar oturan müderris, Rıfat Efendi'dir. Rıfat Efendi, bu evde otururken, Islah-ı Medâris'in açık olduğu sıralar, öğrencilerini medreseye gelerek sabah namazına kaldırmıştır. Zira müderris evinden medreseye geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Islah ile bu ev de yıkılmıştır²²⁴.

-Şadırvan ve bahçesi: Siyasi ihtirasa kurban gidecek olan bu yapı Islah'ı görkemli gösteren ilgi çekici hale getiren yapılar arasında değerlendirilmekte idi. Islah-ı Medâris'de Roma döneminden kalma bir lahit olduğu kaynaklarda geçse de gerçekte var olduğu tam olarak tespit edilememiştir. İçi su dolu, çevresine musluklar takılmış, abdest almak için faydalanılan şadırvan; som ak mermerden yapılmıştır²²⁵. Mescit ile şadırvan arasında bir de bahçe olup ağaçlar olduğu söylenmektedir.

²²¹ Arabacı, *a.g.e.*, s.486.

²²² Islah-ı Medaris-i İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi tarafından, usul-ı cedide üzere tedrisat icrası için tesis edilecek kimyahane binasına ödenek ayrılması hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, No:3773-282950, Maliye; 278528, H-24-06-1328.

²²³ İbrahim Hakkı Konyalı, "*Konya'da İslam Üniversitesi*", Yeni Asya Gazetesi, 30 Eylül 1971.

²²⁴ Arabacı, *a.g.e.*, s.487.

²²⁵ İ. Hakkı, Konyalı "*Konya'da İslam Üniversitesi*", Yeni Asya Gazetesi, 29-30 Eylül, 1-2 Ekim 1971.

-Matbaası: Medresenin diğer medreselerden farklı kılan bir yönü de medreseye ait matbaasının ve yayın organının bulunmasıdır. Islah kurulmadan önce kurulan Meşrik-i İrfan Konya'da yayın faaliyeti yapan üçüncü sivil gazetedir²²⁶. Meşrik-i İrfan'ın yeri Şerafettin Camii'nin yanındadır²²⁷. Islah-ı Medâris'in bünyesinde bulunan matbaada gazete, dergi, kitap ve benzeri yayınlar basılırdı. Medrese adeta gazetecilik enstitüsü gibiydi. Öğrenciler medresenin yayın organı haline gelen Meşrik-i İrfan'da makaleler yazmaya teşvik edilirdi. Meşrik-i İrfan Islah'ın matbaasında basılırdı. Bu matbaa günümüzde mevcut değildir. Islah ile birlikte matbaa da yıkılmıştır²²⁸.

3.3.2. Eğitim Sistemi ve Müfredatı

Yukarda da görüldüğü üzere Islah-ı Medâris Nizamnâmesi medrese eğitim-öğretimi yeniden düzenlemeği amaçlayan inkılap çapında bir düzenlemeyi amaçlamaktadır. Öğrenciyi pasif alıcı-ezberci zihniyetten kurtarıp aktif üreten zihniyete getirmeyi amaçlamıştır. İdare de baskıcı totaliter değildir. Disiplin ve derslere devam takip hat safhadadır. Ders programı çağın ihtiyaçlarına göre belirlenmiş olup başarılı öğrencileri alt sınıflara hoca yaparak hücre sistemi kurmuştur. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye, ilmi bir bütün olarak düşünerek müfredatında din ilimleriyle birlikte fen ve sosyal bilimlere de yer veren lise ve üniversite seviyesinde özel bir eğitim-öğretim kurumudur. Islah'ın ders programı ve müfredatı günümüze liste halinde bir belge olarak ulaşmış değildir. Ancak dönemin gazeteleri, o dönemle ilgili hatıra ve incelemelerden elde ettiğimiz bilgilere ve günümüze ulaşan, yaşayan Islah'ın kurucularının akrabaları tarafından verdikleri bilgilere göre Islah-ı Medâris'in ders programı ve müfredatı hakkında bilgi olunmaktadır. Ayrıca Islah ile birlikte o dönemde Selanik, Kayseri vs gibi yerlerde yapılmak istenen reform hareketlerden de yola çıkarak ders müfredatı gibi konularda benzerlik açısından bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır.

²²⁶ Islah'ı Medâris'in yayın faaliyeti ve Konya basını için bkz: Arabacı, a.g.e., s.489-492.

²²⁷ İsmail Bilgili, "Bekir Sami Paşa Nakşibendi Halidi Zaviyesinin Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesine Dönüşümü Bağlamında Nakşibendiliğin İlmi Hayata Tesiri ve Zaviyenin Para Vakfıyesi" İstanbul, 2016.

²²⁸ İsmail Bilgili, "Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi Müfredatı", Tefekkür Dergisi, 2013.

-Medresenin Eğitim Programı

Islah'ın eğitim programına tam olarak ulaşmak mümkün olamamıştır. Islah'ın yayın organı olan Meşrik-i irfan da öğrencilerin yazdıkları makalelerde, hatıralarda ve Islah ile bağı olan kişilerin anısında öğrendiklerimiz kadarıyla bilgi sahibi olunmaya çalışıldı. Bahaeddin Efendi'nin izinden giden oğulları Bahaeddin Efendi'nin yapmak istediği ama yapamadığı tekke, batı ilimleri ve medreseyi bir arada birleştirip bir eğitim sistemi yapma projesini üç kardeş fiiliyata geçirecektir²²⁹. Tam olarak yerli ama aynı zamanda batılı olma olarak değerlendirilen bu proje hakkında aşağıda daha detaylı şekilde anlatılacak olan Islah'ın eğitim programı hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Dönemi eğitim sisteminden sistematik olarak pek fark görülmemiştir. Fakat zamanla işleyiş ve uygulama yönünden fark görülmüştür. Döneminden farklı olarak eleştiri konusuna sebep olan birinci sınıfta dini ilimleri koymaması idi. Dönemine göre bu uygulama çok eleştiri alması radikal bir karar olduğunu ortaya çıkardı. Islah'ın ders programı ve dersleri hakkında fazla bilgiye sahip olamasak da kendisinden sonra gelen Darü'l Hilafeti Aliyye medreselerine ilham kaynağı olduğu ve orada gösterilen derslerden yola çıkarak Islah'ın nasıl bir ders metodu-müfredatı uyguladığı hakkında az-çok bilgi sahibi olunabilir. O dönemdeki medreselerde verilen eğitime baktığımızda alet ilimleri ve yüksek ilimler denilen bilim dalları görülürdü. Medreseye ilk gelen öğrenciye Arapça öğretmek için, önce sarftan, "Emsile" okutulur, bunu sırayla "Maksud", "İzzi" ve "Merah" takip ederdi. Islah'da bu farklı olmuştur. Aşağıda tablo halinde Islah'ta gösterilen dersler ile derslerin işleyiş metodu gösterilmiştir.

DERSLER	Hazırlık sınıfı	1. Sınıf	2. Sınıf
Kur' an-ı Kerim	var	yok	var
İlmihal	yok	yok	var
Tarih-i İslam	yok	var	yok

²²⁹ <http://www.mbirekul.com/?p=611>, son güncelleme 08 Haziran 2018.

Arapça	var	yok	var
Türkçe	yok	var	yok
Hesap	yok	var	yok
Coğrafya	yok	var	yok
Hendese	yok	var	yok
Hüsn-i Hat	yok	var	yok
Sarf-ı Osmani	yok	yok	var
Hüsnü Hat	yok	yok	var
Tecvit	yok	yok	var
Edebiyat-ı Osmani	yok	var	yok
Farisi	yok	var	yok
Malumat	yok	var	yok
Mükaleme	yok	yok	var
Sarf-ı Arabi	yok	yok	var

Sonraki sınıflarda okutulan dersler ve hocalar hakkındaki bilgilerimiz aşağıdadır;

Burada dikkat çekilmesi gereken konu her biri kendi alanında ihtisaslaşmış olan hocaların kendine has öğretim metodu uygulamalarıdır. Fakat bunu yaparken Islah'ın asıl gayesi dışına çıkmamışlardır. Kur'an-ı Kerim, Kıraat ve Tecvit; Hacı Veyis Efendi, Ali Rıza Kudsi Efendi, Cebir, Fizik, Kimya ve Kozmografya (Astronomi); Ahmet Ziya Efendi, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Feraiz, Tefsir; Ahmet Ziya Efendi, Hadis; Abdullah Tanrıkulu, Ahmet Ziya Efendi, Mantık; Rıfat Efendi, Arapça; Mısır Ezher Üniversitesinden getirtilen Beyşehirli Ömer Lütfi Efendi, Hacı Veyiszâde Mustafa Sabri Efendi, Ali Rıza Kudsi Efendi, Ahmet Ziya Efendi, Fransızca; Ermeni asıllı bir hoca efendi, Hikmet (Felsefe, Ahlak); Ahmet Ziya Efendi, Mevalid (Biyoloji); Ahmet Ziya Efendi'nin girdiği düşünülmektedir, Hat; Hasan Kudsî Efendi, Osmanlı Edebiyatı; Manisa Yenişehirli Ahmet Kemal Bey,

Akaid; Fahri Efendi, Ali Rıza Kudsi, Abdullah Tanrıkulu, ilmi Ahlak ve Ulumu Diniye; Ali Rıza Kudsi Efendi, Beden Eğitimi; Alaattin Tepesinde yapıldı²³⁰.

İslah-ı Medâris'te öğrencinin günlük öğretim programı da pedagojik esaslara uygun tanzim ve icra edilmiştir. Talebeye 24 saat esasına göre eğitim programı hazırlanmıştır. Onların ikindi sonu ve gece mütalaaları ile sabah ders öncesi sürdürülen özel ders müzakere ve tekrar zamanları olmakta idi. Öğretmenler kademelendirildikleri için, herkesin görevi de ayrı ayrı idi. Öğrenci ile gece okulda birlikte kalmak için hocalar arasında nöbetler konulmuştur²³¹. İslah-ı Medâris programına din ilimleriyle beraber akli (müspet) ilimleri de ilave etmişti. İslah diğer medreselerden farklı olarak astronomi dersi vermektedir²³². Astronomi dersini İslah ikinci sınıfta vermiş olduğunu tespit etmekteyiz. Astronomi dersi, İslah'ta sıradan bir ders değildir. İbrahim Hakkı Konyalı'nın ve bazı kaynaklardan öğrendiğimize göre Ali Kuşçu'nun küresi artık İslah'da idi²³³. Türkler tarafından saatin nasıl bulunduğu gösteren Rubu tahtası ile ders yapıldı. Türkçeden başka en az üç dil öğrenilmesini hedefleyerek yabancı dil eğitimine önem veren medrese Arapça eğitim yapmayı İslami ilimleri en iyi şekilde öğrenmek için ve Batı'da gelişen bilim ve tekniğin takip ve tercümesi amacıyla da en az bir yabancı dil öğretmeyi amaçlamıştır. İlk sene imtihanla seçtiği öğrencilerle birinci ve ikinci sınıfını oluşturmuştur²³⁴. İslah'ta verilen eğitimin asıl amacı Allah rızası olmakla birlikte, Eğitimi tamamlayan talebeyi İngiltere'ye göndermek daha sonra ise İngiltere Cambridge üniversitesini bitirenlerden Çince veya Japonca öğrenenleri Çin ve Japonya'da İslam'ı yaymak için görevlendirmek, Hristiyan ve Yahudi din adamlarıyla ilmi münazaralar ile İslam'ın hakikatlerini söyleyerek insanlığı aydınlatmak son olarak devlet kadrolarına İslah'tan öğrenciler yerleştirmek²³⁵. Spor dersleri ise cuma günleri Alaaddin tepesinde kılıç-kalkan, güreş, cirit gibi dersler yapılmıştır. Bu dersin önemini hatıralarda

²³⁰ İsmail Bilgili, "Konya İslah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi Müfredatı", Tefekkür Dergisi, Konya, 2013.

²³¹ Koçkuzu, a.g.e., s.84-85.

²³² <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/konyada-ilim-hayati-ve-medreseler/>, son güncelleme 28 Mayıs 2018.

²³³ Bilgili, a.g.m., Tefekkür Dergisi, Konya, 2013.

²³⁴ Bilgili, a.g.m., s.70.

²³⁵ Arabacı, a.g.e, s. 509-511.

öğrendiğimiz kadarıyla I. dünya harbinde askeri tâlim olarak görülmekte ve savaşta faydası olduğu düşünülmektedir²³⁶.

Günümüze ulaşan belgelerden tespit edilen bu dersler dışında okutulan muhtemel diğer dersler hakkında net bilgi olmamakla beraber hoca kadrosunun uzmanlık alanlarıyla bağlantılı olarak fikir yürütülebilir. Yukarıda sayılan hocaların dışında şu hoca efendiler de Islahı Medâris'te ders okutmuşlardır; Konya Milletvekili Zeynel Abidin Efendi, Konya Hukuk Mektebi müdürü Refik Kırış Bey, Kadir Şeyhzâde Ali Kudsi Efendi, Avukat Musa Kazım, İbrahim Hakkı Konyalı. Medrese yetenekli öğrencilerini sonraki yıllarda alt sınıflara hoca olarak görevlendirmiştir²³⁷.

-Öğretim Metodu

Medreselerin değiştirilmesi, iyileştirilmesi gerektiğini savunanların hemen hemen tamamı programlar vs. değiştirilirken, hatta onlardan daha önce medreselerin öğretim biçiminin değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Konya Islah-ı Medâris-i İlmiye medreselerin öğretim biçimini değiştirip öğrencilerin farklılıklarını gözetmiştir. Islah öğretim biçimini belli bir düzene bağlamakla kalmayıp bir fen bilimlerinden çeşitli dersler okutmaktadır. Dil öğretimine önem verip klasik usulle emsile-bina yöntemi ile değil berliç usulü ile öğretme yöntemi ile benimsemişti. Matabe adlı bir kara tahta parçası vardı. Talebe bununla birbirini kontrol eder, Türkçe konuşan arkadaşını tespit eder tahtayı ona verirdi. Matabeyi akşama kadar çıkaramayan öğrenci ertesi gün ya sınıfı süpürür ya da sınıf için gerekli malzemeleri taşırdı. Böylece Islah hem öğrencilerin kendi kendini takip etmelerini hem de gelişmelerini sağlamıştır²³⁸.

Medreseyi iyileştirmenin ilk adımlarından bir tanesi kayıt kabul sistemi idi. Medresenin baş eksiklerinden biri olan bu sistemi Islah bir düzene bağlayıp nitelikli öğrenci alması bu zamana kadar yapılmak istenen ama yapılmayan reform

²³⁶ İsmail Bilgili , "Osmanlı Son Dönemi Nitelikli Din Adamı Yetiştirme Projesi Bir Örneği Olarak Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi", Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2013 Konya, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, Konya, 2016.

²³⁷ <http://www.dunyabizim.com/portre/26201/konyada-ceragi-bugune-uzanan-bir-egitim-ocagi-islah-i-medaris>, son güncelleme 28 Mayıs 2018.

²³⁸ Bilgili, "Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi Müfredatı" Tefekkür Dergisi, Konya, 2013.

hareketlerin başında gelenlerindendir²³⁹. 2 Teşrinî Sani 1909'da öğrenci alımı için Meşrik-i İrfan'da ilan edilerek halka duyurulur. Bu ilandan sonra Konya'da Islah-ı Medâris'e öğrenci akını olmuştur. Fakat yeni öğrenciler için yer ve kapasite çok dardır. Açık kalan üç öğrenci kontenjanı için Cemiyet, Islah-ı Medâris'e öğrenci alımıyla ilgili olarak 22 Teşrinî Sani 1909'da şu ilan da bulunur: "Şehrimizde müteşekkil Islah-ı Medâris cemiyet-i muhteremesinin delaletiyle küşat edilen medresenin küçük sınıfına dehalet etmek üzere birçok talebe zuhur etmekte ise hal-i hazırdaki mahallin istiabından ancak üç talebenin daha kabul olunabileceği ve onların bil-müşabaka alınması takarrür ettiği hasebiyle talip olanların Çarşamba günü saat beş buçuk raddelerinde Muhaddis Dairesi'nde bulunmaları işar-ı vaki' üzerine beyan olunur" ²⁴⁰.

Islah'ın kabul imtihanını öğrencilerin anısından ya da günümüzde yaşayan akrabalarından kısmı olarak duymaktayız. Meşrik-i irfan da kabul sınav ile ilgili yayınlanan yayında yapılacak imtihan hakkında aşağıdaki bilgiye sahibiz:

-sûrat-i imla,

-Nahv-i Arabi,

-Metn-i Şemsiye derecesinde mantık,

-Telhis derecesinde Meani, Beyan, Bedi' ile

-Şerh-i Akait derecesinde İlm-i kelimadan tahsil-i iptidaiye görenlerin imtihanı gerek şahadetnameli olsun gerek olmasın imla ve kıraatinden icra olunacaktır.

Islahı Medâris'in eğitim-öğretimle ilgili genel politikası;

Medresenin bozulmasının ve sürekli kötüye gitmesinin nedenlerinden birisi öğretim- eğitim metotlarının olmamasıdır. Islah bunu başarmakla kalmamış fiiliyata

²³⁹ İsmail Bilgili, "Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi Müfredatı", Tefekkür Dergisi, 2013.

²⁴⁰ Meşrik-i İrfan, 22 Teşrinisani 1909.

geçirmiştir. Öğrencinin hiç boş vakti yoktur. Boş zamanlarında dersi tekrar etme ve notlarını temize geçmeleri istenmektedir. Bunun bizzat hocaları tarafından kontrolü sağlanmaktadır. Aslında Islah-ı Medâris'in eğitim-öğretimle ilgili genel politikasını Islah'ın yayınlamış olduğu iki Nizamnâmeden çıkarmak mümkündür. Toplam on yıl olarak tasarlanan eğitim-öğretim, ilk başta 9 ay düşünülen eğitim-öğretim bayram tatili ve imtihan günleri hariç yıl içinde 8 aydan aşağı olmayacak şekilde planlanmıştır, hazırlık sınıfı olacak (1909 yılında hazırlık sınıfı olmadığı görüle de daha sonraki yıllar hazırlık sınıfı mevcuttur.), iki defa özel ve sene sonunda bir kez genel sınav yapmak için, ders saatlerinin düzenlenmesi ve imtihan komisyonlarının oluşturulması için yönetim ve eğitim kurulları koyulacak, eğitim ücretsiz olup öğrencilerden hiç bir şekilde para istenmediği gibi uygun görülen öğrencilere burs da verilecektir²⁴¹. Ahlak eğitimine önem verilerek ibadet ve adap alışkanlığı kazandırılacak, öğrenci sınavla alınacak ve yaşları on beşten büyük olmayacak (Öğrencinin askere alımında problem olmaması için on beş yaşından büyükleri almamak uygun görülmüştür.), alınacak öğrenci Kur'an-ı Kerim'i tecvide uygun ve Türkçeyi gramer kurallarına göre okuyor ve hitabeti düzgün olacak, müderrisin anlattıklarını not defterine geciktirmeden gün içerisinde yazıp tekrar edilecektir.

Dışarıdan 'dinleyici' olarak derslere devam etmek isteyen iyi halli talebe alınabilecek, bu talebelerden imtihanla başarılı olanlar layık oldukları dershaneye idare heyeti kararıyla kabul olunacak. Bu maddeden anlaşıldığına göre medrese hem örgün hem de açık öğretime imkân tanımakta, açık öğretime devam edip başarılı olanlara örgün eğitim imkânı sunulmaktadır, eğitim ve öğretimde birliği sağlamak için talebe, tartışmasız, dört yıl bütün dershanelerde birer daimi müderrisin gözetimi altında bulunduktan sonra medrese odalarına yerleştirilecektir. Bu maddeyi uygulamak için birtakım cezai yaptırımlar söz konusu olmuştur. Talebeyi sırf ezberci yapan yöntemlerden kaçınılacaktır. Dersler bir saatten az olmayacaktır. Dersler belirlenen vakitlerde müzakere yoluyla daimi müderrisler tarafından tekrar ettirilecektir. Sınıf geçme için beşten aşağı not olmaması şartı getirilmektedir. Özürsüz iki yıl üst üste kalan talebenin, dershaneden kaydı silinecektir, son senede, imtihanı başarıyla tamamladığını ispat edenlere, nakli ve şer'i ilimler müderrisi

²⁴¹ <http://www.mbirekul.com/?p=611>, son güncelleme 08 Haziran 2018.

tarafından, eski ve güzel usul üzere, silsile-i rivayati (hoca silsilesini) içeren bir icâzetname verilecektir. Bu icâzetnameye diğer müderrisler tarafından okuttukları ilimler ile hak ettiği derece ve imtihanda aldığı notlar yazılıp altı mühürlendikten sonra idare heyeti tarafından tasdik olunacak, özel törenle de talebeye teslim edilecektir.

Eğitim ve Öğretim için genel politika belirlendikten sonra medresenin hedef/amaçları ve etkileri üzerinde durulacaktır:

Talebe alımından, devam-takip, öğretim metodu ve disiplini sağlama doğrultusunda çok yönlü ve derimi bir çalışmayı öngörmektedir. Özellikle eğitim hayatında talebeyi aktif hale getirmeyi amaçlaması, pasif alıcı/ezberci konumdan; araştırmacı ve fikrini söyleyici seviyeye yükseltmesi dikkatlerden kaçmamalıdır. Yönetimde idare baskıcı/totaliter değildir. Her fırsatta ama düzenli, prensipli olarak bütün öğretim kadrosunu medrese içi demokrasiyi geliştirecek şekilde işin içine katmakta, idare-eğitici işbirliği sağlanmaktadır. Seviyeli bir uyumun sağlanması, talebeye müspet etkide bulunacaktır²⁴².

Medresede öğrenim görüp alt sınıfların hocalığını yapan İbrahim Hakkı Konyalı'nın medresenin hedefiyle ilgili kanaatleri özetle şu şekildedir²⁴³:

Madde ve manayı birleştiren kültürlü İslam âlimleri yetiştirmek, Medreselere İslam'ın en kuvvetli çağındaki ruhu vermek, medreseleri ıslah etmek, İslami ilimleri ana kaynaklarından öğretmek. Bunun için de eğitimi Arapça yapmak, Batı'da gelişen bilim ve tekniğin takip edilmesi amacıyla Fransızca gibi en az bir yabancı dil öğretmek, Mezunlarını ilim ve ahlak bakımından üst seviyeye ulaştırmak, İslam ahlakının yaşanarak yayılmasını sağlamak, Eğitimi tamamlayan talebeyi İngiltere'ye göndermek. İngiltere Cambridge üniversitesini bitirenlerden Çince veya Japonca öğrenenleri Çin ve Japonya'da İslam'ı yaymak için görevlendirmek,

²⁴² Arabacı, a.g.e., s.506.

²⁴³ İsmail Bilgili, "Konya Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi Müfredatı", Tefekkür Dergisi, 2013; <http://www.tefekkurdergisi.com>.

Hıristiyan ve Yahudi din adamlarıyla ilmi münazaralarda bulunmak, İslam'ın hakikatlerini söyleyerek insanlığı aydınlatmak.

Bütün bu gayretlerin öğrenci üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiği ve eğitim öğretim faaliyetlerinin kalitesi Meşrik-i İrfan'ın Mart 1910 nüshasında da şu şekilde bahsedilmiştir; *"Muhterem ahâlimizin bu babda evvel ve ahir gösterdikleri hamiyet-i aliye ve muavanet-i dinderaneleri cidden sezavar-ı şükran olduğu gibi, talebe-i ulum efendilerin de meşhudumuz olan ikdam ve mesaisi mucib-i memnuniyettir. Geçenlerde icra kılınan imtihanlarda ibraz ettikleri ehliyet mesai-yi vakıanın boşa gitmediğini müsbittir. Ahal-i muhteremenin günden güne tezayüd eden muavanatı talebe-i ulumun bu gayretini daima tezyid edeceği tabiidir"*²⁴⁴.

Ali Ulvi Kurucu'nun Kahire'de iken Mustafa Sabri Efendi'den aktardığına göre Islah-ı Medâris hakkındaki görüşleri şu şekildedir; *"Islah-ı Medâris'i görünce, ruhum yandı... Senelerdir, tesis olunmasını, kurulmasını, açılmasını tasavvur ettiğim medrese açılmıştı... Talebeleri imtihan ettik. Çok iyi idiler. Sade eski medreselilerin anladığı gibi anlamıyorlar; kendilerinde ayrı bir ruh var. Ayrıca hesap, hendese, tarih, coğrafya filân da biliyorlar... O gün imtihan ettiklerimizden birisi Medine-i Münevvere'ye yerleşen Saatçi Osman Efendi idi. Hatırimda kalan bir diğeri de kütüphaneci Konyalı İbrahim Hakkı Efendi'dir"*²⁴⁵.

Islah'da bütüncül eğitim metodu uygulanmaktaydı. Yani öğrenciye beceri ve ahlaki davranışlarla öğretmeyi amaçlamaktaydı. Genelde dersler soru-cevap şeklinde genel tekrar veya tenkit ile olmaktaydı. Sınavlar Islah'ın cadde üzerindeki büyük salonda sunum şeklinde yapılmaktaydı. Islah yabancı dil öğretimine de önem vermekteydi. Öğrencilerin birden fazla dil öğrenmeleri için matabe denilen eğitim metodu uygulanırdı. Islah'ın bir ekol olmasında bu zamana kadar yapılamayan bir öğretim metodunu hayata geçirmesi etkili olmuştur. Islah'ta öğretimden çok eğitim/terbiye ve öğrenciyi şahsiyetli kılmağa yönelmiş bir ahlak ve edep sahibi eyleme çalışması olarak uygulanmıştır. Kısaca şunu söylemek mümkündür; öğrenci

²⁴⁴ Çelik, a.g.m., s.46.

²⁴⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu: Hatıralar I*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2015, s.172.

bu ilim yuvasında, sadece bilgi ile tanıştırılıp bırakılmamış, bilginin onda ahlak, kişilik ve hal olarak tecellisi ve Allah resulünün getirdiklerini eylemlerinde/ameli hayatında ve davranışlarında uygulama da öğretilmiştir. Uygulamada her hocanın ayrı bir görevle görevlendirildiğine bakılırsa, bu ferdilik, daha üst seviyede bütünü ve tamamı gözden geçirmeyi planlamıştır²⁴⁶. Devamdaki titizlik, şaşırtıcı seviyededir. Fakat amaç göz önünde bulundurulursa, talebe alımındaki dikkatli tutumla, devam takibindeki teyakkuz halinin; öğrenciyi, amaçlanan hedefe doğru hazırlamak için olduğu anlaşılabacaktır. Farklı bir ifade ile genel idare kurulu, idare, daimi müderris, diğer müderrisler olarak sıralanabilecek bir hiyerarşik sorumluluk silsilesi oluşturulmuştur. Yapılacak işler sıralanırken, sorumluluklar muallâkta bırakılmamıştır²⁴⁷. Bu eğitim ve öğretim sistemine sahip medrese diğer medreseler için eğitim sistemi açısından bir örnek teşkil etmiştir.

Özetle Nakşi postnişin ve müderrislerinin Osmanlı Devleti son dönemlerinde ve özellikle de Konya'da kurdukları medreseler ile burada verdikleri eğitim-öğretim sayesinde Nakşi tarikatın, Ehl-i Sünnet ve'l cemaat akidesine bağlılık, Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayatını ve uygulamalarını örnek almak ve şer'i normların getirdiği kurallara uymak şeklinde özetlenebilecek öğretisinin medrese ile tekkenin birleşimi olarak görmek mümkündür²⁴⁸.

3.4. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'de Görev Yapan Hocalar

Konya Islah-ı Medâris-i İlmiye'yi anlatırken hocaların ve öğrencilerin anlatılmasındaki amaç Islah'ın eğitim sistemini ve metodunu anlamak için kişilerin ilmi kişiliği-öğretme yöntemleri üzerinden Islah'ın çağı/dönemindeki medreselerden farkını anlamaya çalışmaktır. O dönemde belirli ve resmi bir eğitim-öğretim sistemi olmadığı için daha çok kişiler veya kurumlar üzerinde eğitim- öğretim sistemleri uygulanmaktadır. Bu yüzden kısada olsa Islah'ta görev yapan hocalara değinilme gereksinimi duyulmuştur. Özel teşebbüs olan Islah belli bir sistem üzerinde kurulmuş olup daha önce kurulmuş olan Paşa Dairesi'nin uygulamaya çalıştığı eğitim sistemin

²⁴⁶ Koçkuzu, *a.g.e.*, s.85.

²⁴⁷ Arabacı, *a.g.e.*, s.506.

²⁴⁸ Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 182-183.

devamı niteliğindedir. Islah'ın öğrencilerin seviyesine ve hayatta sergiledikleri bakıldığında Islah'ın gerçek değeri o zaman anlaşılacaktır. Islah şu an devam etseydi Şarklı ve tamamen yerli, modern bir eğitim kurumu olacaktı.

Islah'ın en büyük özelliği hoca kadrosundan kaynaklanmaktaydı. Her biri kendi alanında otoriter olan Islah'ın hoca kadrosu şöyledir:

Şeyhzâde Zeynelabidin Efendi, Şeyhzâde Rıfat Efendi, idareci konumundaydı ve öğrencilerle daha yakından, ilgileniyordu. Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi, eğitimin yükünü çekiyordu. Refik Bey, Konya Hukuk Mektebi müdürü. Hacı Veyis Efendi, Hadimli Fahreddin Kulu, Kadir Şeyhzâde Ali Sami (Yücesoy, Kadir Şeyhzâde), Ali Rıza Kudsi, Hacıveyiszâde Mustafa Efendi, Musa Kazım (Şerriye vekili ve Konya mebusu, avukat), Senirkentli Rıza, Ali Rıza Bey (Kiçimuslalı avukat), Bozkırlı Abdullah (Tanrıkulu) Beyşehirli Ömer Lütfi Efendi (Arapça öğretmeni), İbrahim Hakkı Konyalı, Ağrılı Tevfik Efendi gibi bilginler Islah-ı Medâris'de müderrislik yapıyorlardı. Fransızca öğretmeni bir Ermeni'ydi. Bu müderrislerin çoğu fahri olarak bu işi yürütüyor ve ücret almıyorlardı²⁴⁹. Islah-ı Medâris'de öğrencilerden bazıları 1951 yılında açılan Konya İmam-Hatip okulunda hocalık yapmışlardır. Burada yetişen öğrenciler ise 1962 yılında açılan Konya İlahiyat Fakültesinde hocalık yapmışlardır. Bu durum Islah'ın Konya'da bir ilim geleneği oluşturduğunun kanıtı sayılabilir.

Aşağıda Islah'ın hoca kadrosunun kısaca hayatları, ilmi kişilikleri tanıtılacaktır. Böylece Islah'ın yapmak istediği reform hareketleri daha iyi anlaşılabilir. Bu hocaların aldıkları eğitim ve hayatları kısmi de olsa eğitimde reform bağlamında bize ışık tutacaktır.

3.4.1. Mehmet Zeynelabidin Efendi (1869-1940)

Memiş Efendi'nin Konya Bekir Sami Paşa'nın; "Paşa Dairesi" denilen yerde müderrislik yapan Nakşibendi Tarikatı Şeyhi Bahaddin Efendi'nin büyük oğlu

²⁴⁹ Çelik, *a.g.m.*, s.46.

Mehmet Zeynelabidin, 1869 yılında Konya'da doğmuştur. Bazı kaynaklarda doğum tarihi olarak 1862 gözüktse de 1872 yılında doğan Rıfat Efendi ile arasında 3 yaş olmalıdır. Üç kardeşin en büyüğüdür. İlk tahsilini Konya'da babasının yanında, medrese tahsilini de İstanbul'da yapmıştır. Daha sonra; Babası Şeyh Bahaddin Efendi'den kendisine geçen Nakşibendi Tarikatı'nın Halid-i Kolu'nun şeyhi oldu²⁵⁰. Müderrisliğe, babasının hem müderris hem de şeyh olduğu Bekir Sami Paşa Medresesi'nde başlamıştır. Paşa Dairesi Medresesi'nin adı Zeynelabidin Medresesi diye anılmıştır. Zaten intisaplı olduğu Nakşibendi-Halidiye Şeyhliğini de babasının vefatından sonra üstlenir. Abidin Efendi, medreselerin ıslahı konusunda, babası gibi düşünmektedir. Fakat babasının düşüncesini fiiliyata, kardeşleriyle birlikte kendisi geçirmiştir. Islah-ı Medâris adı altında mektep ile medreseyi birleştirmişlerdir²⁵¹.

Konya mebusu olan Zeynelabidin zamanının çoğunu İstanbul'da geçirdiği için medreseye çok fazla vakit ayıramamıştır²⁵². 1911 yılına kadar İttihat ve Terakki Partisi'nin diğer mebuslarıyla birlikte hareket eden Zeynelabidin Efendi; Meclisten Konya'ya fazla tahsisat ayrılması için Konyalı, mebuslarla birlikte hareket etti. Şehirde valilik görevinde bulunan valilerle görüşerek çeşitli meselelerin halline yardımcı oldu. Konya'ya yapılan ek ödenek çalışmalarında da elinden geleni yaptı²⁵³. Hararetli bir gençlik döneminden sonra Zeynelabidin Efendi siyasete atılmıştır. Sivri dilli ve keskin zekâlı olması Zeynelabidin Efendi'nin okları üzerine çekmesine neden olmuştur. Hatay, Şam ve Beyrut'ta yaşadktan sonra Zeynelabidin Efendi 1940 yılında Medine'de vefat eder. Ölüm tarihi ve doğum tarihi hakkında kaynaklarda çeşitli tarihler geçmektedir.

²⁵⁰ Ahmet Atalay, *Nakşi Şeyhi Hürriyet ve İtilaf Fırkası Yöneticisi Konya'lı Mehmet Zeynelabidin Efendi: İslamiyet ve Meşrutiyet*, Damla Ofset, Konya, 1999, s.9.

²⁵¹ Arabacı, a.g.e., s.515.

²⁵² Bilgili, *Osmanlı Son Dönemi...*, s.79.

²⁵³ Atalay, a.g.e., s.10.

3.4.2. Mehmet Rıfat Efendi (1872-1920)

Bahaddin Efendi'nin ortanca oğlu Mehmet Rıfat Efendi, ağabeyi Abidin ve küçük kardeşi Efendilerle birlikte Islah-ı Medâris-i İslamiye'nin kurucularından ve müderrislerindendir. Yaşadığı dönemin şartları çerçevesinde iyi yetişmiş bir ilim adamıdır. Islah-ı Medâris'de mantık başta olmak üzere, akli ve nakli ilimler okutmuştur. Müderrisliği yanında medresenin idaresinde yetkili ve sorumluydu. Medresenin müderris evinde oturmuş ve gece gündüz talebeleriyle meşgul olmuştur²⁵⁴.

1872 yılında Konya'da doğmuştur. Babası ve amcasından icâzet almıştır. Birçok gazetede makaleleri yayınlanan Rıfat Efendi ömrü insan eğitmekle geçen, yumuşak huylu, politikaya karışmamış birisidir. Gerçekten fiilen bir siyasi partiye girmedigi gibi aleyhte ve lehte yazdığı, bilinen bir yazısı da bulunmamaktadır. Fakat aile içinde Delibaş olayında kurban verilen Rıfat Efendi olur. Yaygın kanaat, idam edilmesine kendisini çekemeyen bazı hocaların sebep olduğu yolundadır. Rıfat Efendi'nin Delibaş olayı ile ilgili evinden alınıp idam edilşinin şahidi olarak bilinen tek insan, Hâdimli Mehmet Vehbi Efendi'dir²⁵⁵. İbrahim Hakkı Konyalı Rıfat Efendi'nin idam edildiği tarih olarak 4 Aralık 1920 olduğunu söylemektedir. Cenazesi yakınları tarafından alınmış ve babasının kabri yanına gömülmüştür.

²⁵⁴ Ahmet Gürtaş, "*Şehzade Ahmet Ziya Efendi ve Kaside-i Daliyye'si*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, 1999, s.84.

²⁵⁵ Arabacı, *a.g.e.*, s.525.

Ahmet Ziya Efendi'nin Islah-ı Medâris'in önünde çekilmiş olduğu fotoğraf.

3.4.3. Ahmet Ziya Efendi (1874- 1925)

Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi aynı zamanda Nakşibendi- Halidi şeyhi Muhammed Bahaddin Efendi'nin oğlu olduğu için Şeyhzâde lakabıyla tanınırdı. Bahaddin Efendi'nin en küçük oğlu Ahmet Ziya Efendi 1874 tarihinde Konya'da

doğmuştur²⁵⁶. Annesi de Nakşi şeyhlerinden müderris Memiş Efendi'nin (ö.1852) hocası Ödemişli Hasan Kudsi Efendi'nin (ö.1834) kızı Ayşe Hanım'dır. Hz. Hasan'ın neslinden geldiği babası Muhammed Kudsi Efendi de meşhur mutasavvıf Mevlana Halidi Bağdadi'nin halifesidir. Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi iyi bir tahsil/eğitim görmüştür. Önce babası Bahaeddin Efendi'den sonra amcası Hasan Kudsi Efendi'den ders almıştır. Hasan Kudsi Efendi hem hocası hem amcası hem de dayısıdır. Eğitimini İstanbul ve taşrada tamamlıyım Paşa Dairesi Medresesi'nde müderris olmuştur. Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde özellikle İslam Hukuku sahasında verdiği eserler ve yetiştirdiği ilim insanlarıyla etkisi günümüzde halen hissedilmekte olan büyük bir bilgidir²⁵⁷.

Büyük ağabeyinden beş, ortanca ağabeyinden iki yaş küçüktür. Babası Mehmet Bahaddin Efendi ve amcası Hasan Kudsi Efendi'den yaptığı tahsil sonunda, usulüne uygun şekilde yazılı olarak icâzet almış ve kendi öğrencilerine verdiği icâzetlerde de hoca silsilesine bu iki hocasının isimleriyle başlamıştır. Daha sonra eğitim ve öğretimini geliştirmek için Konya dışına çıkarak, İstanbul'a gitmiştir. Tahsilini yaptığı dersler arasında, alet ilimleri ve ali ilimler olarak bilinen dersler dışında, fizik, kimya ve kozmografya dersleri de vardır. Nitekim Islah-ı Medâris'de bu derslerin hocalığını da yapmıştır. Ayrıca, Arapça ve Farsça'nın dışında, yabancı dil olarak Fransızca'yı da öğrenmiştir²⁵⁸.

Çevresindeki insanlar tarafından Ziya Efendi olarak bilinir. Ziya Efendi'nin ilmi, fikri, ahlaki ve siyasi karakterinin şekillendiği II. Abdülhamid devri, eğitim ve öğretim açısından ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde yeni okulların açılıp eğitimde yenileşme ve ıslah çalışmalarının atılım yaptığı bir dönemdir. Islah'ın yeni geliştirmeye çalıştığı eğitim anlayışı bir hayli farklıdır. Ziya Efendi ilim öğrenmede zihnin diriliğini savunarak bu anlayışın oluşmasında önemli bir katkısı vardır. Ziya Efendi hayatı boyunca akli ilimler ile nakli ilimleri bir arada verilmesi zarureti üzerinde durmuştur. Nitekim bunu önce babasını medresesi Paşa Dairesi'nde daha

²⁵⁶ Gürtaş, a.g.m., s.84.

²⁵⁷ İsmail Bilgili, "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi", Merhaba Akademik Sayfalar, C. 14, Sayı:8, 2014, s.99.

²⁵⁸ Gürtaş, a.g.m., s.85.

sonra Islah'da uygulamıştır. Hakim, savcı, avukat ve adliye memuru yetiştirilmesi ve hukuk dallarının birer bilim disiplini olarak teşekkül etmesi amacıyla 1880 yılında öğretim suresi 4 yıl olan "Mekteb-i Hukuk-i Şahane" açıldı. Ziya Efendi bu fakültede miras hukuku derslerine girdi²⁵⁹. Ahmed Ziya Efendi'nin günümüze intikal eden birkaç eseri bulunmaktadır. Bu eserleri daha çok Konya Hukuk Mektebindeki dersleri esnasında tutturduğu notların basımından oluşmaktadır. Özellikle miras hukukuyla ilgili okuttuğu "Emalil-Feraiz", "Ucaletü'l Feraiz", "Sülafe'tü'l-Feraiz" ve "Emali'l-Vesaya adlı eserleri Meşrik-i İrfan Matbaasında bastırılarak kitaplaştırılmıştır²⁶⁰.

Ziya Efendi müderrislik hayatını Islah'ın kapanış tarihi olan 1917 yılına kadar sürdürmüştür. Birçok müderrislerin aksine kalemini elden bırakmamıştır. Ziya Efendi, ömrü boyunca, akli ilimlerle naklî ilimlerin birlikte verilmesinin zarureti üzerinde durdu. Bu fikrini önce babasının müderrisliğini yaptığı Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nde, daha sonra ağabeyleriyle birlikte bu medresenin yerine inşa ettikleri Islah-ı Medâris-i İslamiye'de uyguladı. Edebiyatla da ilgilenen Ziya Efendi²⁶¹ Arapça, Farsça ve Türkçe birçok şiirleri vardır. Ziya Efendi Islah kapatıldıktan sonra eğitim- öğretim faaliyetlerine basın ve yayın organlarıyla devam ettikleri görülmüştür. Meşrik-i İrfan da başladığı yayın organ hayatına Anadolu, Hak Yolu ve İntibah da yazdığı eserler ile eğitim- öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. 11 Temmuz 1910 tarihli Meşrik-i İrfan gazetesinden öğrendiğimiz kadarıyla birçok öğrencisine icâzet vermiştir. 1920 yılında Mekke'ye göç etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Mekke'deki ulema tarafından sadaret makamına getirilmiştir. 1925 yılında orada vefat etmiştir.²⁶² Kaynaklarda Bedriye adında bir kızı olduğu ve 23-25 yaşlarında öğretmenlik yaparken İstanbul'da vefat ettiği geçmektedir.

²⁵⁹ İsmail Bilgili, "Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi'nin Hayatı ve 'Emalil-Vesaya' Adlı Eseri", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı:12, 2008, s.303.

²⁶⁰ Bilgili, *Bir Eğitimci Olarak...*, s.107.

²⁶¹ Abdullah Tanrıkulu'nun hocası Ahmet Ziya Efendi hakkındaki sözleri için bkz: Ali Osman Koçkuzu, *Bir Müderrisin Sürgün Yılları Abdullah Fevzi Efendi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 39.

²⁶² Gürtaş, *a.g.m.*, s.86-87.

3.4.4. Ali Rıza Kudsi Efendi (1880- 1956)

Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi'nin amcası ve hocası Hasan Kudsi Efendi'nin oğlu olan Kudsi Efendizâde olarak da bilinen Ali Rıza Kudsi Efendi 1882 yılında Konya'da doğdu. Babası Hasan Kudsi Efendi'den, amcası Muhammed Bahaddin Efendi ve amcasının oğlu Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'den dersler aldı. 1896 yılında Ahmed Ziya efendiden tam icâzet aldı²⁶³. Tarikat icâzetini de Zeynelabidin Efendi'den almıştır²⁶⁴.1896 tarihli icâzete göre Dini İlimler, Edebi Fenler, Tefsir, Hadis ile cüz'iyatü'l-mütedavilar, okuyup icâzet almaya hak kazanmıştır. Bu, aynı zamanda, adı geçen derslerin Ali Efendi tarafından okutabilmeye yetkilidir²⁶⁵. Mekke'de Ziya Efendi'nin vefatına şahit olmuştur.

Ali Rıza Kudsi Efendi medrese eğitimi yanında Rüştîye ve Daru'l-Muallimi'ne de devam ederek mezun olmuştur. 1909 yılına kadarki hayatını iyi bilmediğini Ali Rıza Kudsi Efendi 1909 yılında Yeğenoğlu Medresesi'ne beratla atanır. Fakat Yeğenoğlu Medresesi müderrisi Nuzumlı Hacı Hüseyin Efendi'nin 1908'de vefatından sonra oğulları Mehmet, Mustafa ve Abdullah ile aralarında anlaşmazlık çıktığı için bu medresede göreve başlayamadı. Çünkü medrese ve gelir kaynağı olan değirmen hakkında mülkiyet iddia eden Hüseyin Efendi'nin oğulları ile mahkemelik oldular. Hatta Ziyaiye Medresesi müderrisi Abdullah Efendi o dönemde Konya milletvekili olan Zeynelabidin Efendi'yi mahkemeye baskı yapmakla suçlayan ağır bir şikâyet telgrafını Sadaret (Başbakanlık) makamına gönderir. Dava Ali Rıza Kudsi Efendi'nin aleyhine sonuçlanınca medreseden ayrılmak için valilik makamına başvurur. Neticede Ali Rıza Kudsi Efendi 1909 tarihinden itibaren Islah-ı Medâris'e müderris oldu²⁶⁶.

²⁶³ Koyunoğlu müzesi, No:7271. Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Çelik, “Ali Rıza Kudsi Efendi'nin Islah-ı Medaris'e Atanışı”, Merhaba Akademik Sayfalar, C. 11, Sayı:1, 2011, s.4.

²⁶⁴ Mehmet Eminoglu, *Şeyh Muhammed Kudsi (KS) Memiş Efendi Hazretlerinin Tarihçesi*, Damla Ofset, Konya, 2007, s. 87-90.

²⁶⁵ Arabacı, a.g.e., s.532.

²⁶⁶ Çelik, *Ali Rıza Kutsi...*, s.6-7.

I. Dünya Savaşı'na katıldığı bilinen üç Islah-ı Medâris müderrisinden birisidir. (Diğerleri Ömer Lütî Efendi, Bozkırlı Abdullah Efendi) Çanakkale Muharebelerinde savaşmış, dumurdum kurşunu ile yaralanarak bir eli sakat kalmıştır. Çanakkale gazisi olan Ali Kudsi Efendi, harp dönüşü medresesini kapatılmış bulur. Ondan sonra medrese sahasındaki eğitim faaliyeti, hocası Ziya Efendi ile birlikte basın sahasına kayar. İntibah Gazetesi, 1920'de Delibaş olayından sonra, kapandığı gibi, kendisi de Konya'yı terk eder²⁶⁷. 1956 yılında Şam'da vefat etmiştir.

3.4.5. Bozkırlı Abdullah Efendi (1883- 1942)

Abdullah Fevzi Efendi, Bozkır'ın Hoca köyünde 1883 yılında doğdu. Babası Bozkır kadısı ve maden müdürü Abdullah Efendi ile Bozkırlı Muhammed Kudsi Efendi 'nin (1784-1853) kızı Fatma Hanım'ın oğlu, Üçpınar doğumlu Yusuf Efendi (v.1917)'dir. Annesi Memiş Efendi'nin kızı Havva Hanım'ın kızı Fatma Hanım'dır. Halis Başgeçmez (1895-1980) ve Mehmet Şamdan isimli iki erkek kardeşi ve Fatma Başar (v.1945), Hafize Şenel (v.1964) ve Havva Ustaoglu (v.1982) isimli üç kız kardeşi vardır²⁶⁸. İlköğrenimin ardından Paşa Dairesi'nde öğrenci iken açılan ve Paşa Dairesi'nin devamı olan Islah-ı Medâris'e girdi. Medresen aldığı eğitimle yetinmeyerek Daru'l-Muallimi'ne girerek diploma aldı. Abdullah Efendi, Konya'da Şeyh Hasan Kudsi (vf. 1919) ve Ahmed Ziya Efendi'den okuyarak icâzet aldı. İcazetinde belirtildiği üzere, Dinî İlimler, Edebî Fenler, Tefsir, Hadis ve Cüz'ıyyat'ta ders vermeye yetkilidir²⁶⁹.

I. Dünya Savaşı'nda Sina Cephesinde, Milli Mücadele Döneminde de Batı cephesinde savaştı. 1929 yılında Hasan Kudsi Efendi'nin kızı ile evlenmiştir. Bazı kaynaklarda 1922 olarak yazılsa da 1929 yılı olduğu düşünülmektedir. Abdullah Fevzi Efendi, Delibaşı isyanından sonra emniyet güçleri tarafından aranması sebebiyle hoca amcası Abdulhâlim Efendi ile zor şartlar altında arazide ve dağlarda yaşamak mecburiyetinde kaldı. (Tuzlukçu ilçesi taraflarında yaşadığı sanılmaktadır).

²⁶⁷ Arabacı, a.g.e., s.533.

²⁶⁸ Ali Ceylan, "Müderris Abdullah Fevzi Efendi'nin Hatıratı'nda Tuzlukçu I", Merhaba Akademik Sayfalar, C. 15, Sayı:24, 2015, s.370-371.

²⁶⁹ Arabacı, a.g.e., s.533.

Aftan sonra Konya merkez vaizliği görevine getirilmiştir. Merhum, Kapı Camii'nde vaazlarda vermiştir. 1940'lı yılların başında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü Arapça Mütercimi olarak çalıştı. Burada fazla kalmadı ve tekrar Konya'ya eski görevi olan merkez vaizliğine getirildi²⁷⁰. Bozkırlı Abdullah Efendi Diyanet arşivinde Abdullah Tanrıkulu adında özlük dosyası mevcuttur. ²⁷¹Abdullah Efendi, 1943 yılında geçirdiği bir kalp krizi sonunda vefat etti ve Hacı Fettah Kabristanı'nda toprağa verildi²⁷².

3.4.6. Ağrılızâde Tevfik Efendi (1881- 1932)

Islah-ı Medâris'in temel felsefesi ile uyumlu, dikkat çekici hocalarından birisi de Tevfik Efendi'dir. 1881 Konya doğumludur. Babası, Mevlana Medresesi müderrisi Ağrılı Mustafa Efendi'dir. İlköğrenimini, Arapça ve Feraiz'i babasında görmüştür. Konya, Uşak, İstanbul, Şam'da çeşitli Medreselerde okuyan Tevfik Efendi, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı ana dili gibi öğrenmiştir. Konya'ya döndükten sonra Islah-ı Medâris ve Askeri Rüştîye'nin Matematik, Ulum-ı Aliyye derslerine girmiştir. Islah'ın kapatılmasından sonra bir süre Akşehir'de öğretmenlik yapan Tevfik Efendi, Konya'ya döner. Konya'ya döndükten sonra geçimini manifaturacılıktan sağlar. Coşkun mizacı, güzel konuşması, ateşli hitabeleri; sağlıklı yakışıklı, düzgün kılık-kıyafeti ile çevresini etkileyen bir insan olan Tevfik Efendi'nin ermişliğine inanılmaktadır. Menemen olayında, Şeyh Esad Efendi'nin kendisine gönderdiği tasavvufla ilgili bir mektup ele geçtiği için tutuklanıp, mahkûm olur. Esad Efendi'ye bağlılığından dolayı önce Menemen'e götürülür. Küçük bir ifade değişikliği ile mahkumiyetinden kurtulması mümkünken Esad Efendi'yi müdafaa yolunu seçmiştir. Tevfik Efendi Menemen'den Ankara'ya nakledilir. Ankara Cezaevi'nde mahkumken 1932'de vefat eder²⁷³. Borçları ailesi tarafından ödenmiştir.

²⁷⁰ A. Osman Koçkuzu, *Çanakkale Cephesinde Bir Müderris: Abdullah Fevzi Efendi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.325.

²⁷¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), No: 725.

²⁷² Ceylan, *a.g.m.*, s.372.

²⁷³ Arabacı, *a.g.e.*, s.544.

3.4.7. Ali Sami Efendi (1879- 1960)

Kadiri şeyhzâde diye de bilinen Ali Sami Efendi Konya'da 1879 yılında doğmuştur. Kadiri şeyhzâde Ömer Efendi'nin oğlu Ziya Efendi'nin amcası ve hocası Hasan Kudsi Efendi'nin de damadıdır. Islah da Ali adında iki kişi vardır. Bunlar Ali Sami Efendi ile Ali Rıza Efendi'dir. Enişte-kayın olarak akrabalık bağına da sahiptirler. Çünkü Ali Sami Efendi, Ali Rıza Kudsi Efendi'nin kız kardeşi İsmet Hanım'la evlidir. İlköğrenimini babasından ve mahallesindeki Sıbyan mektebinde görüp, hafızlığını tamamlamıştır²⁷⁴. Daha sonra Paşa Dairesi'ne girerek eğitimini devam ettirir. Ali Sami Efendi Islah-ı Medâris'te talebe iken Konya Hukuk Mektebini de bitirerek Islah'ta ve daha sonra da Darü'l-Hilafeti'l-Aliye'de müderrislik yaptı²⁷⁵.

Ali Sami Efendi 1911'de, medrese eğitimini yaklaşık 32 yaşında iken bitirir. Burada Arapça, Farsça öğrenmiş ve icâzet almıştır. Islah-ı Medâris'te müderrislik yapan Ali Sami Efendi, iyi bir Kur'an öğretmeni, değerli bir bilim adamıdır. Tecvit ve kıraat ilimlerinin bütün inceliklerine vâkıftır. Usul ve makama aşına, sağlam bir hafızdır. Kur'an'ı güzel okur, dinleyeni "gaşyederdi". Islah-ı Medâris'te Ali Sami Efendi'nin özellikle bu yönünden faydalanılmış olmalıdır. Islah'ın kapatılmasından sonra Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi'nde 1 Ekim 1917 tarihinden itibaren Kur'an ve Ulum-ı Diniyye, Dinî Musiki (ilahi) hocalığı yapan Ali Sami Efendi, Darü'l-Hilafe'nin de 1924'te kapatılmasından bir gün sonra Konya İmam ve Hatip Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim ve İlahi Muallimliği yapmıştır²⁷⁶. Alaaddin Cami imam hatipliği görevini sürdürmüştür. 14.07.1944 tarihinde Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arapça Mütercimliği'ne tayin edildi. 26.5.1951 tarihinde Ankara Hacı Doğan Mahallesi imam-hatipliğine, 16.04.1952 tarihinde de Ankara Gezici Vaizliği'ne nakledildi. 16.04.1956 tarihinde de Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserler Aza Muavinliği'ne tayin edildi. 27.6.1958 tarihinde bu görevde iken

²⁷⁴ Arabacı, *a.g.e.*, s.534.

²⁷⁵ Bilgili, *Osmanlı Son Dönemi...*, s.87.

²⁷⁶ Arabacı, *a.g.e.*, s.534-535.

emekliye ayrıldı. Ali Sami Efendi 1960 vefat etmiş ve Abdülfettah Çavuş mezarlığında toprağa verilmiştir²⁷⁷.

3.4.8. Beyşehirli Ömer Lütfü Efendi (1882- 1966)

1882 yılında Beyşehir'in Budak Köyü'nde doğan Islah-ı Medâris'in önemli müderrislerinden birisi de "Beyşehirli Ömer Lütfi Ezheri" adıyla tanınan Ömer Lütfi Efendi'dir. İlk tahsilden sonra Antalya'da Dağıstanlı Ahmed Efendi'de okuyarak icabet alan Ömer Lütfi, bununla yetinmez. Mısır'a giderek el-Ezher'de okur. Muhammed Bahid Efendi'den özel dersler alır. Bu arada Mısır'daki el-Mukaddam Gazetesi'nde de makaleler yazar. Güçlü bir kaleme ve hitaba sahip olan Ömer Efendi aynı dönemde Konya'da Islah-ı Medâris açılmıştır. Yeni, modern usulde Arapça öğretilmesini sağlamak üzere, Arapça hocası olarak Mısır'dan getirtilir²⁷⁸.

Bir taraftan müderrisliğe devam ederken, diğer taraftan da Ömer Lütfi ve Ezheri mahlasıyla ilmi ve içtimai makaleler yazdı. Birinci dünya savaşının başlamasıyla yedek subay olarak askere alındı. Dört yıl Irak cephesinde bulundu. Bir ara da memleketinde nahiye müdürlüğünde bulundu. Ömer Efendi, çevresinde çok sevilen nüfuzlu bir şahsiyet olması dolayısıyla, işine gelmeyen bazı devlet görevlileri tarafından hükümete jurnal edildi. Bu dönem, pek çok hocanın takibata uğradığı bir dönemdi. Konya valisinin karşı çıkmasına rağmen Sivas'a sürgün edildi. Konya valisinin Sivas valisine yazmış olduğu mektup dolayısıyla, orada kendisine iyi muamele edildi. Geçimini sağlayacak iş kurmasına yardım etti. Memleketinde iki defa evlenen Ömer Efendi, Tekin soyadını almıştır ve bir kere de Sivas'ta evlendi²⁷⁹.

Hakkında çıkarılan af üzerine, 1938 yılında Beyşehir'e dönerek, "fahri vaiz" sıfatıyla hizmet verir. 1939 yılında başladığı Beyşehir Müftülüğünde yirmi yıla yakın çalışır. Buradan Konya Müftülüğü'ne 10.2.1959'da tayini üzerine Beyşehir'den

²⁷⁷ Hasan Demirbağ- Yüksel Onay, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Albümü 1924-2009*, C.1., Ankara 2010, s. 83.

²⁷⁸ Arabacı, *a.g.e.*, s.538.

²⁷⁹ Konyalı, *a.g.e.*, s.790.

ayrılır.²⁸⁰ 12.2.1959'da Konya Müftülüğü'ne başlayan Ömer Lütfi, Konya İmam-Hatip Okulu'nda Hacı Veyiszâde'nin vefatı üzerine açık kalan 7 saatlik Tefsir ve Fıkıh derslerine girer. Kısa süren Konya Müftülüğü'nden sonra açıklanmayan bazı nedenlerle, Tefenni'ye tayin edilir. Fakat o, rapor alarak gitmez. Bunun üzerine yeniden Beyşehir Müftülüğü'ne atanır (1962). Beyşehir'e yeniden tayininden (14.1.1962) bir gün sonra Ulukışla Müftülüğü'ne tayin edilir²⁸¹. Fakat oraya da gitmeyerek Beyşehir'de kalır. Bu son görevinden sorumluluğu altındaki demirbaş eşyaları teslim ederek 22.3.1966'da emekliye ayrılır²⁸². Emekliye ayrıldıktan 2 yıl sonra vefat ederek Beyşehir'de toprağa verilir. Konya'ya hizmeti müftülüğü ile sınırlı kalmamış, Ömer Lütfi Efendi İmam Hatip Okulu'nda Hacı Veyiszâde'nin vefatı üzerine açık kalan yedi saatlik tefsir ve Fıkıh derslerine girdi. Ezheri mahlasıyla çeşitli içtimai ve ilmi makaleler yazmıştır. Kendisi milli varlığa çok değer veren birisidir. Nitekim Beyşehir'deki bazı değerli tarihi kalıntıları Eşrefoğlu Camii'ne naklettirerek yok olmasına engel olmuştur.

3.4.9. Yenişehirli Ahmet Kemal Bey

Kaynaklarda Beyşehirli Ahmet Kemal Bey olarak geçse de bu tabirin yanlış olduğu yanlış okumadan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Manisa Yenişehirli doğumlu olup kendisi hakkında pek bilgi sahibi değiliz. Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi sahibi olmadığımız Yenişehirli Ahmet Kemal Bey Manisa'da İslam ve Ulûm gazetesini çıkarır. Daha sonra İzmir'e geçerek İttihat gazetesinin başyazarlığını yapar. Yenişehirli Ahmet Kemal Bey İzmir'den Konya'ya gelerek Konya'da İslah-ı Medâris'in edebiyat derslerine girdiğini tespit etmekteyiz²⁸³. Ahmet Kemal Bey çok yönlü donanımlı bir kişiydi.

Meşrik-ı İrfan gazetesinin en soluklu yazarıdır ve daha önce gazetecilik yapmıştır. Konya'ya gelen Yenişehirli Ahmet Kemal, 66. sayıdan 105. sayıya kadar 5 ay süreyle Meşrik-ı İrfan gazetesinde başyazarlık yapmıştır. Yenişehirli Ahmet

²⁸⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), No: 232372.

²⁸¹ ²⁸¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1991, s.89.

²⁸² Arabacı, a.g.e., s.539.

²⁸³ İsmail Bilgili, " Konya'da Örnek Bir Eğitim Müessesesi Ve Eğitimcisi (İslah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi Ve Ahmed Ziya Efendi)", Hamiş, Ed: Mustafa Yıldırım, Konya, 2016, s. 30.

Kemal Bey bu dönemde 30 başmakalesi yayınlanmıştır. Ahmet Kemal başyazarlığı²⁸⁴ süresince tüm yazılarını kendi adıyla yayınlamıştır. Ahmet Kemal gazeteciliğinin yanında eğitimciliği de vardır. Konya'da bulunduğu sürece Hukuk Mektebi öğrencilerine konferanslar da veren Ahmet Kemal, Konya Islah-ı Medâris'inde Edebiyat-ı Osmaniye öğretmenliğini de yürütmüştür²⁸⁵. Ahmet Kemal'in Manisa'da ikamet etmekte Ali Haydar isminde bir kardeşi vardır ve bu kardeşi ağır hastalıktan dolayı 1910 yılında orada vefat etmiştir. Meşrik-ı İrfan, zirveye Yenişehirli Ahmet Kemal'in başyazar olduğu dönemde ulaşmıştır. Meşrik-ı İrfan, o dönem çağdaşları arasında en son teknolojiyi kullanan ve kültürel altyapısı en güçlü bir gazetedir. Yenişehirli Ahmet Kemal'in Konya eğitim öğretim hayatı açısından da önemli olan bazı makaleleri şunlardır:

1. Islah-ı Medâris Hakkında Birkaç Söz, Meşrik-ı İrfan, 22 Tesrinievel 1325 (1909) sayı 65.
2. Müderrisin ve Mebusan-ı Kiramın Maaşatı Hakkında, 19 Teşrinisani 1325 (1909) sayı 72.
3. Mektepliler Medreseliler, Meşrik-ı İrfan, 21 Kanunevvel 1325 (1909) Sayı, 79.
4. Hocalarımız Hariçte Tebliğ-i Ahkam Edemiyor, Meşrik-ı İrfan, 7 Kanun-u sani 1325 (1909), sayı 84.
5. Mekatib-i Umumiyyemizde Arapça Tahsili, Meşrik-ı İrfan, 15 Şubat 1325 (1910) sayı, 95.

3.4.10. Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi (1889-1960)

Konya'da ilim, irfan ve ahlakın sembolü Hacı Veyiszâde 1889 yılında Konya'da Sedirler Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda 1887 yılında doğdu yazsa da nüfus kayıtlarında 1889 yılı yazmaktadır. Babası büyük bilginlerden Hacı Veyis Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır. Babası 1935, Fatma Hanım ise 1931

²⁸⁴ Hakem 28 Mart 1326'da Manisa Yenişehirli Ahmet Kemal'in başyazarlıktan çekilmesini şu sözlerle duyurur: "Meşrik-ı İrfan Sermuharriri Beyşehirli Ahmet Kemal Efendi'nin mezkur gazeteden çekildiğini mevzuken haber aldık. Pak bir nâsiye, saf bir kalp taşıyan bir muharririn yapacağı işte budur" Hakem Gazetesi için bkz: İ. B.B. Atatürk Kitaplığı, No: ND0727, Hakem.

²⁸⁵ Taner Özcan, "Meşrutiyet Dönemi Konya Basınına Bir Örnek Meşrik-i İrfan Gazetesi", Dan: Caner Arabacı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s. 36-43. (Not: Yazar Beyşehirli Ahmet Kemal Bey olarak yazsa da bunun yanlış olduğu düşünülmektedir.)

yılında vefat etmiştir. Hacı İbrahim Efendi adında bir erkek, Fatma, Hatice ve Rahime adında da üç kız kardeşi vardı²⁸⁶. Tahsil hayatına ilk önce, babasının rahlesi önünde diz çökerek başlayan merhum, vefatına kadar hatimle namaz kıldırarak kadar kuvvetli hafızlığını tamamladıktan sonra, Konya'nın meşhur âlimlerinden, tefsir, hadis, fıkıh başta olmak üzere, ilmin muhtelif dallarına ait dersler almış ve daha küçük yaştan itibaren, kendisini yetiştirmek için her fırsattan faydalanmıştır²⁸⁷. İlköğrenimini babasının yanında ve Sedirler Sıbyan Mektebi'nde öğretimini yapmıştır. Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, medrese tahsilini de babasının müderrisliğini yaptığı, sonraları Zari Efendi Medresesi de denilen Köprübaşı'ndaki Adliye Medresesi'ne devam ederek tamamladı. Hacı Veyis Efendi oğlunun tahsiliyle hususi surette ilgilendi. Daha sonra 22-23 yaşında iken Paşa Dairesi'ne girdi. Burada, başta Şeyh Mehmet Bahaeddin Efendi olmak üzere çeşitli hocalardan ders aldı.

1914 yılında henüz 22-23 yaşlarında iken, zamanın ilim adamlarının önünde, çetin bir imtihan vererek icâzet aldı. Hacı Mustafa Efendi, medrese ilimleriyle iktifa etmeyip, zamanının büyük ilim adamlarından olan Zeynelabidin, Rifat ve Ahmet Ziya Efendilerden, hesap, hendese, kozmografya gibi müspet ilimler de tahsil etti. Zeynelabidin ve Ahmed Ziya efendilerden ders görüp icâzet aldı (1904)²⁸⁸. Ayrıca Memiş Efendi'nin oğlu Muhammed Bahaeddin Efendi'den de manevi feyz aldı. Farsça hocası da Filibeli Mesnevihan Sıtkı Dede idi²⁸⁹.

Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi ve babası öğretim ve eğitimle meşgul olan bir aile mensubudurlar. Mustafa Efendi Sultan Selim Camii hatibi Sıtkı Dede'den Farsça öğrenmiştir. Babaları ve biraderleri İbrahim Efendi hep cami hizmetlisidirler. Ayrıca medresede hem öğrenim görmüş ve hem de hocalık yapmışlardır. Bozkır/Hocaköyü âlimlerinden Memiş Efendi'nin oğlu Muhammed Bahaeddin Efendi'nin medresesi onların öğrenim görüp, hocalık ettikleri kurumları olmuştur. Kurum idarecilerinden en büyük ağabeyin siyasi yönü vardır. Diğer kardeşler ve

²⁸⁶ Uz, *a.g.e.*, s.18.

²⁸⁷ Hasan Özönder, *Konya Velileri*, Dizgi Ofset, Konya, 1990, s.261.

²⁸⁸ A. Osman Koçkuzu, *Hacı Veyiszade Mustafa*, İslam Ansiklopedisi, C. 14, TDV, Ankara, 2014, s.506.

²⁸⁹ Uz, *a.g.e.*, s.19-20.

yetişen öğrencilerin matbuat ile yakın iliŝkileri olmuş, dergi, gazete ve kitap yayınlamış ve insanları bilgilendirmek ve siyasi olgunluğa eriŝtirmek için gayretleri olmuŝtur²⁹⁰.

Mustafa Efendi ilme, ilim tahsiline ve dini sohbetlere büyük önem verir ilim meclis ve sohbetlerinin cennet bahçelerinden bir bahçe olduğunu sıkça tekrarlar ve "meclisimiz meclis-i nurdur" buyururlardı. Bu halden duyduğu mutluluğu açıkça yüzünden hissedilirdi. Yalnız amelsiz ilminde insana azaptan başka bir fayda sağlamayacağını belirtirdi. Hocamız ömrü boyunca kendini talebe yetiştirme adamıŝ bu kitap yazmaya hiç yönelmemiŝtir. Kendisine kitap yazmasını rica eden bir gazeteciye "*Bir kalpten bin kitap çıkar; fakat bin kitapta bir kalp bulunmaz*" cevabını vermiştir. Hoca Efendi ilim tahsili ve tedrisi hususunda son derece haris olup talebelerini bir an önce yetiştirmek isterdi. Derslerindeki ŝevki ve gayreti gerçekten görölmeye değerdi. Pek çok dua ve salatı selam ders öncesinde öğrencilerine veya vaaz ve nasihatleri sırasında cemaatine öđretmiŝlerdir.²⁹¹

Hacı Mustafa Efendi'nin bilinen ilk görev yeri Islah-ı Medâris'dir. Burada Arapça, Sarf, Nahv ve Mükaleme-i Arabiyye derslerine girmiştir. Hacı Mustafa Efendi, 22-23 yaşlarında Ziya Efendi ve kardeŝleri tarafından kurulan ve zamanın en modern medresesi olan Islah-ı Medâris'te tedris hayatına atılmıŝ, burada pek çok talebe yetiştirmiştir. Islah-ı Medâris'te dekanlık görevini üstlenerek büyük hizmetlerde bulunmuŝtur²⁹². Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi'nin yakın çevresi Paşa Dairesi'nde baŝlayıp, Islah-ı Medâris'te devam eden ilmi çevredir. Bu ilmi çevre, herkese nasip olmayan büyük bir mazhariyettir²⁹³. Islah'da 8 yıl görev aldıktan sonra Piri Mehmet Paşa Camii, Aziziye Camisi'nde imam-hatiplik görevi yapmıştır. İmam-

²⁹⁰ Koçkuzu, *a.g.e.* s.37.

²⁹¹ Uz, *a.g.e.* s. 22.

²⁹² TDV, *a.g.e.*, s.6.

²⁹³ Uz, *a.g.e.* s.51-52.

Hatip okullarının açılmasından sonra, bütün mesaisini bu okula vermiş, kuruluşunda büyük hizmetleri geçtiği gibi, vefatına kadar da bu okulda hocalık yapmıştır. Hocalığını yaptığı Islah-ı Medâris ve Darü'l-Hilafe Medresesi'nden, İmam-Hatip okuluna kadar binlerce talebe yetiştirmiştir²⁹⁴. İleri yaşına rağmen insan yetiştirme titizlik ve dikkati ile kendini ilme adayan nadir insanlardır. Son nefesine kadar eğitimin içinde bulunan ve Aziziye Camii imam-hatipliği görevini yapan Mustafa Efendi 5 Şubat 1960 vefat etmiştir. Ölümü dönemin Konya basınında geniş yer bulmuş²⁹⁵ ve Konya halkını derinden etkilemiştir. Üçler Mezarlığı'na defnedilmiştir.

3.4.11. İbrahim Hakkı Konyalı (1895- 1984)

İbrahim Hakkı Konyalı'nın doğum tarihi konusunda uzun süre net bir tarih ortaya çıkarılamamış bu sebeple çeşitli kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. Kendisi de hal tercümelerinde Miladi, Rumi ve Hicri ayların karışıklığından şikayet ederek doğum tarihinin çok net olmadığını yazmaktadır. Fakat onun vefat ettiği tarihten iki gün sonra yani 22.08.1984 tarihinde kendi adıyla İstanbul Üsküdar'da kurulan kütüphanede bulunan ve Ethem Ruhi Balkan'a ait olan "İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserleri" adlı kitabın son sayfasında, Mustafa Özdamar imzalı el yazısında Konyalı'nın doğum tarihi 1896 olarak belirtilmiştir²⁹⁶.

Konya'da doğan İbrahim Hakkı Konyalı baba tarafından Konya'da önemli ailelerden olan Nalbantzâdelerdendir. Babası Nalbantzâde Mustafa Efendi'dir. İbrahim Hakkı Konyalı ifadesine göre ailesi baba tarafından I. Alaaddin Keykubad dönemine kadar iner ve Mevlana Celaleddin Rumi'ye dayanır. İlk tahsilini mahallesinde mektebinde, Rüştîye'yi de Akif Paşa mektebinde faaliyet gösteren

²⁹⁴ Mehmet Ali Uz, *Hacı Veyiszade Mustafa Efendi ve Ailesi*, s. 12-13.

²⁹⁵ Dönemin gazeteleri için bkz: Öz Demokrat Konya, 6 Şubat 1960, Sayı: 739. Yeni Meram, 6 Şubat 1960, No:3380. Yeni Konya, 6 Şubat 1960, Sayı: 3756.

²⁹⁶ A. Ali Bayhan ve M. Zahir Ertekin, *"Eserlere Adanmış Bir Hayat: İbrahim Hakkı Konyalı Hayatı ve Eserleri"*, Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Ed: Hasan Bahar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayını, Konya, 2015, s.3.

Fuyuzat-ı Hamidiye Rüştîyesi'nde bitirdi. Çeşitli medreselerde özellikle de Islah-ı Medâris'e devam ederek tahsilini tamamladı. Islah'taki öğrenciliğinin ardından 1915 yılında Ziya Efendi'den icâzet aldıktan sonra burada müderrislik yapmıştır. Fakat bu iki yıl sürmüştür. Islah'da Arapça öğrenen Konyalı, medrese eğitimi sırasında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinin etkisinde kalmış ve Hakkı ismini benimseyip kullanmıştır²⁹⁷. İstanbul Arşiv Dairesi ile Ankara Vakıflar Müdürlüğü Arşiv Daire Müdürlüğü görevlerinde bulundu ve buradan emekli oldu.

I. Dünya Savaşı'nda İzmir'de Amerikan Koleji binasında kurulan Türk Şimendiferlerinden ve mütareke halinde bulunan Gürcistan'a Levazımat-ı Umumiye Başkanı Topal İsmail Hakkı Paşa ile ilk girenlerden olduğuna göre, Islah'taki hocalığının çok sürmemiş olması gerekmektedir. Gürcistan'dan, Azerbaycan Hükümeti'nin o zamanki başkenti Gence'ye, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'ya giden İbrahim Hakkı Konyalı, oradan ordularımızın bozulması üzerine Konya'ya döner²⁹⁸.

İbrahim Hakkı Konyalı yazı hayatına ilk defa Meşrik-i İrfan gazetesinde başladı. Araştırmaya olan merakı ve küçüklüğünden beri gazeteci ve yazar olmayı düşlemesi Konya'da Hakyolu Dergisi'ni çıkarmasını sağlamıştır. Bu dergi 4 sayı çıkar ve Konyalı, yazarlık ve gazetecilik için İstanbul'a gelir. İşte onun asıl çalışmaları, araştırmaları burada başlar. Onu tarihçi ve sanat tarihçisi yapacak kişiliği burada şekillenecek. Onu bir İstanbullu, bir Üsküdarlı yapacak olan da bu devirdir. Zaten hayatının sonuna kadar da İstanbul'dan ayrılmayacaktır²⁹⁹. İstanbul'a geldiği yıllarda Zekeriya Sertel, Halil Lütfi Dördüncü, Selim Ragıp Emeç ve Ali Ekrem Uşaklıgil'in çıkardığı Son Posta'da çalıştı. Gazetenin kapatılması üzerine Tan gazetesinde yazmaya başladı. Daha sonraki yıllarda Vatan, Yeni Sabah³⁰⁰, Hergün,

²⁹⁷ Erdem Yücel, "Konyalı İbrahim Hakkı", İslam Ansiklopedisi, C. 26, TDV, Ankara, 2002, s.196.

²⁹⁸ Arabacı, a.g.e., s.542.

²⁹⁹ Bayhan ve Ertekin, a.g.m., s.6.

³⁰⁰ Gazete hakkında geniş bilgi için ve gazete için bakınız: İ. B.B. Atatürk Kitaplığı, Yayın yılı 1305, no: NDSY-1809. Sabah matbaası, Çıkaran Mihran, Başmuharriri Dikran Kelekyan, Hergün sabahları neşrolunur. Sabah gazetesi 10822. sayıdan itibaren yayını daha önce çıkmakta olan 1335 1338 de yayının durduran Peyam ile birleşerek Peyam-ı sabah olarak sürdürse de 11787. sayıdan itibaren (15 Eylül 1922) sabah olarak devam eder.

Bugün, Yeni İstanbul, İstiklal ve Yeni Asya gazetelerinde, Foto Magazin, 7 Gün, Örnek, Tarih Dünyası, Tarih Konuşuyor, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Bülteni ve Türk Yurdu dergilerinde çeşitli yazılar kaleme aldı. Niyazi Ahmet Banoğlu ile birlikte Tarih Dünyası Dergisi'ni çıkardı, onunla aralarının açılması üzerine Tarih Hazinesi isimli bir dergi yayımladı. Büyük eserlerini 1940 yılından sonra vermeye başladı. 200'ün üzerinde eseri vardır. Alanya Tarihi, Erzurum Tarihi, Konya Tarihi, Karaman Tarihi, Akşehir Tarihi, Ereğli Tarihi, Kilis tarihi iki ciltlik Üsküdar Tarihi ve Beyşehir Tarihi eserlerinden bazılarıdır. Bazı yazılarında gerçek soyadı olan Atis'i kullandığı da olmuştur³⁰¹.

Hayatı boyunca birçok yer ülke gören İbrahim Hakkı Konyalı topladığı belgeler, yazılı basınla ilgili dokümanlar ve fotoğraflar Üsküdar'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1979 kurulan İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesine bağışlandı. Basılmış onca eserlerinden başka basılmamış eserleri vardır. Konyalı'da araştırma arzusu ve vatanseverlik duygusu hep itici gücü oldu. Nitekim ilim, irfan peşinde koşarken 89 yaşında vefat etmiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı İslah'ı Medâris'le alakalı olarak; *"Umumi harp ve sonraki siyasi ve zararlı mücadeleler bu müesseseyi yıkmaya idi, Türk yurdu Garbın bütün maddi tekâmüllerini kabul etmekle beraber, tam manası ile Şarklı ve yerli kalan bir Darü'l-Funun'a sahip olacaktı"* şeklinde fikir bildirmiştir³⁰². Hayatının büyük bir bölümü İstanbul'da geçmesine rağmen Konyalılık duygusunu hep güçlü tutmayı başarmıştır. Zaten "Konyalı" soyadıyla meşhur olmuş ve tüm eserlerinde de bunu kullanmaktan mutluluk duymuştur³⁰³. 20 Ağustos 1984 tarihinde Konya Akşehir'de vefat etmiş fakat daha sonra cenazesi İstanbul'a getirilerek 21 Ağustos'ta Karaca Ahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir³⁰⁴.

³⁰¹ Yücel, *a.g.m.*, s.196.

³⁰² Gürtaş, *a.g.m.*, s.98.

³⁰³ Bayhan ve Ertekin, *a.g.m.*, s.11.

³⁰⁴ Yücel, *a.g.m.*, s.196.

3.4.12. Fahri Efendi (1881- 1950)

Küçük yaşta annesi ve babasını kaybeden Hadim Taşkent doğumlu olan Fahri Efendi. Taşkentli Fahri Hoca Efendi diye bilinen Fahri Efendi daha sonra Kulu soyadını almıştır. Fahri Kulu İstanbul'da ve Paşa Dairesi'nde tahsilini tamamladıktan sonra, Muhammed Bahaeddin Efendiye intisap eder. Bahaeddin Efendi'nin hem talebesi hem mürididir. Vefatına kadar da şeyhinin hilafet görevini devam ettirir. Fahri Efendi sadece ilim-irfan sahibi değil, aynı zamanda tasavvufa aşina, eli kalem tutan, dönemin gazete ve dergilerinde yazılar yazan, birden fazla dil bilen, şair, zamanının aydın insanların sevip saydığı, İslam'ın inceliklerine vâkıf müstesna bir insandı³⁰⁵. Köyündeki ilköğrenimini takiben Konya'ya gelen Fahri Efendi, Paşa Dairesi'nde küçük bir odaya yerleşir. Tahsiline buradan devam edecektir. Burada, ünlü âlim Şeyhzâde Ziyaeddin Efendi'nin derslerine başlar. Feyizli bir öğrencilik devresinden sonra icâzetnamesini (diploma) alır. Çeşitli ilmi çalışmalarda bulunur. Zahiri ilimlerdeki geniş bilgisini ledünni ilimlerle de bezemek için, Şeyh Muhammed Bahaddin Efendi'ye, o büyük mürşide ikrar vererek, Nakşibendi-i Halidiyye'ye intisap eder³⁰⁶.

Bir ara Sofya'da vaizlik da yapan Fahri Efendi, kendisini çok iyi yetiştirmiştir. Arapça, Farsça, Rumca ve Fransızca bilmektedir. II. Meşrutiyet'ten sonra yayın hayatına giren Maşrik-ı İrfan'da yazılar yazmış, bu sıralar kurulan İslah-ı Medâris'te Ziya Efendi'nin yardımcılığını başarıyla yürütmüştür. İslah'ın ardından medreselerin kapatılmasından sonra evinde inzivaya çekilen Fahri Efendi, anlamlı tasavvufi şiirler, çeşitli eserler yazmıştır³⁰⁷. Arapça ve Farsça'ya vukufu bilinen, akıcı bir üsluba sahip olan Fahri Efendi'nin Ceride-i Sûfiyye, Beyanülhak, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad mecmualarında bazı makaleleri, Konya'da o yıllarda çıkan Meşrik-ı İrfan gazetesinde de bazı yazıları yayımlanmıştır. Müellifin genellikle

³⁰⁵ Uz, *a.g.e.*, s.52.

³⁰⁶ Özönder, *a.g.e.*, s.254.

³⁰⁷ Arabacı, *a.g.e.*, s.541.

"Konyalı Fahri" imzasını kullandığı bu yazılarının esasını medreselerin ıslahı, eğitim ve öğretimin yenileştirilmesi gibi konular oluşturur³⁰⁸.

26 Temmuz 1950'de vefat ederek Hacı Fettah Mezarlığında şeyhi Muhammed Bahaddin Efendi'nin kiblesinde toprağa verilmiştir. İlk eşi vefat ettiği için ikinci defa evlenen Fahri Efendi'nin toplam dördü kız, dördü erkek olmak üzere sekiz evladı vardır. Fahri Efendi, âlim, ahlaklı ve son derece nezih birisidir. Taassuptan uzak, hoş görü sahibi, yardımsever bir zattır³⁰⁹. Mehmet Ali Uz'un aktardığına göre; *"Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki bir Konya'ya gelişinde Hakkı Özçimi Hocanın evinde, Fahri Kulu Hoca ile bir sohbetle bir arada olurlar. Bazı ilmi meseleler tartışılır. Fahri Efendi, sohbetten ayrıldıktan sonra, Aksekili merhum, hayretler içerisinde gözleri yaşararak, 'Hakkı bu nasıl ilim, bu nasıl insan? Ömrümüz boşa gitmiş' diye hayıflanmaktan kendisini alamamıştır"*³¹⁰.

Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'de Görev Yapan Diğer Müderrisler: Islah-ı Medâris'in devamlı kadrosu içinde yer alan hocaları dışında, sahasında söz sahibi şahsiyetlerden ders verdirilen Hocaları da vardır. Konya Hukuk Mektebi Müdürü Hüseyin Refik Bey (KIRIŞ), İsmi tespit edemediğimiz bir Ermeni, Konya Mebusu ve son Şer'îye Vekillerinden Musa Kâzım Efendi, Kiçi Muhsineli (Muslavalı) Avukat Ali Rıza Bey, Senirkentli Rıza bunlardandır. Islah-ı Medâris, kısa öğretim hayatı içinde modern okullar gibi çalışarak sahasında yetkili hocalara ders verdirmiş, yetiştirdiği talebeleri ile sonraki dönemde derin izler bırakmıştır.

3.4.13. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye'de Görev Yapan Diğer Müderrisler Ve Öğrenim Gören Talebeler

Islah'da eğitim gören talebelerinin tam listesine ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak öğrencilerinin makaleleri ve bir kısım hatıralarda kimlerin okuduğunu öğrenmekteyiz. Beyânü'l Hak ve Meşrik-i İrfan da öğrencilerinin yazdıkları makalelere rastlamaktayız. Ali Ulvi Kurucu ve İbrahim Hakkı Konyalı'nın

³⁰⁸ A. Osman Koçkuzu, "Fahri Efendi", İslam Ansiklopedisi, C.12, TDV, Ankara, 1995, s.97.

³⁰⁹ Arabacı, a.g.e., s.541.

³¹⁰ Uz, a.g.e., s.52.

hatıralarında kısmı de olsa Islah'ın öğrencilerine rastlanılmaktadır. Islah'ın öğrencilerinin bazılarının Diyanet'te görev aldığı için Diyanet arşivinden özlük dosyaları taranmıştır. Islah'ta okuduktan sonra değişik sahalarda görevler alarak hizmet veren talebelerinden bazıları şunlardır:³¹¹

-**Ali İhsan ÖZOL:** Uyur hoca olarak da bilinen Ali İhsan ÖZOL 1895 yılında Konya'da doğdu. Babası Sarı Kadı Mehmet Fahri Efendi'dir. Annesi ise, Konya eşrafından Hamdizâde Ali Haydar Efendi'nin kızı Hacı Refika Hanım'dır. 12 yaşında iken hafız oldu. Rüştîye tahsilinin ardından Islah-ı Medâris'e devam etti. Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi'den Arapça ve dayısı Abdülkadir Erdoğan'dan Farsça öğrendi. I. Dünya harbi nedeniyle Daru'l Muallimin eğitimi yarım bıraktı. Harp okuluna bağlı İzmir Şimendifer okulunu bitirdi. Uzun yıllar İzmir-Eskişehir-Afyon hattında askeri nakliyat hattında görev yaptı. Görevlerindeki üstün başarılarından dolayı İstiklal savaşı madalyası aldı. Bir süre ticaretle meşgul oldu. Ziraat bankasının açtığı kursları bitirerek bankacı oldu. 1941 yılına kadar Konya, Ereğli, Karaman İlgin Ziraat Bankası müdürlükleri görevinde bulundu. 40 yaşında öğrenci yetiştirmeye başladı. Babalık gazetesinde şiirleri yayınlandı.1980 yılında vefat etti. Kabri Üçler kabristanındadır³¹².

- **Ahmed Ferid ÜLGEN:** 1896 yılında Konya'nın Kürkçü Mahallesi'nde doğdu. Memiş Efendi'nin torunu Hasan Kudsi Efendi'nin oğludur. Hasan Kudsi Efendi'nin oğlu olduğu için Kudsi Efendizâde lakabını da almaktadır. İlk tahsilini babası Hasan Kudsi Efendi'den aldı. Sonra Islah-ı Medâris ve Daru'l-Hilafeti'l-Aliye'den mezun oldu. 1926 yılında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Çeşitli illerde resim ve el işi öğretmenliği yaptıktan sonra 31 yıllık öğretmenlik hayatından emekli olmuştur. Çok sayıda cami levhası, mezar taşı ve Konya kaşığı gibi değerli eserler bıraktı. Altı kız ve bir erkek evlatları olduğu bilinmektedir. Ahmet Ferid ÜLGEN, 25 Ağustos 1982 yılında vefat etti. Kabri Hacı Fettah Mezarlığı'ndadır.

³¹¹ Arabacı, *a.g.e.*, s.544-545.

³¹² Mehmet Ali Uz, *Konya Alim ve Velileri*, 481-482.

-Numan Mehmet Esad Efendi: Bozkır âlimlerinden Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. Bir müddet Islah-ı Medâris'de tahsil görmüştür. Mehmet Eminoglu hocanın babasıdır³¹³.

- Mehmet Hakkı ÖZÇİMİ: Çimili Hocaîade Hakkı efendi olarak da bilinen Mehmet Hakkı ÖZÇİMİ, Ahmet Fevzi Efendi'nin oğludur. 1901 Konya doğumludur. Konya İmam Hatip Lisesi öğretmen kayıt defterinde İlk tahsili Islahı Medâris'te yaptığı yazılıdır. Daha sonra tahsilini Darü'l-Hilafe Medresesi Konya şubesi ve Kütahya İmam-Hatip'te tamamlayan Hakkı Efendi, İstanbul'da Ayasofya Camii İmamı İdris Efendi'den kıraat öğrendi³¹⁴. Konya İmam-Hatip Okulu'nun açıldığı yıllarda, bu okulun Kur'an-ı Kerim dersleri öğretmenliği görevini de üzerine alan Hakkı Efendi, bu görevi ile birlikte yürüttüğü Konya Müftü Katipliği'ni de bir müddet deruhte etti, daha sonra Konya Müftü Vekilliği'ne tayin olundu³¹⁵. Hakkı Efendi 1936'da Konya'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Bulgur Tekke'de açılan Hafız Yetiştirme Kursu'nda görevlendirilerek yıllarca hafız yetiştirmiştir³¹⁶.

1951-1958 yılları arasında Konya imam hatip okulunda öğretmenlik yapmıştır. Kur'an ve İslam'a hizmetle dopdolu geçen hayatında son görev yeri, Konya Şerafeddin Camii Baş İmam ve Hatipliği idi. Bu görevini de on yılı aşkın bir süre ifa eden Hakkı ÖZÇİMİ, 30 Temmuz 1973 tarihinde vefat etti ve Üçler Kabristanı'nda, babası Çimili Ahmet Efendi Hoca'nın kabri yanına defnedildi³¹⁷.

-Çakır Sadık Efendi: Islah'ın öğrencilerinden olduğunu tespit ettiğimiz Çakır Sadık Efendi 1315 doğumlu olup Cumhuriyetin ilk yıllarında Karaman'da Yukarı Hadim'de öğretmenlik yapmıştır.³¹⁸

³¹³ Mehmet Ali UZ, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*, Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl: Ağustos 2005, sayı: 210.

³¹⁴ Halit Güler, " *Mehmet Hakkı Özçimi*", Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar, C. 6, Sayı 26, Konya, 2006, s. 239-242.

³¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), No: 19380027.

³¹⁶ Ahmet Baltacı, " *Hakkı Efendi*", Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar, C.6 , Sayı 26, Konya, 2006, s. 251-252.

³¹⁷ Arabacı, *a.g.e.*, s.546.

³¹⁸ Arabacı, *a.g.e.*, s. 546.

-Osman Efendi: Medine'de saatçilik yaptığı için saatçi Osman Efendi diye anılan zat 1887 Konya doğumludur. Asıl adı Osman Hilmi'dir. Babası Buhara'dan Konya'ya gelip yerleşmiş ve attar dükkânı açmış ve burada baharat satarak geçinen bir zattır. Konya'da "Çiçekçi" Köse namıyla anılan bir zatın kız kardeşi ile evlenmiş ve bu evlilikten Osman Hilmi Efendi dünyaya gelmiştir. Osman Efendi sekiz yaşında hafız oldu. İbrahim Hakkı Konyalı'nın hatıralarında ve Beyânü'l Hak da öğrendiğimiz kadarıyla Islah'da imtihanlara girip eğitimini tamamlamıştır. Medrese tahsili için Islah-ı Medâris'e giren Osman Hilmi burada beş yıl okudu. Ailesi ile birlikte Medine'ye göçmüştür. Fakat Ahmet Ziya Efendi'nin mektubu ile babası Osman Efendi'yi trenle Konya'ya geri göndermiştir. Bir yıl sonra çıkan harp dolayısıyla askere alınmıştır. Birinci Dünya harbi sırasında Şam'da Fahreddin Paşa'nın yazıcısıdır. Osmanlı Devleti Medine'den çekildikten sonra geçimini saatçilik yaparak sağlayıp Medine'de kaldı. Buharalı bir tacirin kızıyla evlendi. Kayınpederinin yaptırdığı medresenin üstünde oturur ve haftada iki gün ihya bir günde tefsir okuturdu. Gençlik yıllarından itibaren ihyaya okumayı çok severdi. Ayda bir yayınlanan Menhel adlı dergide yazılar yazdı. 1976'da Medine'de vefat etti³¹⁹. Oğullarından Abdülhay Efendi, babasının Konya'dan kopmamaları yolundaki vasiyeti üzerine, Meram'dan bir bahçe satın alır. Yaz aylarını burada geçirir³²⁰.

-Hidayet AYDINER: 1900'de Hadim'de doğdu. Islah-ı Medâris'te okudu. Daha sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ankara 2. Asliye Hukuk Hakimliği, Serbest Avukatlık, IX. ve X. dönem Konya Milletvekilliği, iki kere Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyeliği (1961-1964) ile 1966-1972 yılları arasında Adalet Bakanlığı yaptı. Hidayet AYDINER 1973'de vefat etmiştir. Evli ve 2 Çocuk babasıydı³²¹.

³¹⁹ Arabacı, *a.g.e.*, s.547.

³²⁰ Sare Kurucu, *Bir Ömürden Sayfalar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2010, s. 157-158.

³²¹ Arabacı, *a.g.e.*, s.548.

-Bozkırlı Rıza: Bozkırlı Rıza Efendi diye bilinen Rıza Efendi Islah öğrencisi olup ikinci sınıfta tasdikname almıştır. 1921 tarihinde Bozkır'da öğretmenlik yapmıştır³²².

-Hattat Hacı Ali Rıza Efendi: Sille 1883 doğumludur Islah-ı Medâris öğretiminden sonra bir süre memuriyette bulunmuş, ardından Medine'ye giderek hattatlık ve levhacılıkla şöhret bulmuştur³²³.

-Ahmet Muhtar Efendi: 1897 Karaman doğumlu olup Islah'da 5. sınıfa kadar okuduğu ve çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptığı bilinmektedir.

-Sultaniye Mustafa Kadir Efendi: Eski adı Sultaniye olan Karapınar doğumludur. 1894 yılında doğmuştur. Islah'da okuduktan sonra Sultaniye'de öğretmenlik yapmıştır.³²⁴

-Zekai SARSILMAZ: Zekai Efendi olarak da bilinen Zekai SARSILMAZ 1897 yılında Konya'da doğmuştur. Babası Mustafa Efendi'dir. İlk tahsilini Aladağlı Tevfik Efendi'den ve hafızlığını o dönemde Aziziye Camii imam ve hatibi olan Sarı Hafız Ahmet Efendi'den tamamladı. 1909 yılında Konya'da açılan Islah-ı Medâris'e girdi. Islah-ı Medâris 1917'de kapanınca Konya Darü'l-Hilafetil Aliyye Medresesi'ne girerek buradan mezun oldu. Milli mücadele döneminde askerlik yapmıştır. 1922 yılında Aziziye Camisi'nde müezzinlik yapmaya başladı³²⁵. 10 yıllık müezzinlik görevini burada sürdürmüştür. 1973 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan emekli olmuştur³²⁶. Hafız İsmail Zekai SARSILMAZ Hoca Efendi, 09.09.1977 tarihinde Ankara'da vefat etmiş ve Karşıyaka Mezarlığı'nda İstiklal Savaşı Gazilerine ait K.11 adasında, 5 parsele defnedilmiştir³²⁷.

³²² Arabacı, *a.g.e.*, s.547.

³²³ Arabacı, *a.g.e.*, s.546.

³²⁴ Gürtaş Ahmet, "*Şehzade Ahmet Ziya Efendi ve Kaside-i Daliyye'si*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, 1999, s.98.

³²⁵ Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri*, Konya 1995, s.538–539.

³²⁶ ³²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Dosya No:9715.

³²⁷ Ankara Mezarlıklar Müdürlüğü Arşivi, K.11 Adası, 5. Parsel/T11 Ada, 687 Parselde.

-İbrahim Rüşdü Efendi: Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğludur. 1897'de İstanbul'da doğdu. Fatih Çarşamba'da Barika-yı Fuyuzat, Hadikay-ı Meşveret ve iki sene Konya'da Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi'nde okudu. Babasının siyaseten Romanya'da Mecidiye kasabasında bulunduğu sırada müftü ve kadı çıkartan medresenin altıncı sınıfında bir yıl okudu. Burada iken Romence ve Fransızca öğrendi. Şiir yazmaya başladı. Birinci dünya savaşında Bükreş'e giren Osmanlı ordusunda iki buçuk yıl görev yaptı. Kafkasya cephesinde bulundu. İstanbul'a döndü. İstanbul'da Ticaret Nezareti Sicil muavini, Milli İktisat Bankası Muhaberat Şefliği, Şehrema merkez müfettişliğinde çalıştı. Bu arada Süleymaniye medreseleri sahn kısmı imtihanlarına girip aldığı belge ile Darülfünun Hukuk Fakültesine kaydoldu. Üçüncü sınıf imtihanlarının ardından "150'likler" listesine dahil edilerek babasıyla beraber memleketten ayrıldı. Hicaz, Beyrut ve daha sonra Romanya'ya gittiler. Babasıyla beraber Gümölcine-Batı Trakya'ya gitti. Orada "Yarın" adlı bir dergi çıkardılar. Gümölcine'de Mekatib-i İslamiyye müdürlüğünde bulundu. Arkasından İskece Kız (İnas) Mektebi müdürlüğü ve öğretmenliğine getirildi. Bir buçuk yıl burada ders okuttuktan sonra Yunanistan'dan çıkarıldılar. Ailecek Mısır'a gidip yerleştiler. 1938'de "150'liklerin" affedilmesi üzerine Türkiye'ye dönmeyip Mısır'da kaldı. İdaretül Melahi'de muhasebe bölümünde çalıştı. Daha sonra Libya'ya gitti. 1983'de vefat etti³²⁸.

-Tahir ELLİİKİ: Hacı Tahir olarak da bilinen Tahir ELLİİKİ hoca efendi 1893 Konya doğumlu. Hacı İsmail Efendi'nin oğludur. Konya Hamidiye okulunda okudu. Birinci dünya harbinden önce Konya Islah-ı Medâris'de okudu. Medrese tahsilini müteakip Birinci dünya savaşında Trablusgarp cephesinde bulundu. Burada İngilizlere esir düştü. Savaş sonunda esir değişimi ile Türkiye'ye geri döndü. Daru'l Hilafetü'l-aliye Medresesine girdi. Daru'l Hilafe Medresesi'nin sahn-ı ali birinci sınıfında iken medresesi lağvedildi. Teşrinisani 1920'de İstanbul Darülfünun ilahiyat fakültesine girdi. 199 numaralı öğrenci olan Tahir Efendi 1927 yılında mezun oldu. Hatice (Büyük İpekçi), Cemile (Atçeken) ve Saadet adında üç kızı ve Mustafa (1928

³²⁸ Ahmet Gürtaş, "Şehzade Ahmet Ziya Efendi ve Kaside-i Daliyye'si", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, 1999, s. 97-98.

doğumlu) adında bir oğlu vardır. 5 Ağustos 1928'den 10 Aralık 1936'ya kadar Konya Sıtma Mücadelesi memurluğunda bulundu. Bu görevinden istifa ederek ticaret hayatına atıldı. 13 Mart 1953 yılında Konya İmam Hatip Okulu'nda Din Bilgisi, Siyer ve ahlak öğretmenliğine başladı. Bu vazifede iken 18 Şubat 1955 yılında vefat etti. Kabri Hacı Fettah mezarlığındadır³²⁹.

-Osman OKTAÇ: Kalleci/Galleci Hacı Osman diye bilinen Hacı Osman OKTAÇ Efendi 1893 yılında Konya'da doğmuştur. Bazı kaynaklarda 1896 yılında da doğdu yazmaktadır. Ulemadan İçelli Tahir efendinin büyük oğludur. İlk tahsili Akif Paşa mektebinde yaptı. Hıfzını tamamladıktan sonra Islah-ı Medâris'e devam etti. Islah kapandıktan sonra Daru'l Hilafe medresesine girdi. Hacı İsa Efendi'den özel dersler aldı. Osman Efendi, I. Dünya Savaşı'nda Arabistan'da açılan cephede savaştı ve İngilizlere esir düştü. Esir mübadelesinde Konya'ya döndü³³⁰. Girdiği imtihanla müderris olacakken medreseler kapatıldı. Bunun üzerine ziraat bankasına girerek buradan emekli oldu. Âlim ve fazıl biriydi. Fahri Kulu Hoca Efendinin yakınlarındandı. Fahri Efendi'nin vefatından sonra onun görevini devraldı. 1955-1957 yılları arasında Konya imam hatip Okulu'nda Tefsir öğretmenliği yaptı. Arapça Farsça ve Fransızca bilirdi. 1963'de (bazı kaynaklarda 1962 yılı geçmektedir) vefat etti. Kabri Üçler mezarlığındadır. Kütüphanesini Konya Yüksek İslam enstitüsüne bağışlamıştır³³¹.

-Mehmet Fatih GÖKTAY: Hotamışlı Fatih Hoca Efendi diye de anılan Mehmet Fatih GÖKTAY 1901 yılında Konya'da doğdu. Cıvıloğlu Medresesi Müderrisi Aladağlı Hacı Mustafa Efendi'nin torunu ve Hotamışlı Sofu Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk tahsili Hacı Fettah ilkokulunda tamamladıktan sonra Islah-ı Medâris'e girdi. Ancak bir yıl okuyabildi. Sonra tahsiline Daru'l-Hilafeti'l-Aliye'de ve İstanbul Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi'nde tamamlayarak öğretmenlik dahil değişik görevlerde bulunmuştur, 1950'den sonra Konya imam Hatip Okulu'nda görev

³²⁹ Arabacı, *a.g.e.*, s. 547.

³³⁰ İsmail Özcan Oktaç, *Konya'nın Çınarları I*, Merhaba Akademik Sayfalar, C.12, Sayı 13, 18 Nisan 2012, s. 201-202.

³³¹ Arabacı, *a.g.e.*, s. 548.

yapmıştır 14 yıl İmam Hatip Okulu'nda olmak üzere 25 yıl öğretmenlik yaptı. 19 Ekim 1997 vefat etti. Kabri Üçler Mezarlığındandır³³².

İslah'ın günümüze etkisi daha çok yetiştirdiği veya eğitim verdiği kişiler/öğrencileri sayesinde anlaşılmaktadır. İslah'ta öğrenim görenler arasında şu kişiler de vardır. Ali Ekrem (ORBAY), Mehmet Vehbi Bey, Mustafa Nadir Bey, Bozkırlı Rıza Efendi, Hâlim Mustafa Efendi (İplikçi Cami Müderrisi Halis Efendi'nin oğludur)³³³, Silleli Mustafa Yavuz³³⁴, Pazvantoğlu Fehmi Efendi³³⁵, Müftü Hacı Ali Efendizâde Hamdi ve Müftü Hacı Ali Efendizâde Sıdkı³³⁶, İstanbullu Atarın oğlu Mehmet, Çekirdekçi Ali, Hacı Ahmet Erenmemiş (Rıfat Efendizâde), Sulh Mahkemesi kâtibi Mehmet Efendi, Sultan Selim Camisi İmamı Hasan Efendi, Dülgerzâde Mevlüt Efendi ve oğlu Mustafa, Çekirdekçi Ali, Dereli Mustafa, Av. Vehbi BİLGİN Konya Eski Milletvekili, Kadir şeyhlerinden Ahmed Hamdi, Gilisralı Osman Efendi, Abdullah Işığ³³⁷ Başbakanlık arşivi eski uzmanlarından Mehmet Reşat Efendi³³⁸.

1909-1917 yılları arasında yetiştirdiği öğrenciler sayesinde günümüze etkisini anlayabildiğimiz İslah-ı Medâris, toplumu yararlı olan iyi insanlar yetiştirdiği söylenebilir. Aşağıda İslah-ı Medâris'in günümüze etkileri ve sonu hakkında kısaca bilgi verilecektir.

3.5. Konya İslah-ı Medâris-i İslamiye'nin Günümüze Etkisi

Bu konunun anlatılmasındaki amaç İslah ile Konya İmam Hatip Okulu'nun arasındaki bağı kurmaktır. İmam Hatip Okulu'nun ders müfredatı ve eğitim-öğretim ile İslah'ın ders müfredatı, eğitim-öğretim birbirine çok benzer olup birbirinin devamı denilebilir. İslah'ın öğrencilerinin gittikleri yerde kendini iyi yetiştirmeleri ve dil bilmeleri, sosyal, politik olumlu eleştirilerde bulunarak kendilerini ispatlamışlar ve bulundukları yerlerde verimli olmuşlardır. Fakat İslah 1917 yılında kapanmış olup

³³² Arabacı, *a.g.e.*, s. 546.

³³³ Arabacı, *a.g.e.*, s. 547.

³³⁴ Koçkuzu, *Paşadaresi*, s.18.

³³⁵ Arabacı, *a.g.e.*, s. 547.

³³⁶ Arabacı, *a.g.e.*, s. 547.

³³⁷ Koçkuzu, *Paşadaresi*, s. 24.

³³⁸ Arabacı, *a.g.e.*, s. 544-548.

hem de tam anlamıyla mezun verememiştir. Konya İmam Hatip Okulu ile Islah arasındaki en önemli fark Islah doktora seviyesinde öğrenci yetiştirmeyi planlıyordu İmam hatip okulu ise dini bilgileri öğretmeyi ve akli ilimleri orta seviyesinde öğretmeyi yani lise düzeyinde dini, akli ilimleri vermeyi amaçlamıştı. İki önemli eğitim kurumu arasında benzerlik olmasına rağmen Konya İmam Hatip Lisesi'ne Islah'ın devamı demek doğru değildir. Gerek Konya İmam Hatip Lisesi gerekse Konya İslam Enstitüsü binası Islah ile alakası yoktur. Ancak Islah'ta görev alan bazı hocalar ve okuyan öğrenciler diğer kurumlarda da çalışmışlardır. Bu kurumların günümüze etkilerinden bir tanesi de din eğitimi üzerinde olmuştur. Ancak kurumsal ve sistematik bir devamlılık yoktur.

Cumhuriyet döneminde ilk defa 1924 yılında İmam Hatip Mektepleri açılmıştır. 1930-1950 yılları arasında dini eğitim olarak herhangi bir şey yapılmamıştır³³⁹. 13.10.1951 ve 601 sayılı müdürler komisyonu kararıyla³⁴⁰ 7 ilde İmam hatip okulları tekrar açılmıştır³⁴¹.

Islah'ın ülkemiz ve eğitimimize en önemli katkısı yetiştirdiği âlim, bürokrat ve bilim adamları, tüccar ve memurlar sayesinde olmuştur. Bu insanlar toplumun şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Islah talebelerini çok yönlü yetiştirme taraftarıydı bunu kısmen de olsa başardığı görülmüştür. Nitekim Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, İbrahim Hakkı KONYALI, Fahri KULU, Ali Sami YÜCESOY gibi kendilerini çok iyi yetiştiren şahsiyetlerden dolayı bu kurum sesini uzun süre duyurmuştur. Aşağıda Islah'ta öğrencilik yapan daha sonra Konya İmam Hatip Okulu'nda ders veren hocaların bir kısmı anlatılacaktır.

Araştırmamızın konusu olan Islah'ın günümüze etkisi daha çok İmam Hatip okulunda görülmüş olup kendinden sonra gelen Konya Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi'nde Islah'ın doğrudan etkisi görülmemiştir. Fakat İlahiyat Fakültesi'ne insan kazandırmak gibi yüksek eğitime geçişi hazırlama görevi

³³⁹ Mustafa Öcal, " Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri" Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı VI, İstanbul, 1999, s. 45; Turgay Gündüz, " Türkiye' Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)" , Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 7, Bursa, 1998, s. 544-548.

³⁴⁰ İmam Hatip Okullarının Açılması Kararı İçin bkz: Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1951.

³⁴¹ Mustafa Öcal, " Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri" Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı VI, İstanbul, 1999, s. 218.

üstlenmiştir. Yüksek eğitimin alt ve orta kademelerini Konya İmam Hatip Okulu oluşturmuştur. Daha sonra Konya İmam Hatip Okulu'ndan mezun olan öğrenciler İlahiyat Fakültesi'nde hoca olduğu görülmüştür. Islah'ın etkisi daha çok Konya İmam Hatip okulunda görülmüş olup aşağıda Konya İmam Hatip Okulu ve Islah ile bağlı olan kişilere değinilecektir.

Konya İmam Hatip Okulu 1951 yılında kurulmuş olup kurucu müdürü avukat Ali Rıza UĞURLU'dur. Islah'ta bir dönem hocalık yapan Konya Hukuk Mektebi müdürü *Refik KIRIŞ Bey* Konya İmam Hatip Mektebinde edebiyat öğretmenliği yaptığı bilinilmektedir. Kadiri Şeyhzâde diye bilinen *Ali Sami YÜCESOY* Konya İmam Hatip Mektebinde hocalık yapan Islah'ın öğretmen kadrolarından birisidir.

-*Hacı Veyiszâde Mustafa KURUCU*, vefatına kadar Konya İmam Hatip Lisesi'nde öğrenciler yetiştirmeye devam etmiş ve çok değerli sayıda talebeler yetiştirmiştir³⁴². Göreve başladığı tarih olarak 13.12.1951, ayrıldığı tarih olarak ta 05.02.1960 yılı gösterilmektedir. Bekir Sami Paşa Medresesi mezunu olarak gözükmektedir³⁴³. Hacı Veyiszâde'nin vefatı üzerine açık kalan tefsir ve fıkıh derslerine kısa süreliğine fahri olarak Islah'ta hocalık yapmış Ömer Lütfi TEKİN hoca efendi girmiştir.

-*Hakkı ÖZÇİMİ*, 1901 yılında doğan ÖZÇİMİ Islah kapanınca eğitimine Kütahya'da devam etmiştir. Kütahya İmam Hatip Okulu'ndan mezun olmuştur. 1936 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca açılan Bulgur Tekke hafız yetiştirme kuran kursuna müdür olarak atanmıştır. Konya İmam-Hatip Okulunun açıldığı yıllarda, bu okulun Kur'an-ı Kerim dersleri öğretmenliği görevini de üzerine alan Hakkı Efendi, bu görevi ile birlikte yürüttüğü Konya Müftülüğü katipliğini de bir müddet beraber yürütmüştür³⁴⁴. Konya İmam Hatip öğretmen kayıt defterinde göreve başladığı tarih olarak 13.12.1951, ayrıldığı tarih olarak ta 18.01.1958 yılı gösterilmektedir. İmam Hatip Mektebi mezunu olarak gözükmektedir³⁴⁵.

³⁴² Ahmet Yorulmaz, " Öğretmek İçin Adanan Bir Ömür" , Eğitime-Öğretim Ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 35, Aralık 2015, s. 83.

³⁴³ Şükrü Özudoğru, *Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de İmam Hatip Liseleri Ve Konya İmam Hatip Lisesi*. Arı Ofset, 1991, Konya, s.106-107.

³⁴⁴ Ali Işık, " Temmuz Ayında Kaybettiğimiz Konyalı Değerler", Merhaba Akademik Sayfalar, Cilt 16, Sayı 24, 2016, s. 283-284.

³⁴⁵ Özudoğru, *a.g.e.*, s.106-107.

-*Tahir ELLİKİ*, Mehmet Tahir ELLİKİ İstanbul Darülfünun (İlahiyat Fakültesi) mezunudur. Göreve başladığı tarih olarak 13.12.1951, ayrıldığı tarih olarak ta 18.02.1955 yılı gösterilmektedir. İstanbul İlahiyat Fakültesi mezunu olarak gözükmektedir³⁴⁶. 1951 yılında İmam Hatip Okulları'nın açılması ile İmam Hatip Okulu'na göreve çağrıldı, vefatına kadar da bu okulda; din dersi, akait, siyer ve ahlak dersleri okuttu³⁴⁷.

-*M. Fatih GÖKTAY*, M. Fatih GÖKTAY hoca efendi Islah'da bir yıl okumuştur. 1951 yılında imam hatip okulu açılınca 14 yıl boyunca Konya İmam Hatip Okulu'nda din dersi, akait ve Kur'an-ı Kerim hocalığı yapar³⁴⁸ göreve başladığı tarih olarak 01.10.1952, ayrıldığı tarih olarak ta 30.07.1966 yılı gösterilmektedir. İstanbul İlahiyat Fakültesi mezunu olarak gözükmektedir³⁴⁹.

-*Osman OKTAÇ*, Konya İmam Hatip Okulu'nda 1955-1957 yıllarında tefsir derslerine girdi. Göreve başladığı tarih olarak 24.09.1955, ayrıldığı tarih olarak ta 01.09.1957 yılı gösterilmektedir. İstanbul İlahiyat Fakültesi mezunu olarak gözükmektedir³⁵⁰. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen OKTAÇ rahatsızlanınca İmam Hatip de ders vermeyi bırakmıştır. 1962 yılında Üçler Kabristanı'na defin edilmiştir (1963 yılı da geçmektedir) ³⁵¹.

Islah-ı Medâris'te hocalık yapan bazı hocalar sonra Konya Yüksek İslam Enstitüsünde hocalık yapmış ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Onların öğrencileri daha Konya İmam Hatip Lisesinde hocalık yapmış ve başarılı öğrenciler yetiştirmiştir. Bu öğrenciler daha sonra İlahiyat Fakültesinde hoca olmuşlardır. Böylece bir ilim silsilesi oluşmuştur. Birkaç tanesi örnek olarak verilebilir:

-*Durmuş ÖZBEK*, 1941 yılında Aladağ'da doğmuştur. Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olmuştur. 1959-1960 dönemi 3. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu'ndan mezun olmuştur. Öğrenci numarası 348 dir. 28.07.1966 yılında Konya İmam Hatip Okulu'nda görev almıştır. Bu görevini 01.12.1971 yılında

³⁴⁶ Özudoğru, *a.g.e.*, s.106-107.

³⁴⁷ Arabacı, *a.g.e.*, s . 547.

³⁴⁸ Ahmet Çelik, "*Göktay, Mehmet Fatih*", Konya Ansiklopedisi, Cilt 4 , Konya, 2012, s.4-11.

³⁴⁹ Özudoğru, *a.g.e.*, s.106-107.

³⁵⁰ Özudoğru, *a.g.e.*, s.106 -107.

³⁵¹ İsmail Özcan Oktaç, "*Konya'nın Çınarları*", Merhaba Akademik Sayfalar, Cilt 12, Sayı 13, Konya, 2012, s. 201-202.

bırakmıştır³⁵². Durmuş Özbek Selçuk Üniversitesi daha sonra adı değişip Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Temel İslam Bilimleri bölümünde Kelam anabilim dalında hocalık vazifesini ifa etmiştir. 14.12.2008 tarihinde Selçuk Üniversitesi'nden emekli olmuştur.

-*Durmuş SERT*, Konya 1938 doğumludur. Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olmuştur³⁵³.1959-1960 dönemi 3. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu'ndan mezun olmuştur. Öğrenci numarası 339 dur. 23.10.1967 ile 16.03.1970 yılları arasında İmam Hatip de mesleki derslere girmiştir³⁵⁴. Şuan emekli olan Durmuş SERT Selçuk Üniversitesi daha sonra adı değişip Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Temel İslam Bilimleri bölümünde hocalık yapmıştır.

-*Mehmet Ali UZ*, 1935 yılında Konya'da doğmuştur. Araştırmacı, hukukçu ve yazar olan M. Ali UZ 1957-1958 dönemi 1. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu mezunudur. Öğrenci numarası 101 dir³⁵⁵. "*Konya'nın kültür hafızası*" olarak tabir edilen UZ 1958 yılında Konya İmam Hatip Okulu'ndan ve 1961 yılında Konya Lisesi'nden mezun olmuştur. 1967 yılında Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Kültür adamı olan Mehmet Ali UZ çeşitli gazetelerde yazıları ve makaleleri çıkmıştır³⁵⁶.

-*Mustafa UZUNPOSTALCI*, Mustafa UZUNBOSTALCI 1957-1958 dönemi 1. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu mezunudur. Öğrenci numarası 104 dür³⁵⁷. Yüksek öğrenimini ise İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde devam etmiştir. 1959 yılında girdiği enstitüden 1963 yılında mezun olmuştur. 1966 yılında kendi isteği ile Konya İmam Hatip Okulu'na atandı. O yıl Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğretim görevlisine tayin edildi. 1976 yılında yeni açılan Samsun Yüksek İslam Enstitüsü'ne müdür olarak tayin edildi. 1982 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat

³⁵² Özudoğru, *a.g.e.*, s.223.

³⁵³ Özudoğru, *a.g.e.*, s.112-113.

³⁵⁴ Özudoğru, *a.g.e.*, s.223.

³⁵⁵ Özudoğru, *a.g.e.*, s.217.

³⁵⁶ <http://www.konyayenigun.com/roportaj/konyanin-kultur-hafizasi-mehmet-ali-uz-h83836.html>. son güncelleme 28.07.2018.

³⁵⁷ Özudoğru, *a.g.e.*, s.217.

Fakültesi İslam Hukuku Anabilimdalı'nda göreve başladı. 1 Ocak 2006'da emekli olmuştur³⁵⁸.

-*Halit GÜLER*, 1957-1958 dönemi 1. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu mezunudur. Öğrenci numarası 167 dir³⁵⁹. 1966 yılında Konya Yüksek İslam Enstitü'nden mezun olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çeşitli görevler almıştır. 1999 yılında yaş haddinden Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak emekli olmuştur³⁶⁰.

-*Hayrettin KARAMAN*, 1958-1959 dönemi 2. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu mezunudur. Öğrenci numarası 281 dir³⁶¹. Daha sonra eğitimine İstanbul'da devam etmiştir. 1963 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Hayrettin KARAMAN, İslam hukukçusu, akademisyen ve yazardır.

-*Ali Osman KOÇKUZU*, 1952 yılında Bulgur Tekkesi'nde Hakkı Özçimi ve öğrencilerinin kursunda hıfzını tamamladı. 1958-1959 dönemi 2. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu mezunudur. Öğrenci numarası 286 dir³⁶². 1963 tarihinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi. 1963-1966 tarihleri arasında Yozgat İmam-Hatip Okulu'nda görev yaptı³⁶³. 1966 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistan oldu daha sonra ilahiyat fakültesinde hadis ilimlerinde hoca olarak göreve başlayan KOÇKUZU 2004 yılında emekli olmuştur.

-*Hasan ÖZÖNDER*, 1962-1963 dönemi 6. devre olarak Konya İmam Hatip Okulu mezunudur. Öğrenci numarası 410 dur³⁶⁴. 1967 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Mezuniyetinden sonra iki yıl Konya İmam Hatip Okulu'nda öğretmenlik yaptı. 1969 yılında Konya İslam Enstitüsü'nde Türk Medeniyeti ve Tarihi öğretim görevlisi oldu. 1979 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Türk İslam Sanatları ve Mimarisi Tarihi Ana Bilim Dalı'nda doktora yaptı. 1982 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne

³⁵⁸ Necmettin Güney, "Prof. Dr. Mustafa UZUNPOSTALCI", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 22, Güz 2006, s.239-253.

³⁵⁹ Özüdoğru, a.g.e., s.217.

³⁶⁰ <http://www.merhabahaber.com/yazarimiz-halit-guler8217le-hatiralar-ve-imam-hatip-nesli-uzerine...-5712h.htm>, son güncelleme 27.07.2018.

³⁶¹ Özüdoğru, a.g.e., s.217.

³⁶² Özüdoğru, a.g.e., s.217.

³⁶³ Celalettin Divlekçi, "Yaşayan Din Bilginlerimiz: Prof. Dr. A. Osman Koçkuzu", Kervan Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 16, Konya, 1993, s. 20-24.

³⁶⁴ Özüdoğru, a.g.e., s.228-229.

yardımcı doçent olarak atandı. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı'nda sanatta yeterlilik diploması aldı. 1996 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı³⁶⁵.

3.6. Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi'nin Sonu

Şeyhülislam Musa Kazım Efendi 1916'da çıkardığı Nizamnâme (tüzük) ile Islah-ı Medâris Nizamnâmesinin birçok maddesini değiştirdi ve zamanla resmi olarak Islah'ın kapatılma süreci başladı. 1917'de de tümüyle kaldırarak Medâris-i İlmiye hakkındaki kanunu çıkarttı ve Islah Meşihat'a bağlandı.

1909 Kasım ayında tedrise başlayan Islah-ı Medâris, henüz on yılını tamamlayamadan 1917 yılında resmen kapatıldı. Fakat 1917 yılında kapatılır kapatılmaz binası yıkılmamıştır. Islah'ın binası 1917 yılı Eylül ayından 1924 yılına kadar "Konya Darü'l-Eytam (Yetimler) Mektebi ve Yurdu" olarak kullanılmıştır. Medrese binası mektebin Darü'l Eytam'ın 1924 kapatılmasıyla Vilayet İdare Meclisi'nin kararıyla Konya Belediyesine devredildi. Belediye'de 1924 tarihinde Ebubekir Sami Paşa Medresesi ve Islah-ı Medâris olarak kullanılan yapıyı kamulaştırarak yıktırdı³⁶⁶. Bugünkü yerinde Sanayi Mektebi ve Merkez Bankası Konya şubesi olduğu düşünülmektedir. Fakat yeri günümüzde tam olarak tespit edilememektedir.

Islah-ı Medâris'in kapanma sebepleri hakkında şunlar söylenebilir³⁶⁷;

-Islah'ın kurucularından Zeynelabidin Efendi bir şeyh hem bir müderris hem de bir siyaset adamıdır. Mensubu olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'na rakip olarak doğmuştur. İttihatçıların siyasi rekabet sebebiyle Zeynelabidin Efendi'ye karşı olmaları onun kurduğu eğitim müessesesi Islah-ı Medâris'e de tavır takınmaları Islah'ın sonunu getirdi.

³⁶⁵ Ahmet Çaycı, "Özönder, Hasan", Konya Ansiklopedisi, Cilt 7, Konya, 2014, s. 168.

³⁶⁶ Arabacı, a.g.e., s. 512- 514.

³⁶⁷ Bilgili, a.g.m., s.85.

-İslah, medreselerin ıslahına yönelik sivil bir hareket olarak Konya ve İstanbul'da kısa sürede etkisini gösterince İttihat ve Terakki Fırkası'nın hükümeti yönlendirmesiyle benzer bir medresenin "*Darü'l-Hilafeti'l-Aliye*" adıyla önce İstanbul'da sonra da şubelerinin Konya gibi Anadolu'da açılması diğer medreseler gibi İslah'ın da kapatılmasına sebep oldu. Dönemin Şeyhul İslamı 8 Ekim 1913 tarihli yayınladığı meşihat belgesiyle Konya İslah-ı Medâris'in 43 maddelik Nizamnâmesini yürürlükten kaldırması İslah'ın resmi kapatılma sürecini başlattı.³⁶⁸ İttihatçıların girişiyle İslah'ın kurucusu Zeynelabidin Efendi de Bursa Gemlik'e sürgüne gönderildi³⁶⁹, müdürü Ahmed Ziya Efendi altı ay kadar hapiste tutuldu.

-1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı nedeniyle medrese öğrencileri askere alındı. Birinci dünya savaşında hoca ve talebelerinin cepheye gitmesi medreseyi öğrencisiz bıraktı. İslah'ın müderris ve öğrencileri Çanakkale, Irak, Filistin gibi çeşitli cephelerde savaştı. Medrese öğrencisiz ve hocasız kaldı. Ömer Lütfi, Bozkırlı Abdullah Tanrikulu ve Ali Rıza Kudsi gibi hocaları savaşa katıldılar.

-Zeynelabidin Efendi siyasi karışıklık yüzünden dört yıl Bursa Gemlik'te sürgün kaldıktan sonra³⁷⁰ İstanbul'a gitmiş. Sürgün tazminatını aldıktan sonra kardeşi Ahmed Ziya Efendi ile halktan bir grup teşebbüs ile Darül İrfan Anonim şirketini³⁷¹ kurup 25 Mart 1920 de Darül İrfan mektebini kurdular. Bu mektep İslah'ın devamı sayılmakta idi. Yalnız mektep öğrencilerinden para almaktaydı. Bunun yanında vilayet bütçesinden 1919 yılında ödenek almıştır³⁷².

³⁶⁸ İslah-ı Medâris diploması için bkz: Koyunoğlu müzesi arşivi, no. 20719, 10 senelik eğitimin 4 senesini aldığına dair belge.

³⁶⁹ Sürgün olarak Gemlik'te bulunan Zeynelabidin Efendi'nin, ahali ile münasebetten men edildiğinden bahisle ihtiyacı olan erzağı temin edemediği yolundaki şikayetinin doğru olmadığı hakkında bkz: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, DH.EUM.1.Şb-11-15, H-17-07-1336.

³⁷⁰ Gemlik'te ikamete memur bulunan şahısların isim ve sürgün sebeplerini havi cetvelin takdimi hakkında bkz: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, DH.EUM.1.Şb No: 1441.

³⁷¹ Burada Darülrifan yoksa Narülrifan olduğu pek anlaşılamamıştır., Şehir, kasaba ve karyelerde okullar tesis etmek ve binalar yapmak üzere "Konya Narülrifan Mekteb Anonim Şirket" adıyla bir şirket teşkiline ruhsat verildiği hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MV. No: 254-59.

³⁷² Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Konya Darül irfan Talebe Sicil Defteri, No. 60, s. 1-492.

-Burada Islah'ın tam olarak kapatılma gerekçesi olmasa da Islah kapatıldıktan sonra Islah'ın yönetim kadrosu ve öğrencilerin durumu ile ilgili olduğu için Delibaş İsyanı'na da değinilmesi gerekmektedir. Islah-ı Medâris'le Delibaş İsyanı arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Zamanlaması ve isyanı ortaya çıkaran kişi manidar olan "*Delibaş isyanı*" Islah'ın yönetici kadrosuna mal edilmeye çalışılmıştır. Delibaş isyanı³⁷³ II. Konya veya II. Bozkır isyanı³⁷⁴ olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü İsyen edenler ne Konya halkıdır ne de Bozkır halkıdır. Burada zamanlamaya dikkat çekmek gerekmektedir. Delibaş Mehmet Mersin limanından Fransa'ya kaçtı³⁷⁵. Konya valisi Cemal Bey³⁷⁶ Hürriyet İtilaf yanlısı olup Kuva-ı milliye ye karşıdır³⁷⁷. Zeynelabidin Efendi ve Ziya Efendi Cemal Bey ile görüşmek istedikleri zaman bu görüşme olmamış. Ziya efendi ve abisi Zeynelabidin Efendi ile mektuplaşması³⁷⁸ ve Cemal Bey ile irtibat kurmaları Delibaş isyanı ile ilişkilendirilmek istenildiği düşünülmektedir³⁷⁹. Ziya Efendi'nin sahibi olduğu İntibah Gazetesi kapanır kendisi de muhtemelen ülkeyi terk eder. Burada dikkat çeken nokta Islah veya Zeynelabidin ve kardeşlerinin Delibaş Mehmet ile alakası ne isyanı bastırmak için mi veya tam tersi için mi irtibat kurulmuş bunun iyi araştırılması gerekir. Birinci Konya hadisesi³⁸⁰ Hadimli Mehmet Efendi³⁸¹ ve Rıfat efendiden oluşan heyeti de sonuç

³⁷³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Milli Kütüphane, no:2000 SA 27, Serpil Sürmeli, "*Konya Delibaş Mehmed İsyanı Sırasında İsyancılara Esir Düşen Hakimiyeti Milliye Gazetesi Muhabiri Ensari Bülent Bey'in Hatıraları*" Atatürk Dergisi C. 1, sayı 1/ özel sayı, 2012, s.113-139.

³⁷⁴ Kuva-yı Milliye hareketine karşı Bozkır isyanı (Hadisesi) ve bu hadisede zarara uğrayan felaketzedelerin tanzimat taleplerinin karşılanması hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.KMS. No: 56-33.

³⁷⁵ Geniş bilgi için bakınız: Milli kütüphane, no: 1993 SA 6, Ahmet Atalay, "*Milli Mücadele'de Türk'ü Türk'e Kırdıran Adam İngiliz Rahip Dr. Robert Rew Frew'nun Anadlı ve Konya Delibaş Mehmet İsyanındaki Rolü*, Ata Dergisi sayı 8, s. 179-217.

³⁷⁶ Konya Valisi Cemal Efendi Hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.HMŞ. No: 6-11.

³⁷⁷ Konya Valisi Cemal Bey'in azli hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), BEO No: 4594-344527, Dahiliye No: H-16-01-1338.

³⁷⁸ Vilayet ve civarının durumu hakkında ayandan Zeynelabidin Efendi'nin biraderi Şeyhzade Ziya Efendi'ye gönderdiği telgrafa dair Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsusu'ndan Konya Valisi Cemal Bey'e çekilen telgraf, Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), DH.ŞFR. No:103-164.

³⁷⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Zeynelabidin'in adamlarından birinin İngilizler tarafından Anadolu'ya geçirildiği ve Konya'da halkı tahrik edeceğine dair.No: 30-10-0-0 / 106-695-1.

³⁸⁰ Bozkır isyanına karşı Ereğli'den, Kuva-yı Milliye'nin topladığı askerin hareketine lüzum kalmadığı hakkında bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), DH.ŞFR. No:650-69.

³⁸¹ Rıfat Efendinin idamına tek tanık olan kişidir. Rıfat efendi evinden giderken ve sabaha kadar bişi olmayacağına dair güvence vermesine rağmen gece idam edilmiştir. TBMM gizli celsesinde idam edilmesini isyanın bitmesinde yararlı olarak atılan adım olarak görmüştür.

vermiş isyan bastırılmıştı. Memiş Efendi sülalesinden (Sekine Eminoğlu hatıratından alıntı yapan akrabalarından dinlediğim kadarıyla) Bazı Konyalı devlet adamları tarafından tahkikata uğraması sonucu Rıfat efendinin idam edildiği görüşü yaygındır. Memiş Efendi sülalesinden gelenler bunlara pek değinmek istememişlerdir³⁸².

³⁸² 24 Kasım 2015 yılında Konya Kültürpark'daki İl halk kütüphanesinde Konya Aydınlar Ocağı'nın düzenlediği sempozyum da Prof. Dr. Caner Arabacı hocam İstihlal Mahkemeleri ve adalet anlayışına vurgu yapmıştır ve İstihlal Mahkemesi ve Meclis arşivinin niye açılmadığını, tonlarca arşiv belgesinin tarihçilerin hizmetine sunulması gerektiğini söylemiştir. Konya İstihlal Mahkemelerinin Konya da binlerce kişinin idam edildiğini ve bunun gerekçelerinin tam olarak bilinilmediğini dikkat çekmektedir.

SONUÇ

-Osmanlı Devleti'nde medreselerin tarihsel sürecine baktığımızda kuruluş yıllarında Osmanlı Devleti'nden önceki Selçuklu ve İlhanlı devletlerin geleneğini sürdürdükleri görülmüştür. XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti adeta medreseler ülkesi konumunda olmuştur. XVII. yüzyıldan sonra her kurum gibi medreselerde ilk önce bozulma, duraklama ve gerileme dönemleri başlamıştır. Gerilemenin birden fazla nedeni vardır. Bozulan medreseleri ıslah etmek için birçok lahika ve ferman çıksa da medreselerin reform çalışmalarından pek netice alınamamıştır.

Selçukluların başşehri olan Konya Selçuklular ve Osmanlılar zamanında bir ilim ve irfan mekanı olarak yerini ve ağırlığını korumuştur. Konya, hoşgörü şehri olarak her türlü düşünceyi bünyesinde barındırmış ve ilmi hürriyete sahip bir il olmuştur. Konya yüzyıllar boyunca medeniyetin/hosgörünün merkezi konumunda olmuştur. Konya'daki Osmanlı medreselerine baktığımızda –Osmanlılar gibi- tarikat/tekke ile medreseler arasındaki ilişki çok barizdir. Gerekse Mevleviler gerekse de Nakşi tarikatı medrese konusunda Konya'da etkinliği gözükmektedir. Bu medreselerin imar ve ilim yapısı diğer şehirlerdeki medreselerden farklı olduğu görülmüştür. XIX. yüzyıla gelindiğinde Konya'da altmışa yakın medrese vardır.

-Osmanlı Devleti'nin son devri olan II. Meşrutiyet dönemi medreselerin ıslahı için bir dönüm noktası olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde yapılmaya çalışılan medrese ıslah faaliyetleri, bu kurumları zamanın gelişen şartlarına ve eğitim anlayışlarına uygun bir hale getirmek için ortaya konan en kapsamlı ve köklü girişimlerdir. Bu girişimlerden ilki Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin yayınlanması, diğeri ise Islah-ı Medâris Nizamnâmesi'nin yayınlanmasıdır. İstanbul'da bu tarzda reform çalışmaları yapılırken Anadolu'nun önemli kentlerinden Konya'da eğitimde çığır açan bir gelişme yaşanmıştır. Konya Valisi Ebubekir Sami Paşa öncülüğünde Paşa Dairesi Medresesi kurulmuş ve Konya'daki ilim ve irfan faaliyetlerine öncülük yapmıştır. Paşa Dairesi Medresesi'nin devamı olarak ıslah-ı Medâris kurulmuştur. Konya Islah-ı Medâris'in Nizamnâmesi 1909 yılında yayınlanmıştır. Medreselerin

modern eğitim kurumları ile aynı ortamda yaşayabilmek düşüncesi ile başlatılan özel bir teşebbüs olan Islah kendine has nizamnâme'yi yayınladığında hazırlandığı ortam ve şartların sağladığı imkânlar çerçevesinde kendine has çözüm yolu ve uygulanma tarzı bulduğu da görülmektedir. O dönemde ülkemizin varlık mücadelesinin devam ettiği son derece hassas bir zamanda gerçekleştirilmesi, din eğitimi ve öğretimine hem teorik ve bilimsel hem de alanlarda duyulan ihtiyacın göz ardı edilmediğinin, bu ihtiyaçlara en uygun çözüm yolu arayışlarının somut bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

-Birinci dünya harbinden beş sene önce kurulmuş olan Islah Konya'da din eğitimi alanında o zamana kadar yapılmak istenen eğitimde kurumlarının en orijinali ve en verimli olduğu olmuştur. Islah'ın müfredatına baktığımızda akli ilimlerle dini ilimleri bünyesinde barındıran Islah daha kuruluş aşamasında hazırladığı iki Nizamnâme ile idari, eğitim, sınav, ceza ve ekonomik yapısını belirlemiş olup aralarında her biri otorite olan hoca kadrosu ile Konya'da sesini duyurmuş daha sonra da İstanbul'a sesini duyuracaktır. Islah en başından beri halka sesini duyurmaya çalışmıştır. Bunu da yayın organı olan Meşrik-i İrfan ile yapmıştır. Islah'ın kurulmasında faydası olanları ve katkıda bulunanları tek tek gazetede isimlerini ilan ederek Islah'ın bir nevi reklamı yapılmıştır.

Islah özel bir teşebbüs olup o dönemden daha çok ileri bir eğitim seviyesi vermekte olup değeri günümüzde ancak anlaşılmıştır. Islah'ın diğer medreselerden farkı müstemilatı ve vermeyi düşündüğü diploma idi. Islah'ın kendisine has laboratuvarı var idi. Kimya ve fizik dersleri burada görülürdü. Ali Kuşçu'nun küresi ve Rubu tahtası Islah'ın eğitim araç gereçleri arasında idi. Islah vermeyi düşündüğü diploma ise günümüzde üniversite diploması gibi idi. İcazetname hem aldığı dersleri hem hoca silsilesini göstermekte idi.

-Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi³⁸³ 1910 yılında yayınlanmasından sonra 1914 yılında Islahı Medâris Nizamnâmesi ile Islah'ın kapanma süreci başlamış resmi ortam hazırlanmış sosyal ortamın hazırlanması lazım görülmüştür. Çünkü Islah'a halktan büyük destek vardı. İstanbul'da Darü'l Hilafetiyye Medreseleri kurulmuş ve medreselerde birlik sağlamak için taşralarda kurulması gereksinimi duyulmuştur. Islah kapatılmasına gerekçe olarak Darü'l Hilafetiyye Medresesi'nin Konya'da kurulması gösterilse de bu kanaatin yanlış olduğu düşünülmektedir. Çünkü hem özel teşebbüs hem de devlet teşebbüsü bir arada eğitim faaliyetlerine devam edebilirdi.

Islah-ı Medâris'in 1914'de elli üç talebesi vardı. Kısır siyasi çekişmeler medresenin sonunu hazırlamıştır. Medrese, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf fırkalarının amansız mücadelesi arasında, 1917 yılının eylül ayında kapatılmıştır. Eğitim öğretimi 10 sene olarak planlamış ancak 10 sene dolmadan kapatılmıştır. Bu arada medresenin zengin kütüphanesi yağma edilmiştir. Büyük ümitlerle kurulan bu ilim yuvası bir anda dağıtılmıştır. Buna rağmen burada okuyan öğrenciler ve ders veren hocalar Konya'da ve Türkiye'de oldukça başarılı olmuştur.

-Islah'ın eğitim reformu yanında basın ve matbaanın gelişmesine de çok büyük faydası olmuştur. 1869 yılından beri Konya adında Konya da tek bir matbaa vardı. O da resmi bir matbaa idi. II. Meşrutiyet ile birlikte basın ve yayın organları artmıştır. Islah kapanınca matbaası da kapanmıştır. Fakat Islah hocaları eğitim faaliyetlerini basın ve yayın organları ile yapmaya devam etmiştir. Örneğin İbrahim Hakkı Konyalı'nın sahibi olduğu Hak Yolu adındaki bir dergiyi 1919 yılında çıkarmıştır. Derginin idaresi Islah-ı Medâris binasıdır.

- Islah-ı Medâris'te tekke ve medresesinin buluşmuş ve iki ayrı anlayış birbirini tamamlamıştır. Islah kapatıldıktan üç yıl sonra Delibaş isyanı olmuş bu isyanın Islah ile alakası olmamıştır.

³⁸³ Nizamname için bkz: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, no: 30-18-1-1/3-19-3., Medaris-i İlmiyye Nizamnamesi'nin tashihiyle, nüsha-i musahhahasının gönderilmesine dair; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO:3743-280681, Meşihat: 278528, H-22-04-1328.

Konya'daki medreseler valiler ve orta halli Müslümanlar veya tarikatlar tarafından kurulmuştur. Konya valilerinin eğitim-öğretim konusundaki rolü genellikle olumlu olmuştur. Konya medreseleri zengin vakıflara sahip olduğu için pek ekonomik sıkıntı çekmemiştir.

İslah'la ilgili çözüme kavuşturulması gereken bazı meseleler vardır. Bunlardan biri İslah'ın yeri meselesidir. İslah nereye inşa edilmiştir? İkincisi İslah'ı Mustafa Kemal Atatürk'ün ziyaret edip etmediği konusu belirsizdir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV BELGELERİ

Ankara Mezarlıklar Müdürlüğü Arşivi, K.11 Adası, 5. Parsel/T11 Ada, 687 Parsel.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defteri No: THR-00271, Dosya No:00004.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA),. Dosya No:650, Gömlek No: 69, Fon Kodu: DH.ŞFR.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defteri No: MH-00937, Dosya No:00844.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No: 6, Gömlek No: 11, Fon Kodu: DH.HMŞ.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No: 4, Gömlek No:5, Fon Kodu: DH.MUİ.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No:1331, Gömlek No: 2A-13, Fon Kodu: DH-ID.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No:3773, Gömlek No: 282950, Maliye; 278528, Fon Kodu: BEO, H-24-06-1328.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No: 30-10-0-0, Gömlek No:106-695-1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No:3743, Gömlek No: 280681, Meşihat: 278528, Fon Kodu: BEO, H-22-04-1328.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya No: 56, Gömlek No:33, Fon Kodu: DH.KMS.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dosya No:254, Gömlek No:59, Fon Kodu: MV.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defteri No: 12273, Dosya No:00001.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Kodu: DH.ŞFR. Dosya No:103, Gömlek No:164.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Kodu: BEO, Dosya No:108, Gömlek No: 8044, Fon Kodu: BEO, H-27-04-1336.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Kodu: DH.ŞFR BEO Dosya No: 4594, Gömlek No:344527, Dahiliye, H-16-01-1338.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Kodu: DH.ŞFR BEO, Gömlek No:280681.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Fon Kodu: DH.ŞFR Yıldız Perakende Umum Vilayet, Dosya No:32/74, Gömlek No:47/74.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Kodu: DH.ŞFR İ.ŞD. Dosya No: 925457.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dosya No:11, Gömlek No: 15, H-17-07-1336, Fon Kodu: DH.EUM.1.Şb.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dosya No: 30-18-1-1, Gömlek No: 3-19-3.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dosya No: 1441, Fon Kodu: DH.EUM.1.Şb.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA)Abdullah Tanrıkulu'nun Özlük Dosyası
No: 725.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), No: 232372.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), Dosya No: 9715.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA), No:19380027.

İbrahim Konyalı Kütüphanesi Arşiv, no: 3505.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler katalogu, Kayıt no: 799389, Meşihat Belgesi
H.1283-1293.

Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi, Konya Darül irfan Talebe Sicil Defteri,
No. 60.

Koyunoğlu Müzesi Arşivi, No:20719.

Koyunoğlu Müzesi Arşivi, No:7271.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No: 00148, Dosya No: 00114.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No: 00299, Dosya No:00104.

Vakıflar Genel Müdürlüğü(VGM), Defter No:00581-0002, Dosya No:00017.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No:00306, Dosya No: 00161.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Defter No: 00306, Dosya No: 00162.

Vakıflar Genel Müdürlüğü(VGM), Nr. 582/1.

Vakıf Genel Müdürlüğü (VGM), Nr. 581.

B- İNCELEME VE ARAŞTIRMALAR

Adıvar A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Akandere Osman, "3 Nolu Konya İstihlal Mahkemesi'nin Konya İsyanı İle İlgili T.B.M.M. Sunduğu Raporu", İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Özel sayı 6, Ed: Caner Arabacı, Yıl Aralık 2003.

Akok Mahmut, "Konya'da İnce Minareli Medresenin Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: XIX-I, 1970.

Akyüz Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2007.

Arabacı Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya Ticaret Odası, Konya, 1998.

Aslaner Serhat, *İlmiye Sınıfının II. Meşrutiyeti Algılayışı (Konya Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

Atalay Ahmet, *Nakşi Şeyhi Hürriyet ve İtilaf Fırkası Yöneticisi Konya'lı Mehmet Zeynelabidin Efendi: İslamiyet ve Meşrutiyet*, Damla Ofset, Konya, 1999.

Atay Hüseyin, "Medreselerin Gerilemesi", AÜİFD, C. 24, Sayı:1, 1982.

Atay Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi (Medrese Programları İcazetnameler-İslahat Hareketleri)*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1983.

Atçeken Zeki, "Konya Şer'iyeye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler", İpek Yolu, Sayı: I, 1998.

Atçeken Zeki, "Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri", Türkler Ansiklopedisi, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Aydın Hakan, "*II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrık-ı İrfan*", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, 2007.

Baltacı Ahmet, "*Hakkı Efendi*", Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar, C. 6, Sayı 26, Konya, 2006.

Baltacı Cahit, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri I*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Bayhan A. Ali ve Ertekin M. Zahir, "*Eserlere Adanmış Bir Hayat: İbrahim Hakkı Konyalı Hayatı ve Eserleri*", Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Ed: Hasan Bahar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayını, Konya, 2015.

Bayram Mikail ve Biçer Bekir, "*Karatay Medresesi'nden Karatay Üniversitesi'ne*", KTO Karatay Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya, 2010.

Berker Aziz, *Türkiye'de İlk Öğretim*, MEB, Ankara, 1945.

Biçer Bekir, "*Kuruluş Devrinde Nizamiye Medreselerinin Müderrisleri*", Tarih Okulu Dergisi, Yıl 6, Sayı:16, 2013.

Bilge Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1984.

Bilgili İsmail, "*Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'nin Hayatı ve 'Emalil-Vesaya' Adlı Eseri*", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı:12, 2008.

Bilgili İsmail, *Müderris Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri*, Desen Ofset, Konya, 2012.

Bilgili İsmail, "*Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi Müfredatı*", Tefekkür Dergisi, 2013.

Bilgili İsmail, "*Bir Eğitimci Olarak Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi*", Merhaba Akademik Sayfalar, C.14, Sayı:8, 2014.

Bilgili İsmail, "*Bekir Sami Paşa Nakşibendi Halidi Zaviyesinin Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesine Dönüşümü Bağlamında Nakşibendiliğin İlmî Hayata Tesiri ve Zaviyenin Para Vakfiyesi*" İstanbul, 2016.

Bilgili İsmail, "*Osmanlı Son Dönemi Nitelikli Din Adamı Yetiştirme Projesi Bir Örneği Olarak 'Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye' Medresesi*", Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2013 Konya, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, Konya, 2016.

Bilgili İsmail, " *Konya'da Örnek Bir Eğitim Müessesesi ve Eğitimcisi (Islah-ı Medâris-i İslamiye Medresesi ve Ahmed Ziya Efendi)*", Ed: Mustafa Yıldırım, Konya, 2016.

Bosworth C. Edmund, *İslam Devletleri Tarihi*, Çev: E. Merçil ve M. İpşirli, Oğuz Yayınları, İstanbul, 1980.

Bozkurt Nebi, "*Medrese*", İslam Ansiklopedisi, C. 28, TDV, Ankara, 2003.

Bulut Ekrem, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yayımlanan Makaleler Bağlamında Son Dönem Osmanlı Medreseleri ve Islah-ı Medâris Hakkındaki Düşünceler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Bulut Mehmet, "*Tevhid-i Tedrisat ve Diyanet Hizmetleri II*", Diyanet Aylık Dergisi, Sayı: 234, 2010.

Can Betül, *Fatih Döneminden Tanzimat'a Kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Ceylan Ali, "*Müderris Abdullah Fevzi Efendi'nin Hatıratı'nda Tuzlukçu 1*", Merhaba Akademik Sayfalar, C. 15, Sayı:24, 2015.

Cumbur Müjgan, "*Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi*", TAD, I/1, 1963.

Çaycı Ahmet , "*Özönder, Hasan*", Konya Ansiklopedisi, Cilt 7, Konya, 2014.

Çelebi İlyas, "*Kelam Metodunun Ortaya Çıkışı Gelişim Süreci ve Yeni Metod Arayışları*", İslami İlimlerde Metodoloji Meselesi I, Ensar Yayınları, İstanbul, 2001.

Çelik Ahmet, "*Bir Eğitim Öğretim Seferberliği Örneği: Konya Islah-ı Medâris-i İslamiyyesi'nin Kuruluşu*", Merhaba Akademik Sayfalar, C. 9, Sayı: 3, 2009.

Çelik Ahmet, "*Ali Rıza Kudsi Efendi'nin Islah-ı Medâris'e Atanışı*", Merhaba Akademik Sayfalar, C.11, Sayı:1, 2011.

Çelik Ahmet , "*Konya Valisi Ebubekir Sami Paşa*", Merhaba Gazetesi Akademik Sayfası Eki, Cilt XII, Sayı 5, Konya 22 Şubat 2012.

Çelik Ahmet, "*Göktay, Mehmet Fatih*", Konya Ansiklopedisi, Cilt 4 , Konya, 2012.

Çoban Ali, *19. Yüzyıl Osmanlı Şeyhlerinden Bozkırlı Muhammed Bahaeddin Efendi ve "İkazu'n-Naimin" Adlı Eserindeki Tasavvuf Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

Defterdâr Sarı Mehmet Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler*, (*Nesayih'ül-Vüzera ve'l-Ümera*), Haz: Hüseyin Ragıp Uğural, Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1969.

Demirbağ Hasan - Yüksel Onay, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Albümü 1924-2009*, C. 1, Ankara, 2010.

Demirci Osman, *Osmanlı Medreselerinde Kelam Öğretimi (İznik, Bursa, Edirne, İstanbul)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Divlekçi Celalettin, *"Yaşayan Din Bilginlerimiz: Prof. Dr. A. Osman Koçkuzu"*, Kervan Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 16, Konya, 1993.

Duran Remzi, Apa Gülay, Bozkurt Tolga ve Çetinaslan Mustafa, *"Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları"*, İpekyolu Dergisi, Konya Özel Sayısı, IX, 2006.

Düzdağ M. Ertuğrul, *Üstad Ali Ulvi Kurucu: Hatıralar I*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2015.

Efendi Abdullah Fevzi, *Bir Müderrisin Sürgün Yılları*, Der: Ali Osman Koçkuzu, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Efendi Abdullah Fevzi, *Çanakkale Cephesinde Bir Müderris: Abdullah Fevzi Efendi*, Der: A. Osman Koçkuzu, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Eminoğlu Mehmet, *Şeyh Muhammed Kudsi (KS) Memiş Efendi Hazretlerinin Tarihçesi*, Damla Ofset, Konya, 2007.

Er Hamit, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darü'l Hilafe Medreseleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003.

Erdoğan Muzaffer , *"Ebubekir Sami Paşa"*, Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi, Yıl XI, Ağustos-Eylül 1948, sayı 118-119.

Ergenç Özer, *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1973.

Ergun Mustafa, "*II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durum ve Islah Çalışmaları*", AÜDTCF Dergisi, C.XXX. Ankara, 1982.

Ergun Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, 1996.

Evin Ömer, "*İplikçi (Altun Apa- Altunba) Medresesi*", 2007.

Eyice Semavi, "*Hudavendigâr Külliyesi*", İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV, Ankara, 1998.

Furat Ayşe Zişan, "*Eğitim-Mimari İlişki Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri*", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 8, 2003.

Güldöşüren Arzu, "*Bilinmeyen Bir Medrese Islahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve Islah Risalesi*" Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, C.16, Sayı 31, 2011.

Güler Halit, "*Mehmet Hakkı Özçimi*", Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar, C. 6, Sayı 26, Konya, 2006.

Güler İzzet, "*Sırçalı Medrese*", İller Bankası Dergisi, Sayı: II, 1986.

Gündüz Mustafa, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sisteminin Finansmanını Temin Etme Düşünce, Öneri ve Uygulamaları*", NEWWSA, V.5, No: 4, 2010.

Gündüz Turgay , "*Türkiye' Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)*" , Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 7, Bursa, 1998.

Güney Necmettin, "*Prof. Dr. Mustafa UZUNPOSTALCI*" , Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 22, Güz 2006.

Gürtaş Ahmet, "*Şehzâde Ahmet Ziya Efendi ve Kaside-i Daliyye'si*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, 1999.

Güven İsmail, "*Türkiye Selçuklularında Medreseler*", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 31, Sayı:1, 1998.

Güven İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Kitap Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Hızlı Mefail, "*Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal*", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 2, Sayı 4, 2004.

Hızlı Mefail, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.17, Sayı:1, 2008.

Işık Ali , " *Temmuz Ayında Kaybettiğimiz Konyalı Değerler*", Merhaba Akademik Sayfalar, Cilt 16, Sayı 24, 2016.

İhsanoğlu Ekmeleddin, "*Osmanlı Medrese Geleneginin Doğuşu*", Belleten, C. LXVI, Sayı:247, 2002.

İnalcık Halil, "*Murad I*", İslam Ansiklopedisi, C. 31, TDV, Ankara, 2006.

İpşirli Mehmet, "*Anadolu: Eğitim Öğretim*", İslam Ansiklopedisi, C. 3, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991.

İpşirli Mehmet, "*Osmanlı Uleması*", Ed: G. Eren, Osmanlı, C. VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

İzgi Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayınları, İstanbul, 1997.

Karagöz Mehmet, "*Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)*", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:6, 1995.

Karal E. Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VI, TTK Yayını, Ankara, 1983.

Karpuz Haşim, "*Konya*", İslam Ansiklopedisi, C. 26, TDV, İstanbul, 2002.

Kayadibi Fahri, "*Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim*", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8, 2003.

Kazıcı Ziya, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Keçeci-Kurt Songül, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011.

Koçer Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Haz: Yılmaz Kurt, Ankara, Akçağ Yayları, 2000.

Koçkuzu A. Osman, "*Bahaeddin Efendi*", İslam Ansiklopedisi, C. 04, TDV, İstanbul, 1991.

Koçkuzu A. Osman, "*Fahri Efendi*", İslam Ansiklopedisi, C. 12, TDV, Ankara, 1995.

Koçkuzu A. Osman, *Paşadaireleri: Fahrettin Kulu ve Hacıveyiszâde Mustafa Kurucu Hocaefendi'lerin Hayatı*, Damla Ofset, Konya, 2004.

Koçkuzu A. Osman, *Hacı Veyiszâde Mustafa*, İslam Ansiklopedisi, C. 14,TDV, Ankara, 2014.

Kodaman Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayını, Ankara, 1988.

Konyalı İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya, 1964.

Konyalı İ. Hakkı, "*Bir Hüccet İki Vakfiye*", Vakıflar Dergisi, Sayı: 7, 1968.

Konyalı İ. Hakkı, "*Konya'da İslam Üniversitesi*", Yeni Asya Gazetesi, 29-30 Eylül, 1-2 Ekim 1971.

Konyalı İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1991.

Köseoğlu Adem, *Medrese Eğitiminden Modern Eğitime Geçişte Halka Yöneliş*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007.

Kurucu Sare, *Bir Ömürden Sayfalar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2010.

Kutlu İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992.

Küçükdağ Yusuf, *"Konya'da Kültür Varlıklarına Sahip Çıkmak"*, Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi, Sayı:4, 1993.

Küçükdağ Yusuf, *"Sultan Selim Camii ve Külliyesi"*, İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV, İstanbul, 2009.

Kütükoğlu Mübahat, *"1869'da Faal İstanbul Medreseleri"*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1976-1977.

Kütükoğlu Mübahat, *XX. Asra Yetişen Osmanlı Medreseleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

Muşmal Hüseyin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2000.

Mülayim Selçuk, *"Karatay Medresesi"*, İslam Ansiklopedisi, C.24, TDV, İstanbul, 2001.

Nurdoğan Arzu M., *"II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi"*, Türk Tarihi Eğitimi Dergisi, C. 3, Sayı 2, 2014.

Oktaç İsmail Özcan, *Konya'nın Çınarları I*, Merhaba Akademik Sayfalar, Cilt 12, Sayı 13, 18 Nisan 2012.

Okumuş Ejder, *"Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)"*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. V, Sayı: 4, 2005.

Öcal Mustafa , *" Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri"* Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı VI, İstanbul, 1999.

Öcal Mustafa, *"Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü"* , Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2008.

Ölmez Adem, *"II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme"*, Vakıflar Dergisi, Sayı:41, 2014.

Özcan Taner, *"Meşrutiyet Dönemi Konya Basınına Bir örnek Meşrik-i İrfan Gazetesi"*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilimdalı, Konya, 2008.

Özdamar Mustafa, *Hacı Veyiszâde*, İstanbul, 1993.

Önder Mehmet, *Mevlana Şehri Konya*, Konya Valiliği, Konya, 1962.

Özer Ekrem, *Osmanlı'da Tekke Ve Tarikat Islahatları II. Mahmud Dönemi Ve Sonrası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007.

Özkan Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.

Özkan Şerife, *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri Ve Medrese Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

Özönder Hasan, *Konya Velileri*, Dizgi Ofset, Konya, 1990.

Öztürk Cemil, *"Osmanlılar"*, İslam Ansiklopedisi, C. 33, TDV, Ankara, 2007.

Özüdoğru Şükrü, *Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de İmam Hatip Liseleri Ve Konya İmam Hatip Lisesi*. Arı Ofset, Konya, 1991.

Sakaoğlu Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Sarıbıyık Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, 2003.

Sarıçelik Kerim, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010.

Sarıkaya Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1977.

Sarıkaya Yaşar, *"Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi"*, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 1999.

Sarıkaya Yaşar, *"Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sûfîler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)"*, Türkoloji Araştırmaları, C. 2, Sayı:1, 2007.

Shaw Stanford j., Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye*, (Çev: Mehmet Harmancı), II., İstanbul, 1986.

Sözen Metin, *Anadolu Selçuklu Devri Medreseleri, I-II*, İstanbul, 1970.

Sözen Metin ve Tanyeli Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Sürmeli Serpil, *"Konya Delibaş Mehmet İsyanı Sırasında İsyanlılara Esir Düşen Hakimiyeti Milliye Gazetesi Muhabiri Ensari Bülent Bey'in Hatıraları"* Atatürk Dergisi C. 1, sayı 1/ özel sayı, 2012.

Şanal Mustafa, *"Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış"*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, 2003.

Şimşir Zekeriya, *Konya Selçuklu Medreseleri Çinilerinde Kullanılan Motifler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990.

Şimşirgil Ahmet, *Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi: Kayı*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2005.

Taşkın Ünal, *"Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları"*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 1, Sayı:3, 2008.

Turan Osman, *"Selçuklu Devri Vakfiyeler-Celaeddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri"*, Belleten, XII., Ankara , 1948.

Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gaziye 1071-1318*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

Türk Anadolu Vakfı, *Hacı Veyiszâde Islah-ı Medâris-i İslamiye Üniversitesi'nin Nizamnâmesi (1909-1917)*, Konya İl Müftülüğü Hacı Veyiszâde Yaşatma Derneği, Konya, 2013.

Uluçam Abdüsselam, *"Sırçalı Medrese"*, İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV, 2009.

Unan Fahri, *"Sahn-ı Seman"*, İslam Ansiklopedisi, C. 35, TDV, Ankara, 2008.

Uz Mehmet Ali, *Konya Âlimleri Ve Velileri*, Alagöz Yayınları, Konya, 1995.

Uz Mehmet Ali, *Konya'nın Manevi Mimarlarından Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi ve Ailesi*, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya, 2009.

Uz Mehmet Ali ve Doğan Muhammed, *"Şerafeddin Camii Çevresinden Alaaddin Tepesi'ne Kadar, Alaaddin Caddesi'nin Güneyindeki Bölgede Tarihi Yapılar ve Medreseler"*, Merhaba Akademik Sayfalar, C. 13, Sayı:13, 2013.

Uzunçarşılı İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Uzunharman Hamdi, *İnce Minareli Medrese'nin Taç Kapısındaki Kitabelerin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015.

Ünal M. Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2007.

Ünal M. Ali, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Yanardağ Ayşe, *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Medreselerin Islahı Tartışmasından Eğitim Birliğine"* TUHED, Sonbahar 2016.

Yavaş Doğan ve Çobanoğlu Ahmet Vefa, *"İnce Minareli Medrese"*, İslam Ansiklopedisi, Cilt:22, TDV, İstanbul, 2000.

Yazıcı Nesimi , *"Osmanlıların Son Döneminde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler"*, Diyanet Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4, Ankara,1991.

Yetkin S. Kemal, *"Anadolu' da Selçuklu Mimarisi"*, Türk Mimarisi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

Yıldırım Aysun, *Konya Alaaddin Camii, Sırçalı Medrese ve Karatay Medresesindeki Çiniler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2013.

Yılmaz Ali, *"Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Medreselerinde Geleneksel Yapı ve Islah Çalışmaları: Konya Örneği"* , Milet ve Nihal Dergisi, C. 5, Sayı:2, 2008.

Yorulmaz Ahmet , *" Öğretmek İçin Adanan Bir Ömür"* , Eğitime-Öğretim Ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 35, Aralık 2015.

Yücel Erdem, "*Konyalı İbrahim Hakkı*", İslam Ansiklopedisi, C. 26, TDV, Ankara, 2002.

Zengin Z. Salih, "*Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*", Vakıflar Dergisi, Sayı: 26, 1997.

Zengin Z. Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

C- SÜRELİ YAYINLAR

Beyânü'l Hakk 18 Zilhicce 1324 H (1908) sayı: 15.

Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1951.

Hakem, İstanbul B.B. Atatürk Kitaplığı, No: ND0727, Basım Yılı 1324.

İkdam Gazetesi, 28 Eylül 1325.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Kayıt: 1/3, grup no: 14216070, kayıt no:325417.

Marmara Üniversitesi, Nadir eserler kataloğu, Demirbaş no: MKL0149.

Merhaba Akademik Sayfalar, C. 9, Sayı:3, Konya, 2009.

Meşrik-i İrfan, 30 Eylül 1909.

Meşrik-i İrfan, 4-11 Teşrinisani 1909.

Meşrik-i İrfan, 22 Teşrinisani 1909.

Meşrik-i İrfan, Basın yılı 1911, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Demirbaş no: S94696.

Milli Kütüphane, Yer no: 1993 SA 6.

Milli Kütüphane, Yer no: 2000 SA 27.

Öz Demokrat Konya, 6 Şubat 1960, Sayı: 739.

Sabah Gazetesi, 21 Ekim 1914, Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Kayıt no: 100728, Grup numarası: 4783651.

Sabah, Yayın yılı 1305, İstanbul B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş no: NDSY 1809.

Yeni Asya, İstanbul B.B. Atatürk Kitaplığı Arşivi, Kayıt: 8/463, Grup no: 10291274, demirbaş no:0235.

Yeni Asya, 29 Eylül 1971.

Yeni Asya Gazetesi, 30 Eylül 1971.

Yeni Asya Gazetesi, 1 Ekim 1971.

Yeni Asya Gazetesi, 2 Ekim 1971.

Yeni Konya, 6 Şubat 1960, Sayı: 3756.

Yeni Meram, 6 Şubat 1960.

D- WEB SAYFALARI

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067890>, son güncelleme 17 Ekim 2017.

<http://www.dunyabizim.com/portre/26201/konyada-ceragi-bugune-uzanan-bir-egitim-ocagi-islak-i-Medâris>, son güncelleme 28 Mayıs 2018.

<http://www.karatay.edu.tr>, son güncelleme 17 Ekim 2017.

<http://konyaninâlimvehocalari.konyacami.com/malatyalı-ali-efendi/>, son güncelleme 19 Ağustos 2016.

<http://konyaninâlimvehocalari.konyacami.com/konyada-ilim-hayati-ve-medreseler/>, son güncelleme 28 Mayıs 2018.

<http://konyakultur.blogspot.tr> , son güncelleme 17 Ekim 2017.

<http://www.konyayenigun.com/roportaj/konyanin-kultur-hafizasi-mehmet-ali-uz-h83836.html>. son güncelleme 28.07.2018.

<http://www.mbirekul.com/?p=611>, son güncelleme 08 Haziran 2018.

<http://www.merhabahaber.com/yazarimiz-halit-guler8217le-hatiralar-ve-imam-hatip-nesli-uzerine...-5712h.htm>, son güncelleme 27.07.2018.

<http://www.tefekkurdergisi.com>, son güncelleme 17 Ekim 2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts , son güncelleme 19 Ağustos 2016.

<https://www.yuzaki.com/2018/04/islah-i-Medâris-konya-tecrubesi/>, son güncelleme 08 Haziran 2018.

I. EKLER

EK 1

درد سردی ۴۸۵		معامی علی بیضا مکتبی	
مملکت جہانی ہوی		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی کاخ		درد علی ملک	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	
درد علی ملک		۴۸۵ ۴۸۵۶	
۴۸۵ ۴۸۵۶		۴۸۵ ۴۸۵۶	

İlgın - Osman Efendi

EK 2

[illegible]

Karaman – Ahmet Muhtar Efendi

EK 3

سلفه قاجار قزو مکتبی علی محمد نادر		ملک خانای هوچی		 تیمور بولسیدار
در قدیمی تاریخ	۱۳۸۰	اینک تحصیل کرده و پناه ندارد؟	ملک علی هوچی	
در قدیمی ملکات	سلفه قاجار	اگر از راهی ایستد حاکمیت	قزوین و قزوین	
پایستک ایست	نوروز	قزوین و قزوین	قزوین و قزوین	
آرامیدار؟ تاریخ آمد	۱۳۸۰	پایستک ایست	قزوین و قزوین	
قاجار و قاجار	۱۳۸۰	اگر از راهی ایستد حاکمیت	قزوین و قزوین	
شخصه عالم ملک	۱۳۸۰	اگر از راهی ایستد حاکمیت	قزوین و قزوین	
وقتی و قاجار	۱۳۸۰	اگر از راهی ایستد حاکمیت	قزوین و قزوین	
اوپر و قاجار	۱۳۸۰	اگر از راهی ایستد حاکمیت	قزوین و قزوین	
کندیتیک بدو؟	۱۳۸۰	اگر از راهی ایستد حاکمیت	قزوین و قزوین	

Sultaniye – Mustafa Kadir Efendi

[illegible]

Ahmet Muhtar Efendi

فوتوفات	ای و شرف	بابا سلطنت ارمنی	روشن روز بار خورشید	و طیفه سی	سلطان باج و مرآت الشاهان	نور بنام سینه قبول
			بیوزیه	بیزولک صوبه کوی میهن	سودا حقیر لر	دین خود صواب راه نکرده
عبد صادق			314			

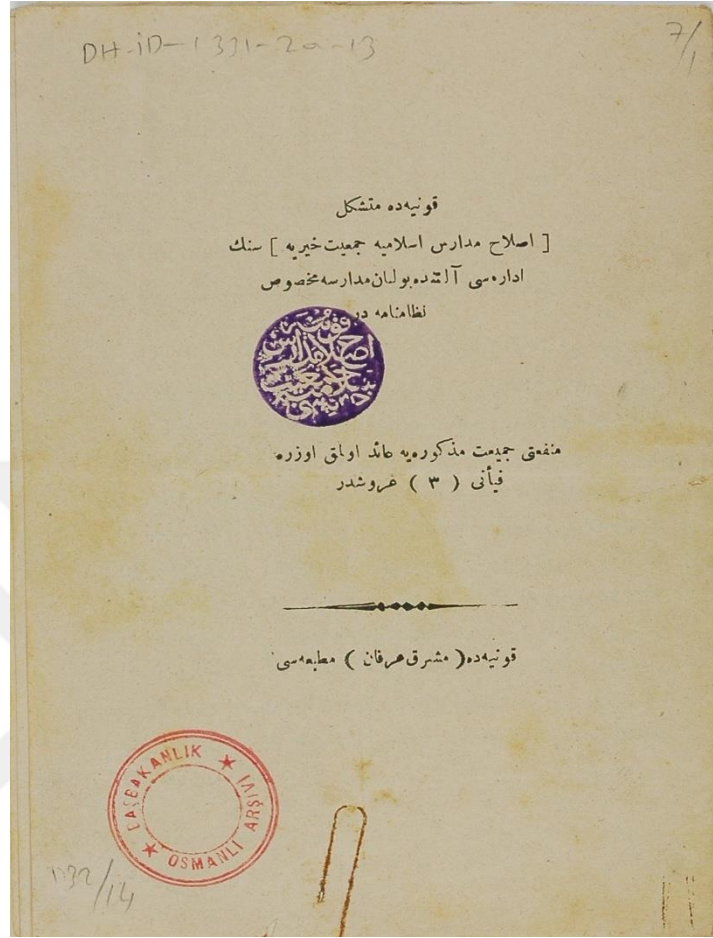
Bozkırlı Rıza

[illegible]

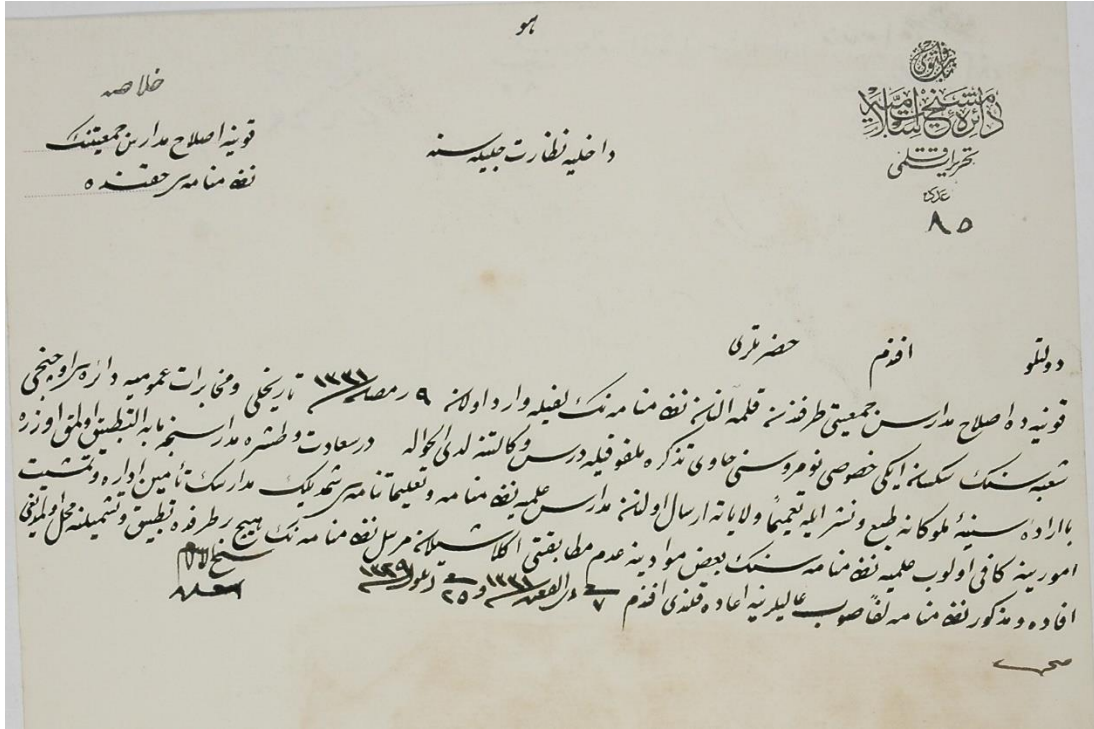
Çakır Sadık Efendi

İslah'da ders almış öğrencilerin bir kısmı aldıkları icâzetler kimden icâzet aldıklarını gösteren belgelerdir. Bir nevi transkriptir.

EK 7

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)(DH-ID-1331-2A-13) Islah-ı Medâris'in ikinci Nizamnâmesidir. İkinci Nizamnâme Islah'ın eğitim faaliyetlerini hangi amaç ve ne şekilde yürüteceğini teoride gösteren bir belgedir.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler katalogu, Kayıt no: 799389, Meşihat Belgesi."Bab-ı fetava, daire-i meşihatı islamiye tahrirat kalemi, aded 85, Hülâsa:Konya Islah-ı Medâris Cemiyeti'nin Nizamnâmesi hakkında. Dahiliye Nezareti celilesine. Devletlü efendim hazretleri, Konya Islah-ı Medâris cemiyeti tarafından kaleme alından Nizamnâmenin lefiyle varid olan 9 ramazan 1331 tarihli ve muhaberatı umumiyye dairesi üçüncü şubesinin 82 hususi numarasını havi tezkere laffiyle ders vekaletine ledelhavale dersaadetve taşra Medârisince mabihittabik olmak üzere bairadei seniyyeyi mülükane tab ve neşr ile tamamen vilayata irsal olunan Medâris İlmiye Nizamnâme ve tâlimatnamesi şimdilik Medâris'in temini irade ve teşşit umuruna kafi olup ilmiye Nizamnâmesinin bazı mevadına ademi mutabakatı anlaşılan mürsel Nizamnâmenin hiçbir tarafta tatbik ve teşmiline mahal olmadığı ifade ve mezkur Nizamnâme lefen savb alilerine iade kılındı efendim. 8 zilkade sene 1331 imza

۱۲ ماده - بئونه عالي سرمايه مساعد بر حاله توفی ايتديكى صورتده هدرسه به هوزر كيرميش و فقط ابتدائي درجه سنده تحصيل كورميش طلبه اينچون دى شقه حه بر شمه ايديله چقدر .

۱۳ ماده - اماميك موقوف اولمى مر حاكم اهم الزم و ممكن اولدينى قدر تونليف دى ايديله حاك ايسده سرمايه كفايت درجه به كلنجيه قدر اواب حيتك اعطف و عنايتلرندن استمهاده سى و غيرت ايديله حاك اقط فخرى ممالك و نطقه سنى التزام عنايت بيوره حق ذوات كرام دوام و افاضى و طاقه درناي لازم كلان نظام و ترتيبه رعايتده معاشل و معاشلردن دهازياده اغشا و اهتمام بيوريله حوتى حين نهمده نظر اعتباره اله چقدر .

۱۴ ماده - هيت اداره لافل اش كيندن عبارت اولوب هر ايكي سنده بروض اولان نامزدلر اينچنن ماهيه بكمى غروش و دهها زياده امانه و برنلر طرفندن بحر بر آ انتخاب اوله حقي هيت اداره طرفندن بر كابل پروژه دار انتخاب اولوب لزوم اولديكى حاليه و زنه دار كفايله ربط ايديله چقدر .

۱۵ ماده - شمديك كافة مأمورى و خدمه فخرى اوله حقي قنقد درسخانه لك انتظامى نقطه سندن لزوم قطعى حسي ايديله حاليه هيت طرفندن مناسب معاش ايله بر مبصر و اواب تعيين اولنه چقدر .

۱۶ ماده - درسخانه و قنقرات سارومه خاند مصادر قات ميرمه هيت اداره قرارى ايله و زنه دن تاويه ايديله حاك و سندر لك ذيلي هيت طرفندن تصديق ايديله چقدر .

۱۷ ماده - اطرافندن اشراك ايدنلر لك اياهلر لى جمع ايله با واسطه يا بلا واسطه و زنه به تسليم و مقبوللر لى صاحب ريه ارساله توسط ايتك صورتيله اشيو امر خيره دلالت و تسديلات اينچون لزومى كورديان بجلارد هيت طرفندن بذات امين اولوب اعلان ايديله حاك و لزوم كورله بكي حاليه بوسته اجزى اعانه دن و بريله چقدر . محل اجتماع دى هيت طرفندن تعيين اولنه چقدر .

مشرق عرفان

شكر اولسون ترقيات عليه تضايقات ظالمانه قور تولدى تقن حيتيله كيرن كنجر مذك امداد لر به پشتك اينچون آرقى مانع و مزاحم قالدى . طوريه لم قوى بر عزم ايله متجدا چالشم .

MESRIK-İ İRFAN
3 TEŞRİNİEVVEL 1909

اولى او زنه كذشته ايله اقراض اولوب دى دى ايراد قيد ايديله چقدر .

۷ ماده - تجمیع ایدن سرمايه كوره اصلاحات يابلى ضرورى بولنديك ان يار و ده طرزی دگيشدر ملك و توسيع ملك او زنه سديك درسى علم كلام و وارهش طلبة علومدن حسن حال اهمالندن بالامتحان طابه انتخاب اولوب جونلره تعيين اوله حقي بر حاليه مر حاليه احتياجات عصره موافق و الحاق حاضره ايله مناسب در سرلر دريس ايايله حاك و ترتيب اولان درس زمانلرى ايام تحصيلده مساملا اوقوتقه و لان صباح و ايكنده در سدرن قطعا خلى كتور ميه حاك صورتده تنظيم ايديله حاك و طلبة حاك حضور و استفاده مانع اوليان ساعته سنده مع المنويه قبول اوله چقدر .

۸ ماده - مدت تحصيل موقوف آيدن دون اوليه حقي چنه طلبة حاك معاونه احتياجي ضرورى تشويق و ترغيد دى منفعت كيترمى مامل قوى بولمسه مبق طلبة به بر مقدار مساوت تقديه بولملى لزومى دركار اولدندن تحصيل زمانلر به خصوص اولى او زنه ماهيه بر حيميه معاش و بريله حاك و سرمايه حاك مقدار به كوره هيت اداره طرفندن تزويد و انتقيس اوله بيله چقدر . احتياجي اوليان طلبة طرفندن ترك اولان معاش لك نامه ايراد قيد اوله چقدر .

۹ ماده - درس اوقات تدريسك تعيين و ترتيب درسخانه و درس ارسته كدران ايديله حاك اوقا تده طلبة لك اله حقي و ميق و قبول امتحانك صورت اجرائى ميق تعليمات هيت اداره ايله هيت تعاييه دن تشكيل ايديله حاك اينچنده بوخص صده سبق ايدن تجربلر ايله طلبة و حيفك تربيه و احوال روجيه نظر دفته آله رقى بالذكره اكثريت آرايه مستند قرار ايله تنظيم اولدندن مسكره موافق اجرايه قيله چقدر .

۱۰ ماده - سابقه ذكر اولان اينچنده ابن ايديله حاك زمانلر ده سنده ايك دفته خمصى و سنده نهايته صنف امتحانلر لى حقي و بولندن حائر سبق اولان طابه مناسب كافات ايله تقدير ايديله چقدر .

۱۱ ماده - مقدار سرمايه نظر دفته آله رقى كورديان ميه كوره طلبة لك تزويد و منتقي صنف لك تعيين و ترتيب هيت اداره عا تده

قوتيه اصلاح مدارس اسلاميه جمعيت خيريه سى ماسله تأسس ايدن جمعيت خيريه مخصوص نظامنامه دور .

۱ ماده - بوجيه خيريه آ تحق مدارس اسلاميك اصلاح و ترقيسى نيت خالصه سيله تأسيس ايدنلر اولوب اشك آله نامه و ايره احساب حيت طرفندن و بريله حاك اعانه لك حدا عظمتى تقدير صرف - وق حيت و ديانتلر به ترك اولملى ياكز حدا صغر لى ماهيه ايكي غروشن دون اوابه چقدر .

۲ ماده - بومر خيره اشراك بيوره حقي ذوات كرام ماهيه و بريله حاك اعانه لك مقدار لى ايله دائمي مسونده اشراك ايديله حاك ميق و بيا تاهه و بريله حاك و هر ايه عا تده مقدار ايديله آي ايشه سنده و زنه تسليم ايله و زنه دارك مهر قاتريله محبور بر مقروض آ چقدر .

۳ ماده - بر دغه به خصوص اولى او زنه امانه و برنلر دى على العاده قبول اوله چقدر .

۴ ماده - طويدين رقيق آياق و پا خود بر سه لى و برن اولدينى حاليه مع المنويه قبول ايديله چقدر .

۵ ماده - و بريلان مقبوض ترك كوكيله اكامو افق طوييله حقي دفتر او زنه به هراوج ايدن كوريله حاك حساب غزته ايله اشراك اوله حقي كى سنايشده كوريله حاك حساب يوسله سى صورتى طبع ايديله حاك ششهرى اعانه و برن ذواته بر دانه سى تقديم ايديله چقدر .

۶ ماده - بئونه تعالى تراكم ايديله حاك اعانات ممكن اولدينى قدر مسؤولى و زنه داره عا تده

قونه اصلاح مدارس اسلاميه جمعيت
خيريهي ناييله تأسس ايدين - جمعيت خيريهيه
مخصوص نظامنامه در .

۱ ماده - بوجيهت خيريه آتقيق مدارس اسلاميه
يهك اصلاح وترقيسي نيت خالصه سبيله
تأسيس ايديش اولوب اشتراك آرزو بوران
احساب حيت طرفندن ورييله جك ائانهك
حداعظمي تقدير صرف - سوق حيت
وياتلر ينه ترك اولمش يالكر حداصريسي
مايهه ايكي غروشدن دون اوليه جقدر .

۲ ماده - بواخريره اشتراك بيوره جق ذوات
گرام مايهه وريه جكي ائانهك مقداري ايله
دائي صورتده اشتراك ايله جكي مين بر
بياننامه وريه جك وهر آيه عائد مقدار يده
آي ائانسته و زنه به تسام ايله وزنه دارك
مهر ذاييله به مهور بر مقبوض آله جقدر .

۳ ماده - بر دئعه به مخصوص اراق او زده ائانه
ورنلردن دئعه على الماده قبول اوله جقدر .

۴ ماده - طوبدن رقاچ آباق و پاخود بر سئنه ليكي
ورن اولدني حاليه مع المنوويه قبول
ايديله جقدر .

۵ ماده - وريلان مابوشلرك و كره ايله اكا افاق
طوبيله جق دفتر او زرينه هراوج ايده بر

MESRIK-İ İRFAN
6 TEŞRİNİEVVEL 1909

كوريله جك حساب غزته ايله شير اوله جق
كي سئانسته كوريله جك حساب بوسيله سي
صورتى طبع ايدلهك شيرى ائانه ورن
دو ايرز دئانه سي تقديم ايديله جقدر .

۶ ماده - بوجيهت على تراكي ايله جك ائانات
تكميل اولدني قدر مسؤليتي وزنه داره عائد
اولق و زده كئنه ايله ائانراش اولتوب سئى
دئى ايراد قيد ايديله جقدر .

۷ ماده - تجميع ايدين سرمايه به كوره اصلاحات
يايلى ضرورى بولمدين ايله روده طرزي
دكيشدر ملك وتوسيع ائانك او زده شمدليك
دريسي علم كلامه - فقه و ائان ش طلبة علومدين
حسن حال احبابدن پالانجان طلبة انتخاب
اولتوب بولر تبيين اولنه جق بر عجلده هر
حاليه احتياجات عصره موافق والجات حاضره
ايله مناسب دوسرلدر يس ايله جك و ترتيب
اولان درس زمانلري ايام تحصيلده تساملا
او فو بمقد و لان صباح و ايكندي دوسرينه
قسماً خلل كنور به جك صورتده تنظيم ايد .
يله جك و طلبة ك - ضرور و استفاده سئ مانع
اوليان سماعينه مع المنوويه قبول
اولنه جقدر .

۸ ماده - مدت تحصيل طقوز آيدن دون اوليه -
جق چيله طلبة ك معاونه احتياجى ضرورى
تشويق و ترغيده دئى منفعت كنور دئى مأمول
قوى بولمسه مئى طلبة به بر مقدار مساوت
تقديمه دولقنى لزومى دركار اولد بندن تحصيل
زمانلرينه مخصوص اولق او زده مايهه بر عجلده
مماش ورييله جك و سرمايه ك مقدار ينه كوره
هيت اداره طرفندن تزييد و ياتقبص اوله
يله جقدر . احتياجى اوليان طلبة طرفندن
ترك اولان مماش ائان نامه ايراد قيد
اولنه جقدر .

۹ ماده - درس و اوقات تدريسك تعين و ترتيبى
، درسخانه و درس اراسته كدران ايده جك
اوقاتده طلبة ك اله جق و مضمون وقبول
امتحانك صورت اجرائى مين تعليمات
هيت اداره ايله هيت تعليميه دن تشك
ايده جك انجمنده بو خضر صده سقى ايدين
تجربه لر ايله طلبة و محيطة تربيه واحوال
روحيه سى نظر دفته آله قى بالذاكره اكثريت
آرايه مستد قرار ايله تنظيم اولدقندن
مسكروه وقع اجرايه قونيله جقدر .

۱۰ ماده - ماده سابقه ذكر اولان انجمنده
تعين ايديله جك زمانلرده سئنه ايكي دفته
مخصوصى وسئنه نهايتده صنف امتحانلري

ياييله جق و بولردن حائر - جق اولان طليه
مناسب مكافات ايله تقدير ايديله جقدر .

۱۱ ماده - مقدار سرمايه نظر دفته آله قى
كوريلان خيريه به كوره طلبة ك تزييد و تقبصى
صنفلك تعين و توقيه هيت اداره عائددر .

۱۲ ماده - بوجيهت على سرمايه مساعد بر حاليه قى
ايتديكي صورتده مدرسه به هزار كبريت
و فقط ابتدائى درجه سئنه تحصيل كوريش
طلبة همچون دئى بشقه به بر شبه ياييله جقدر

۱۳ ماده -
اهم والزم و تكميل اولدني قدر توظيف دئى
ايديله جك اسئده سرمايه كفايت درجه به
كنجه به قدر ايراب حيتك اطف و عايتلردن
استمداد سئى و تقيت ايديله جك فقط اخري
معاملك وظيفه سئى التزامه عايت بيوره جق
ذوات گرام دوام و ايقاي و طاقده رطاي لازم
كلان نظام و ترتيبه رعائتده معاشي مملدردن
دها زياده اشتا و اهتيا م بيوره جق حيت
تعمده نظر اعتباره آله جقدردر .

۱۴ ماده - هيت اداره الاقلايش كئيدن عبارت
اولوب هرايكي سئنه
انجمنده مايهه بكمى غروشن و دها زياده ائانه
ورنلر طرفندن تحريراً انتخاب اولنه جق
هيت اداره طرفندن بر كاتب بروزه دار
انتخاب اولوب لزوم كوريله جك حاليه
وزنه دار كفايته رباط ايديله جقدر .

۱۵ ماده - شمدليك كافه مأمورين و خدمه
فخري اوله جق فقط درسخانه لك انتظامى
نقله سندن لزوم قسلى حس ايديلكي حاليه
هيت طرفندن مناسب مماش ايله بر مبصر
ويا بواب تعين اولنه جقدر .

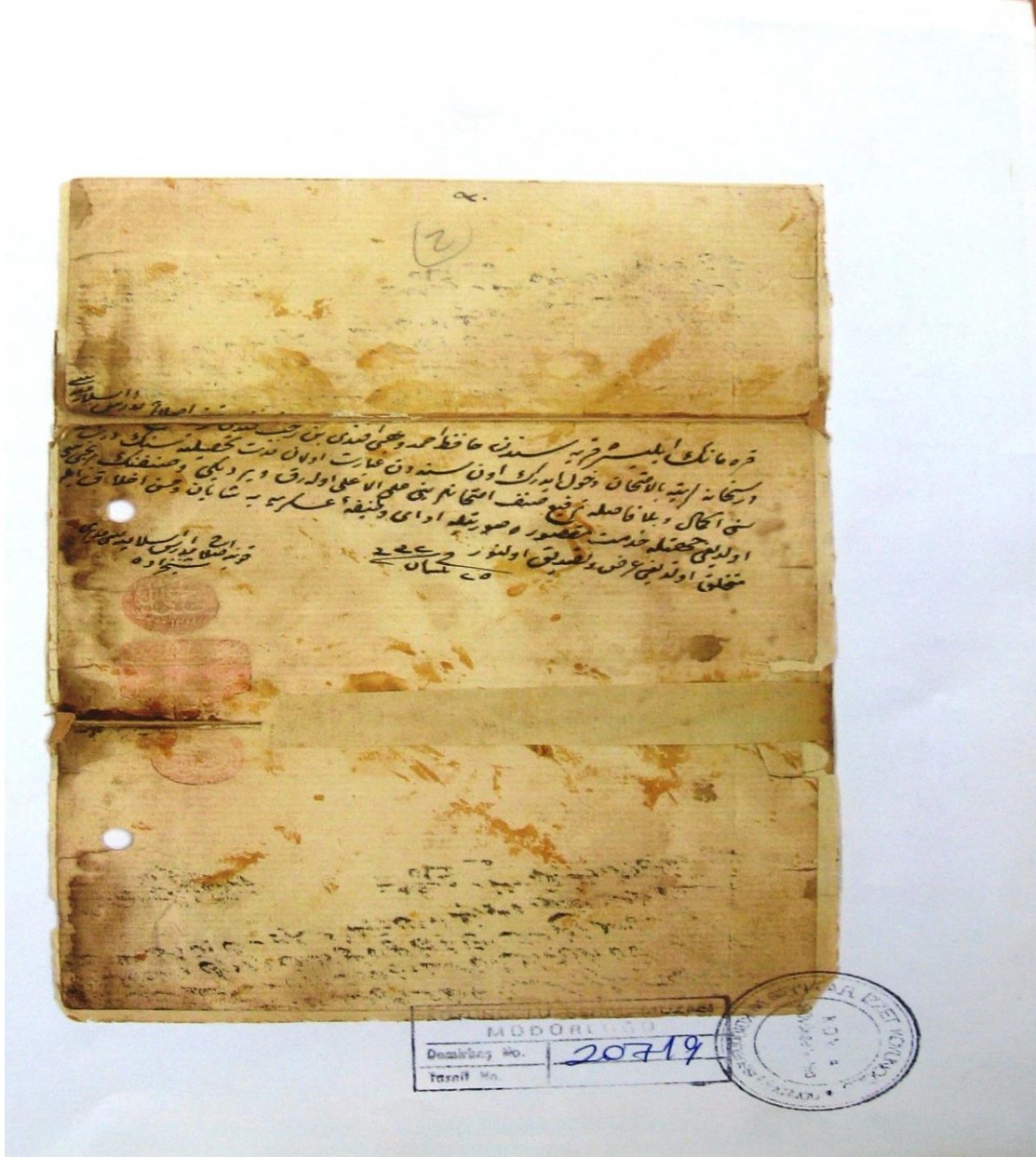
۱۶ ماده - درسخانه و مفرعات سائر ميه عائد
مصارفات ميرمه هيت اداره قرارى ايله وزنه دن
تأديه ايدله جك و سندرلك ذبلى هيت
طرفندن تصديق ايديله جقدر .

۱۷ ماده - اطرافدن اشتراك ايدنلرك ائانه لر
جمع ايله باواسطه يا بلاواسطه وزنه به تسليم
و مقبوللرنى ساخياريه ارساله توسط ايتك
صورتيله اشيو امر شيره دالات و تسهيلات
ايچون لزومى كوريدان محللرده هيت
طرفندن بر ذات تعين اولتوب اعلان
ايديله جك و لزوم كوريله جك حاليه بو سئنه
اجرى ائانه دن ورييله جقدر . محل اجتماع
دئى هيت طرفندن تعين اولنه جقدر .

ولایت خوارزم

بسم الله الرحمن الرحيم
 محترمی دلائل کثیره کتار ایدین
 مدرسه و تاریخ و اوقاف و ...
 بولدیمن بعضی مدرسی انصاف و ...
 اوزون اوزادی به قی و قاله پای اولدی
 وحی و طاقیری جانیدن تاریخ اوقاف و ...
 تکتیر ایدلک ایدلک بیکی : کال استغاثه
 مسعودی و ... بولکره ذهاب اولاق قدر
 اذکار و ... نام جلیل اسلامی
 لکدار ایدین و یا ایتک ایستین بوقیل کمالک
 آرمزده و کتیر عابد آتند خلا بولمسه
 تأمل ایدر . کتاب جلیل و ...
 بر جوق قدس و وقایع سالقینی عرصه
 احوا ایدوب طو و ... اسلاف کرامت
 تاریخ عالم کتبخانه لر طو و ...
 جلیل ایادی احترامده طو و ...
 بر طاقیریک صرف توهم ازی وای ایجاب
 ایدن بعضی انکار غیر لایق سیله و تاریخ
 اوتو بانلرک جاشا کتیرینه قائل اولوق ایستلوسی
 سقیه و ... و ... و ...
 فکر لرین تأیید شمنده برده تنوای شریف
 کوستره بیل چکلرین ده سو وایورلوش
 یک امل ! اعلیٰ اوقوای شریف طو و ...
 ایسه بلافاصله وقت علم برصودنی اداره
 خانه مزه ارسال لطیفه بولسونلر که بده
 جیهاقمزی ازاله ایدم لم . محترم سارقیلری
 بوقدر سه لردنری هر کسک طمته هدف
 ایندکلی تجربومش کی حالاده افکره
 خدمت ایتک ایستکلرندن بوکی مدرسی
 کسوسنه کی جیلا و ... تأمل ایدر .
 جناب حق خواب غفلتدن ایضا ایاه

MEŞRİK-İ İRFAN
25 TEŞRİNİSANI 1909

Karamanın İlsra Karyesinden Hafız Ahmed Vehbi Efendi bin Recep Efendi Konya Islah-ı Medâris-i İslamiyyesi Dershanelerine bil imtihan duhul ederek on seneden ibaret olan müddeti tahsiliyesinin dört senesini ikbal ve bila fasıla terfii sınıf imtihanlarını aliyyülala olarak verdiği ve sınıfın birincisi olduğu cihetle hizmeti maksura suretiyle adayı vazifel askeriyeeye saya ve hüsnü ahlak ile mütehalik olduğu arz ve tasdik olunur. Fi nisan sene 332 Konya Islah-ı Medâris-i İslamiye Müdürü Şeyhzâde (mühür)Ahmed Ziya efendi 1314 ve diğer 2 mühür.

[illegible]

İHL arşivinden bulduklarım. İslah'da öğrenci olan Tahir Elliki'nin imam hatipde öğretmenlik yaptığına oluşturulan kayıt.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

Dosyanın numarası

Ödevi *Kur'an ve Tefsir Özetleri*

Sosyal durumu					Bilgi durumu	
						
Adı <i>Hakkı</i>					İlk öğrenimini nerede yapmıştır? <i>Konya'da</i>	
Soyadı <i>Özçimi</i>					Orta öğrenimini nerede yapmıştır? <i>Konya'da</i>	
Doğduğu yer ve yıl <i>Konya - 1317</i>					Bitirmediyse hangi sınıfa kadar okumuştur? <i>İmam Hatip Mektebi</i>	
Babasının adı <i>Ahmet</i>					Diplomasının tarihi <i>Mezuna</i>	
Ulusallığı <i>T.C.</i>					Yüksek öğrenimini nerede yapmıştır? <i>Yoktur</i>	
Evli midir, evli ise evlendiği tarih <i>Evlü 1336</i>					Bitirmediyse hangi sınıfa kadar okumuştur? <i>Yoktur</i>	
Çocuklarının sayısı, yaşları, ödevde veya evli bulunanların sayısı <i>49 Benim ödevde bulunanlarımdır</i>					Diplomasının tarih ve numarası <i>Yoktur</i>	
Kendisinin ve ailesinin mülkü ve geliri var mıdır? <i>Var</i>					Öğrenimini tamamlamak için hangi kurumlara devam etmiştir? <i>Yoktur</i>	
Beslemeğe yükümlü nüfus sayısı ve yakınlığı <i>Eski ve çocukları</i>					Elindeki belgeler nelerdir? <i>Yoktur</i>	
Yazdığı ve çevirdiği eserler <i>Yoktur</i>						

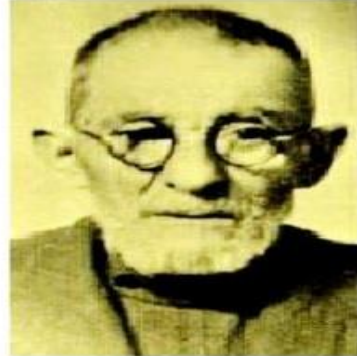
Çimili Hocaîade Hakkı Efendi olarak da bilinen Mehmet Hakkı Özçimi Ahmet Fevzi Efendinin oğludur. Konya İmam-Hatip Okulu'nun açıldığı yıllarda, bu okulun Kur'an-ı Kerim dersleri öğretmenliği görevini de üzerine alan Hakkı Efendi, bu görevi ile birlikte yürüttüğü Konya Müftü Katipliği'ni de bir müddet deruhte etti, daha sonra Konya Müftü Vekilliği'ne tayin olundu. Hakkı Özçimi'nin, Konya Müftü Vekilliği esnasında, büyük camilerin onarımı, bütün camilerin temizlik ve nizamı ve din görevlilerinin vazifelerine gereken ciddiyet ve hassasiyetle eğilmelerinin temini gibi konularda kendine has çalışmaları ile müstesna hizmetleri oldu.

Kur'an ve İslam'a hizmetle dopdolu geçen hayatında son görev yeri, Konya Şerafeddin Camii Baş İmam ve Hatipliği idi. Bu görevini de on yılı aşkın bir süre ifa eden Hakkı Özçimi, 30 Temmuz 1973 tarihinde vefat etti ve Üçler Kabristanı'nda, babası Çimili Ahmet Efendi Hoca'nın kabri yanına defnedildi.

Konya Karatay İmam Hatip Lisesi Arşivinde kayda değer belgeler ve fotoğraflar vardır. İslah'ın öğrencilerinden Hacıveysîade efendi imam hatip lisesinde öğretmen olması İslahın ekolunu oraya taşıdığı düşünülmektedir. Karatay imam hatip lisesinin önemine vurgu yapılması gerektiği düşünülmektedir.

9230
مَجْلِسُ
 انا لله ته **مَجْلِسُ** اقواما تحمدهم بالنعيم للفاضل العباد و يسميهم هانم
 ما بذلوهها فاذا صفوها نزعها منهم فخورها الى مذهبهم **مَجْلِسُ** الصنف والفاضل و يسميهم
 آخرة ما ادركوا الناس من كلام النبوة الاولى (اذا لم يستحي فاحسبوا ما شئت
 آية الخراف الصلف و آية الشيء آية الشيء الحديث وفيه مشقة آفات آية الدين ثلاثة فقيمة فاجر
 و آية ما ياكل العبد الى آكل الربا و موكله الى آية الخراف الصلف و آية الشيء آية الشيء الحديث وفيه مشقة آفات
 آية الخافعة ثلاثة الى آية المعروف و آية الحكر و آية ما يجب ادراكه انما يقوله
 القوم الحديث
 ايتقوا الخمر فانه الوجوه استغنى العباد الى الله من ان ثوبا و ميرا من علمه ان يكون
 ايتقوا حاجة من لا يستطيع المبلغ حاجته من ايتقوا سلطانا حاجة من لا يستطيع الى
 ايتقوا الله في الباطن المعجزة فاركبوها الى استقوا الله في الضميرين المملوك و المرأة
 ايتقوا الخمر الحرام في التسيان فانه ليس الخراب انسان فافوقها جماعة آية
 انسان يفرق واحد و ثلثة يفرق اثنين و اربعة يفرق ثلاثة فليعلم بالجماعة فان الله يحب الجماعة
 احب اليك اهل الله كلمة حق حال لا امام جائر احب العباد الى الله تعالى
 احب بيتكم الى الله بيت فيه يسميكم احب جيبك هو ناما مسمى ان يكون بفجئت
 احترسوا من الناس سوء الظن احذروا الشهوة الخفية العالم يحجبنا يجلون اليه
 احفظك الله احفظ ما بين يديك و ما بين جديك احفظ و آية لا تقطعه
 فطعن و الله نور محي اذ لا امانة الا من استكمل و لا تحق من خائفك اذ لا و الحذر الى
 اذا اناك الله ما لا فليترفع الله و كرامته اذا اناك الله الى
 اذا اخيت رجلا فسلمه من سمه و اسم ابية الى اذا اخي الرجل الرجل فليست له من اسم

EK 17

Memiş Efendi'nin torunları olan Zeynelabidin Efendi, Rıfat Efendi, Ahmet Ziya efendi amcazâdeleri Hasan Kudsi efendi ve Ali Rıza Kudsi efendi, Abdullah Fevzi Tanrıkulu (kızdan Memiş Efendi'nin torunudur.) Ali Sami efendi, Kadir şeyh zâde(Ali Sami Yücesoy), Hacıveyis Efendi, Beyşehirli Ömer Efendi (Tekin)

۸۴ [برنجی سنه]

ما ب ایشیل : مظلوم زاده حاجی عثمان

محل اداره و مطبعه سی

قوتیه ده شرف الدین جامع تبریز قاروشونده

دائر: مخصوصه در

بازار ازمه سی : قوتیه ده - مشرق گردن

مسلکمه موافق و منافع عمومی به مثاق آثار

ایچون مجله لرمن آچقیدر .

دوج اوشیان اوراق اعاده ایلر

شهربلک ایزادارلسی و پنجتنه کونلری نشر اولور و هرشیدن بحث ایلر بی طرف عثمانی غزیه سید .

۹ محرم الحرام ۱۳۲۷

۷ کانون نای ۱۳۲۵

۲۰ کانون نای آرمی ۹۰۹

(مصاحبه)

[خواجهمرمن خارجه تبلیغ احکام ایدمه یوز]

شهرمرده اصلاح ایدیان مدرسه تک

ادبیات عثمانیه مملکتی عهده عاجزانه

تودیع ایتلریدن اولزایه دواغه واقف

اولانلردن بری برکون بوی مدرسه لردن

ایرینه حکم طلعی نه کی مخصوصه اشتغال

ایده جکری سوال ایتشدی ده بوشوال

اووقندن بری بنده دوزن درین دوشونلر

حصوله کتیرمندی . اسانه هراشیده

مرزنده اووقلر قصه و مشیدار جیواله

مقاله ایتشدن .

بوتکه مقصد : مادام که فی زمانه

آزادیلان اهلیت ویاقدن : شوشالده

استیجاب حاضرهمرمنه توفیق تحصیل کورن

براقیدر ده آرتق جای احترام کوسریه جک

ایماند وطن منورمن باطنه متسین علمیه دن

پک چوق استقاره ایدمه جکدر .

مسئله بی برار دریلشده یوزسه ک

مسئله علمی غنیشیه نه درجه لرده محتاج

اولدینمز واقف میدانه جیقا .

اوت : محترم خواصه اقدیرلرک و طلیقه سی

پک مهم وعاقد دواثر حکومته و طنک

ترقیسته خادم بدمن خصوصانه

استعدادلری شوبله سه برطره برافتم ده

اوشوخ و عالی و طلیقه لری آره ساندن

و تبلیغ احکام و طلیقه سنه نه دبه جکر ؟

هللایونیه ، آرتقا و اوستالیا تک بعضی

موافق کی هنوز اسلامیتک ابتدای آتی

آندیش عیالده متقن و تبلیغ دینه مأمور

ذات کرامه نه قدرده احتیاج زوار .

زایونیا اهالیستک اسلامه مبال اولدین

اوته دیری حسن ایدن و جراد منتشر کی

اوداره پاییلان مینو ترلزایونیه کویله

وارنجه قدر عاننا طاعتقلری روسالده

ساحب شرمات رسالک آبدمن حقدن

درلودلو حقیقانه بولندقلری و بوندن ده

مقصدلری زایونیا لری اسلامیتدن تقیر

اولدینق بروقتلر صراط مستقیم ، جریده

اسویمسته زایونیا دن کوندریلن مکتوبلردن

اوکرتمشدک . حق یومیا نه زایونیا لری

اساس اسلامک نه دن عبارت اولدینق بیلیمکه

هوسکار اولوب یوخصوصه مزاجست

ایده جکری انگلرجه موقوف براتر بیه

اولدیندن ارباب وقوف طرقتدن بومقصده

خادم براتر قلمه آلتقی ریاسندن

بولندقلری ده ینه اوزایونیا لری کولرله

اوقیوقی هم تأسف ایش و هم ده سوچشم

ابتدای خلقتدن بری قسوافل آتیا

و مرسلینک کلوب کچیرکی و طیل نیوتک

طین انداز اولدینق آسیایک بریارجیه سی

ساییلان زایونیه تبلیغ خصوصسته احتیاج

بومرکده اولورسه اوستالیا ایه آرقانک

اوجیری عیالری کیم بیلیر نه حله ده ؟

ملیونلرجه خلق اساس اسلامی کندیلکندن

اکلامنه هوسک ایکن بژده بوو طلیقه بی ،

بوو طلیقه تبلیغی حقیقه ایا ایدمه جک ذوات

کرام حلا مفقود !

بری طرفده مینو ترلرک ایصیر عیالره

آرقانک قائل و خشیه ایله مالا مال اولان

اهالیسی آرمسته صوبله ذوق کاکان ایشی

وطاقله مشغول ! طونغرایی مینو ترلری

بوخصوصه کی اقدام و معانی فوق الاماده

لردن تقدیرده شایان کورمه مکملکن دکدر .

عجایزم خواجهمرمن اقدیرلرک بویله جه اطرافه

طاعتقلرک تسوداده بوراده تبلیغ انتظاراً

قبول اسکله آماده بولان اولمیلونلرجه

اسالری نه دن ارشاده پاشیمورلر ؟

باخصوص اولورده حسن قیرل و انظارده

اولورسه ایش بشتون بقیقه دنک اکتساب

ایدیور . ایسته زایونیا لریک حالی

بوتک کیدر .

خارجده و محاکم بیده ده کی اسلاملرک

دین فردا شرمک حالی ایسه بام بقیقه در .

اولیه عیال موجودده که ریاض صافلی

خواجهمرمن کورمک آنلرجه غیرقابل تصویر

برحال مسرند . بروقتلر صلحه هنستاده

طولاشان برخواجهمرمن برای تنبیع برچوق

شهر اهالیستک اینستاسیونلر ، شمندوقر

کندر کاهلرینه دوکیله رک خواجهمرمن سوک

درجه ده اهراز و اکرام ایتدکلری غزیه لرده

کمال تمجیده اوقومشم . نه درجه عالی

برجس ! نه قدرده شایان تقدیر برطونو !

آه ! نه اولوردی ! بژده ده اسانه

آشنا ، متقن ، غیور خواجهمرمن اطرافه

طاعتقلرک برزده خارجده تبلیغ اسکله

اوغراشه !

ایسته ! اصلاح اولان مدرسه لردن عالی

برتحصل ایه اجازت آلاچی اقدیرلرک

پک قیمتدار و طلیقه لردن ریسی ده

بولمیلر .

یکپشهرلی : احمد کمال

KONYA

ISLAHI MEDARIS'TE

EDEBİYATİ OSMANİ

DERSİNE GİREN

BEYŞEHİRLİ

AHMED KENAL

HOCANIN YAZISI

58815
34-6815

NÜFUS ÖRNEĞİ

Soyadı	Sarsılmaz
Adı	İsmail zekâi
Babasının adı	Mustafa
Annesinin adı	Zeliha
Doğum yeri	Kestamonu
Doğum tarihi	1313 Üçyüz onüç
İsmi	İslâm
İktisadi durumu	
İşlek ve içtimai vaziyeti	
Medeni hali	Naciye ile evli
Boy	
Söz	
Renk	
Vücutta sakatlığı olup olmadığı	

Latıf

NÜFUS KÜTÜĞÜNDE YAZILI OLDUĞU YER

İli	Konya
İlçesi	
Bucağı	
Mahalle veya köyü	Babı aksaray
Sokağı	
Hane Numarası	28
Cilt No.	25
Sayfa No	63
Ne suretle verildiği	Zayıllıdan

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan İsmail zekâi sarsılmaz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan Nüfus dairesinden verilmiştir. 15/IV/1955

Aslının Aynıdır. 15/IV/1955
15/II/1955

BAK ÇİZELGESİ										1. Kaçınıcı defa doluyor 2. Sınıfı																	
Form No. 102-017										1. Sınıfı																	
3. Kurum sicil no. 4. Kurum sicil no. 5. Adı soyadı										6. Çalışılan yer (il veya ilçe)																	
7-531-58 9715 İ.Zekai SARSILMAZ										ANKARA																	
8. Doğum tarihi (gün, ay, yıl)										9. Cinsiyeti																	
1.7.1897										☒ 1. Erkek ☐ 2. Kadın																	
10. Öğrenim durumu										11. Öğreniminin adı																	
12. Öğrenimini bitirdiği tarih (gün, ay, yıl)										13. Öğrenim süresi																	
14. İlk işe başlandığı öğrenim										15. Hizmetten ayrılarak bitirdiği öğrenim																	
16. Hizmetten ayrılarak bitirdiği öğrenim																											
7. Son kadro unvanı										18. İlk işe başlama tarihi (gün, ay, yıl)																	
Ankara-Hacı Bayram C.İ.H.										25.4.1916																	
19. İntibaka esas giriş derecesi ve kademesi										D/K : 14/3																	
Hal ve süreler kodu		Başlama tarihi			Toplam süre			Değerlenecek süre			Hal ve süreler kodu		Başlama tarihi			Toplam süre			Değerlenecek süre								
Bitiş tarihi		Yıl			Ay			Gün			Bitiş tarihi		Yıl			Ay			Gün								
20.		25.4.1916	5	-	26	5	-	26	28.																		
21.		21.5.1921							29.																		
22.		30.12.1922	1	-	-	1	-	-	30.																		
23.		30.12.1923							31.																		
24.		30.12.1924	8	5	25	8	5	25	32.																		
25.		25.6.1933							33.																		
26.		8.11.1955	17	3	29	17	3	29	34.																		
27.		7.3.1973																									
35. (20-34) TOPLAMI										31			10			20			31			10			20		
Memurun durumu ve intibaki		Kadro derecesi		Emeklilik keseneğine esas aylığın		Kazanılmış hak aylığın		Ödenecek aylığın		Ek gösterge																	
D. K.		Artan süre		D. K.		Artan süre		D. K.		Artan süre																	
Ay Gün		Ay Gün		Ay Gün		Ay Gün		Ay Gün		Ay Gün																	
36.	31.5.1973 tar. itib. 1327 Sayılı Kanuna göre	3	1	10	20	3	1	10	20	3	1	10	20														
37.	7.3.1973 de EMEKLİ																										
38.	31.5.1974 tar. itib. 2-5 ve 8 Sayılı Kararnameye göre																										
39.	31.5.1974 tar. itib. 12. Sayılı Kararnameye göre																										
40.	31.5.1974-1.1.1975 tarihleri arasında 29. ve 63. mad. göre atanması ve tarihi ()																										
41.	1.3.1975 tarihi itibarıyla 12. Sayılı Kararnameye göre																										
42.	Düzenleyenin adı soyadı, unvanı, imzası ve tarihi (gün, ay, yıl)	A. Özcan UŞAN		Personel birim amirinin adı soyadı, imzası ve tarihi (gün, ay, yıl)		A. Özcan UŞAN		Onaylayanın adı soyadı, unvanı, imzası ve tarihi (gün, ay, yıl)		10.2.1976		Tayyar ALTINKULAÇ															
43.	M. Çatakoğlu Şefi	P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.															
44.	1.3.1975 tarihi itibarıyla 12. Sayılı Kararnameye göre	P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.		P. Yılmaz Öz. İş. Md.															

DMO STOK NO. 711.017

Kurumu : İçişleri Bakanlığı
 657 sayılı Kanunun 1327 sayılı Kanunla değişik hükümlerine göre
 1.11.1970 tarihi itibarıyla yapılacak intibak çizelgesi

Sınıfı : Din Hizmetleri

Adı ve Soyadı : İ. Zekâi Sarsılmaz İlk defa hizmete girdiği tarih : 30/12/1922
 Doğum yeri ve tarihi : Konya: I3I3 İşgal ettiği kadronun unvanı : İmam-Hatip
 Askerlik durumu ve süresi : Aylık veya ücret tutarı : 1100
 Kurum sicil No. : 9715 Fiilen yaptığı görev : Ankara: Hacıbayram Ca. İmam-Hatibi
 Emeklilik sicil No. : Bu göreve başlama tarihi : 26/II/1965

İstihdam şekli
 Barem içi (X) Barem dışı ()
 Yev. () Söz ()
 İst. ()
 İht. ()

Öğrenim derecesi
 Memuriyete girişte : İlkokul
 Memur iken bitirdiği yük. okul :
 Yüksek tahsil süresi :
 Doktorası :

FİLEN ALDIĞI BAREM DERECESİ VEYA EMEKLİLİĞE ESAS ÜCRETİ

Aylık ücret tutarı	Tazminat ödenek v.s.	TOPLAM	Tutarı	Başlama tarihi
750	-	750	500	25/II/1968

İNTİBAKTA DEĞERLENDİRMEYE TABİ HİZMETLERİ

HİZMETİN NEVİ	Başlama Tarihi	Ayrılma Tarihi	Yıl	Ay	Gün	Açıklama
Ek geçici maddeler uyarınca intibakta ayrıca nazara alınacak süreler						
Teknik ve sağlık hizmetleri sınıflarında ayrıca dikkate alınacak süreler						
Bunlar dışında geçen süre						
Sözleşmeli olarak geçen süre						
İşçi statüsünde geçen süre						

İNTİBAK ETTİRİLDİĞİ KADRO VE AYLIK DERECELERİYLE KADEME VE GÖSTERGESİ

	İNTİBAKİ				ÖDENECEK AYLIĞA ESAS			Girdiği dereceden artan süre	
	Kadrosuna Göre		Emekli Mük.		Derece	Kademe	Göstergesi	Ay	Gün
	Derece	Kademe	Derece	Kademe					
1 / 3 / 1970 Durumu	5	-	10	I	10	I	225		
1 / 1970 Durumu									
1 / 11 / 1970 Durumu	10	-	10	I	10	2	230	11	6
30 / 11 / 1970 Durumu	10	-	10	I	10	3	235		6

İ. Zekâi Sarsılmaz'ın 657 sayılı Kanunun 1327 sayılı Kanunla değişik hükümlerine göre ve sicil kayıtlarına istinaden tesbit olunan intibakını tasviplerinize arz ederim.

UYGUNDUR Başkan *[İmza]* Personel Dairesi Bşk. Y. *[İmza]*

11 - Memurun sicil davası... 12. İlk işe giriş şekli

Sicil No. : 1411/2057

MEMUR HAKKINDA MALUMAT FIŞI

Ad ve Soyadı	Mehmet Hakkı Özgüni
Babasının adı	Ahmet
Doğum yeri ve tarihi	Konya-1317
Halen bulunduğu memuriyet mahalli ve buraya tayin tarihi	Konya Mühür Katibi -30/6/1948
Maas :	20 lira aslı
Aldığı ve Nâiliyeti	25 lira aslı -30/6/1954
Bu tarihe kadar olan hizmet müddeti	9 yıl
Tahsili	İmam-Hatip Okulu mezunu
Evelce inazbati ceza görmüş müdür?	Hayır
Evelce başka bir yerden cezaen nakledilmiş midir?	Hayır
Tezkiyeleri ve tefiş raporlarına göre durumu	954,955 ve 956 tezkiyeleri müsberttir.

Riyaset Yüksek makamına

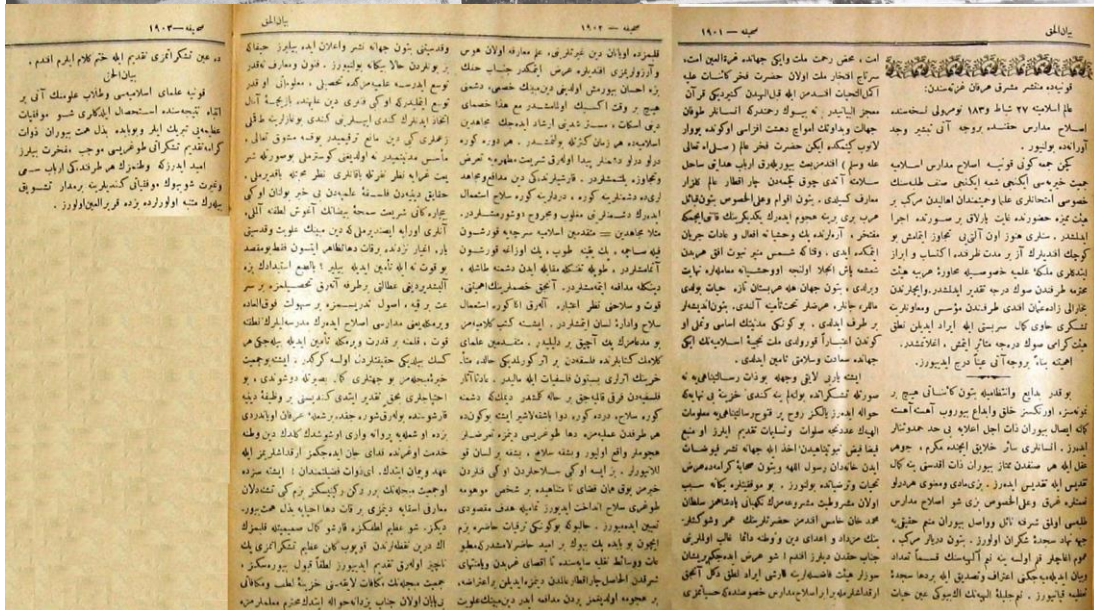
Maasını fiilen üçsene alması, mesleki bilgisi, başarısı, sicil ve tezkiyeleriyle tezkiye amirlerinin kanaatlerine göre terfi hak kazanmıştır.

Gereğine müsaadeleri arz olunur. 29/6/1957

Erkin mürşitler
Ris
E.Ş. Hapşelmez

Muzio

Memuriyetler				
Ayrıldığı tarih	Sebepleri	Vesikasının		
		Cinsi	Tarihi	No.
	Tayin	Mu cip	1-7-938	2209
		Mu f. Y.	2-8-938	1435 461
	üç retine tam	Mu cip	1-1-8946	95
	" "	"	14-1-947	249
30.6.948	Turfahak			
644 sayılı kanun geçici 12. maddesinin 1. bendine göre 6.8.938 tarihinden itibaren (30-11-943.e kadar) 6 sene 8 ay 24 gün müddet hükmüne göre 323 öse 20 kurup Garf can dırilmıştır. Bkts sadi Ben Cab fesebbülleri memurca fekraiiit sandığı yön. Arnezi			30-1-946/1946	
	Naklen ve terfi an aday olarak tayin	Mu cip	30.6.948	3257
		Mu f. Y.	5-7-948	115
	Kesim olarak memuriyete alınır.	Mu cip	16.2.949	872
	Ka Drasu 20 öse oldu.			
	4598 S. K. Ca Terfi	Mu cip	30.6.961	14169
	5439 S. K. 2. maddesiyle Kanun Kur'an öğreti ci özin de çalıştı silmasi cıyın garunmısh	7 maddesiyle tarafı	16-3-1954	
	4598 S. K. Ca Terfi	Mu cip	30.6.964	13953
	" " " "	"	29.6.967	14202

NOT: Abidin ERENMEMİŞ den dinleyerek Zeynel Abidin Efendi şeceresi: Memiş Efendi oğlu Bahaeddin Efendi, Bahaeddin Efendi oğlu Zeynelabidin Efendidir. Zeynel Abidin efendinin 4 kız 1 erkek evladı vardır. Behiye Erenmemiş (Ahmet Erenmemiş'in eşi) 4 kız 1 erkek evladı vardır. Abidin Erenmemiş'in annesidir.

دولت علیہ عثمانیہ ترکستان

اسم و شهرتی	بدرست اسمیله	سنی	صفت و صفت و معیشتی	تاریخ و محل ولادت	مذهبی	انتخاب صلاحیتی
ارغما				قنیه		
عمران	قدسی قف	۱۵		۱۹۰۴	اسلام	

اشکال				محل اقامتی		
بوی	کوز	مقال	علامت قارقه ثابت	ملکت	دائره	محلہ
						کریم
						خانہ

بالاده اسم: شهرت و حال و صفتی محرد اولان عیله قف بهر قف قف دولت علیہ نك تابعیتی حائر اولوب اول صو جریده نفوسده مقید بولندیتی مشعر اشبو تذکره اعطا قلندی نامیه

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Tali ve Terbiye Dairesi
Sayı: 2-269

Ankara; / /194
Hülasa 19 Şubat 1942

Dinayet İşleri Reisliğine

Zatışleri Müdürlüğünden çıkan 6-2-1942 tarih ve 378 sayılı yazınıza cevaptır :

Yusuf oğlu Abdullah Tanrikulu'nun 1330 Recebinde Müderris Ahmet Ziya'dan aldığı icazetnameye göre eski ilmiye mesleğine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda yüksek tahsilini tamamlamış sayıldığını arzeder, saygılarımı sunarım.

Sözü geçen icazetname bu yazıyla ilştirilmiştir.

K.Y.

Ref: I icazetname
N.O.P.Ö. 16/2/1942

İşin Teğkesinin izretile icazetnamemi aldım.
21.2.1942
27.2.1942

Maarif Vekili A.
Numara Tarih Let
607 21.2.1942

Zat işleri müdürlüğüne
21.2.1942
27.2.1942

T. C.
VAKIFLAR
Umum Müdürlüğü
Zatışleri Müdürlüğü

Sayı :
153337
10

Diyanet İşleri
Reisliğine

Zatışleri: 16/2/1942 gün ve 640 sayılı yazıya karşılıktır.

Umum Müdürlüğümüz Vakıf Kayıtlar w Müdürlüğünde 75 lira aylık ücretle çalışan müteccim Abdullah Tanrikulu'nun 10 w lira maaşlı Konya Vaziliğine tayin edildiği 25/2/1942 tarihinde mumaileyhe tebligedilmiş ve aynı günde yeni vazifesi ne gitmek üzere ayrılmış olduğunu bildirir saygılarımı sunarım.

Vakıflar Umum Müdürü Na

21/6 10 ?

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivinden (DİBA) Abdullah Tanrikulu'nun Ahmet Ziya Efendi'den icâzet aldığına dair ve Diyanet işleri reisliğine atandığına dair belgenin ilk sayfasıdır. (DİBA, NO: 725.)

